

SADRŽAJ

NARODNA KNJIŽEVNOST

AŠIKOVAH TRI GODINE DANA – Sevdalinka
MOJ PENDŽERE, MOJ GRKI ČEMERE – Narodna lirska pjesma
VEČERALA DILBER UMIHANA – Narodna lirska pjesma
RAZBOLJE SE GONDŽE MEHEMEDE – Narodna romansa
ALI-BEG SE S LJUBOM ZAVADIO – Narodna balada
KAKO JE MEHMED ĐUMRUK UKINUO – Narodna epska pjesma
ŽENIDBA SMAILAGIĆ MEHA – Sandžački narodni ep
OD KOGA ĆE SE KRITI – Narodna šaljiva priča
MUDRI DERVIŠ – Narodna priča

POEZIJA

RODNI SANDŽAK – Elifa Kriještorac
IME – Nedžad Ibrišimović
NA PRAVI PUT SAM TI, MAJKO, IZIŠO – Skender Kulenović
ČEKANJE ODIJELA – Fehim Kajević
RAFET SPAVA – Ismet Rebronja
KOST – Husein Bašić
STAMBOL KAPIJA – Refik Ličina
OČEVE JESENI – Safet Hadrović Vrbički
BEČKI KOLOSIJEK – Enes Dazdarević
BISTRA KRV – Sinan Gudžević
OČEVI AMANETI – Zaim Azemović
VODA – Maruf Fetahović
U ORAŠJU – Hamza Humo
BLAGO – Mehmedalija Mak Dizdar
RAĐANJE PJESME – Mustafa Grabčanović

PROZA

KOZA – Ćamil Sijarić
ZA OBRAZ – Alija Nametak
PREKO SAVE – Alija Hasagić Dubočanin
MAJKA UMIHANA – Iso Kalač
SAT – Hanija Muratagić-Tuna
RUŽA – Nura Bazdulj-Hubijar
VAUVAN – Irfan Horozović
TVRĐAVA – Meša Selimović
ISTOČNI DIVAN – Dževad Karahasan
LEGENDA O ALI-PAŠI – Enver Čolaković

PUTOPIS

U POHODE SIRRIJI – Alija Isaković

DRAMA

HASANAGINICA – Alija Isaković

Gramatika

RAZVOJ STARIJE BOŠNJAČKE KNJIŽEVNOSTI

SREDNJOVJEKOVNA BOSANSKA KNJIŽEVNOST

- CRKVENI SPISI
- POVELJE
- ZAPISI NA STEĆCIMA

KRAJIŠNIČKA PISMA

KNJIŽEVNOST BOŠNJAKA NA ORIJENTALNIM JEZICIMA

ALHAMIJADO KNJIŽEVNOST

RJEČNIK

- SINONIMIJA
- HOMONIMIJA
- ANTONIMIJA
- POLISEMIJA

GRAMATIKA

REČENICA

RIJEČI I REČENICE

PUNOZNAČNE I NEPUNOZNAČNE RIJEČI

PREDIKAT

SUBJEK(A)T

SLAGANJE SUBJEKTA SA PREDIKATOM

ATRIBUT

APOZICIJA

OBJEK(A)T

SINTAGME I REČENICE

SINTAGMA I SINTAKSEMA

ODNOSI MEĐU ČLANOVIMA SINTAGME

SINTAGME PO SASTAVU

TIPOVI VEZA MEĐU ČLANOVIMA ZAVISNE SINTAGME

PROSTE I SLOŽENE REČENICE

VRSTE SLOŽENIH REČENICA

NEZAVISNOSLOŽE REČENICE

ZAVISNOSLOŽENE REČENICE

PRAVOPIS

ZAREZ U SLOŽENOJ REČENICI

VELIKO I MALO SLOVO

RASTAVLJANJE RIJEČI NA KRAJU REDA

IZGOVOR I PISANJE SKRAĆENICA

SASTAVLJENO I RASTAVLJENO PISANJE RIJEČI

Narodna književnost

AŠIKOVAH TRI GODINE DANA

Ašikovah tri godine dana,
i dohodih dragoj pod pendžere,
a još dragu vidjeti ne mogu!

Na prozoru mreža okovana,
koja mi je pamet zanjela.
pamet nosi, draga se ponosi!

Nek ponosi, nek mi pamet nosi.
da Bog da je voda odnijela,
i u moje ruke donijela!

Sevdalinka

INTERPRETACIJA

1. Sevdalinka je ljubavna pjesma prožeta snažnim emocijama koje su u stalnom sukobu sa razumom i zbog toga ne daju mira ašiku. I u ovoj sevdalinci vidljivo je ono specifično *kidanje u duši* koje naprosto razdire mladića. Kako se ono ovdje manifestuje? Šta mladić čini pune tri godine? Kako je nagrađen? Kako on to podnosi? Da li je ašik za tri godine napravio ikakav pomak? Je li ostvario fizički kontakt sa djevojkom koju voli? Šta se za to vrijeme dešavalo sa njegovim emotivnim svijetom?

2. Šta simbolizira *mreža okovana*? O kojim okovima je riječ? U kakvom su odnosu osjećanja i pravila ponašanja koja nameće zajednica? Ko je zadužen za očuvanje tih tradicionalnih i moralnih pravila? Zašto je djevojkama data uloga čuvarica moralnih načela, a mladići su ti koji pokušavaju da ih sruše? Da li su ovakva društvena pravila ponašanja štetna ili korisna za ovo plemenito ljudsko osjećanje koje zovemo ljubav? Hoće li je *uzvisiti* ili *uniziti*?

Silna čežnja i sevdah koji se javlja zbog nemogućnosti da se ljubav fizički ostvari čine je najvažnijim čovjekovom preokupacijom. Ljubav postaje centar čovjekovih razmišljanja, svijet i svemir se vrte oko nje i sve je njoj podređeno. Ljubav na taj način postaje uzvišena, cijenjena, vrijedna.

3. Ko je u pjesmi ponosan, a ko pamet gubi zbog toga? Kako se ponaša djevojka? Na šta je ona ponosna? Kako ona uspijeva svoja osjećanja podrediti etičkim normama? I ona je zaljubljena, to je očito, pa ipak se uspijeva uzdići iznad obične čulne ljubavi. Na taj način ona ovoj ljubavi daje vrijednost, čini je posebnom, jedinstvenom, neponovljivom, trajnom i velikom.

4. Sevdalinka, karakteristično narodnom govoru, poentira kletvom. Snažna osjećanja iskazana su krupnim riječima u kojima se krije **paradoks**. Kako vi tumačite posljednje stihove pjesme?

JEZIK I STIL

U kojem licu je ispjevana pjesma?

Kojim glagolskim oblikom se služi pjesnik u prva dva stiha?

Šta se postiže prvim licem i aoristom?

Jezik sevdalinke je blizak duhu narodnog govora i oslanja se na jezičkostilska sredstva svojstvena tom duhu.

Simbolika broja tri u narodnoj književnosti

U narodnoj književnosti često se spominju brojevi počevši od *bio jednom jedan do iza sedam gora*. Posebno je česta upotreba broja *tri*. Ovaj broj znači sretan završetak.

Razmisli

Čovjek je biće koje ne cijeni ništa što lahko dobije.

Da li je ova tvrdnja tačna i čime je možeš potvrditi ili osporiti?

O sevdalinci

Koliko ima samo duševne mekote i ljepote u toj sevdalinci! Ne gledajte samo na spoljašnost. Ima tu prikrivene nježnosti i obzira, ima tu još i rumenog stida na obrazima. Ima tu još poštivanja i prefinjene skromnosti, ima tu još i ponosa koji plane kao vatra. (Hamza Humo, 1936)

Sevdalinka (ar. ljubavna čežnja, ljubavna bol) je bosanska ljubavna pjesma koja o ljubavi govori na specifičan, prigušen i često skriven način. Nastala je u 16. vijeku u gradskoj muslimanskoj sredini i atmosferi zatvorenog prostora u kojem se pjevala. *Ko traži dušu, ponos, narav i čud bosanskog čovjeka neka je potraži u sevdalinci.*

MOJ PENDŽERE, MOJ GRKI ČEMERE

Moj pendžere, moj grki čemere,
Bio si mi slađi od šećera,
A sad si mi grči od čemera:
Star me prosi, a mlad me kupuje,
Volješe me starom pokloniti,
Nego mladom za blago prodati.
Volim mladom biti robinjica,
Nego starom biti kadunica;
Staro vojno, drvo javorovo,
Kiša pada, javor-drvo truhne;
Mlado vojno u bostanu lale,
Kiša ide, lale zelenije,
Sunce grije, lale veselije.

NEPOZNATE RIJEČI
čemer - gorčina
bostan - bašča, vrt

Narodna lirska pjesma

INTERPRETACIJA

1. Na samom početku pjesme susrećemo se sa motivom pendžera. U pjesmama se njime obično dočarava djevojačka čežnja i mjesto susreta sa dragim. Šta pendžer predstavlja u ovoj pjesmi?
Kako se djevojka *obraća* pendžeru?
S čime ga poredi?
Zašto je on poput čemera?
Šta se postiže komparativima *sladi* i *grči*?

Ovaj motiv u pjesmi karakteriše zgusnut stilski izraz u kojem se prepliću **kontrast** i **poređenje**. Obrazložite navode.

2. Pendžer je i metafora za djevojin život. I on je poput pendžera bio sladak, a sada više nije. Zašto?
Riječ je o djevojačkoj udaji. Ovo je ujedno i glavni motiv u pjesmi koji govori o sudbini djevojke. I on započinje snažnim kontrastom. Šta se djevojci nudi sa starim, a šta sa mladim?
U čemu je razlika?
Koji je njen izbor?
Kakav je izbor onih koji odlučuju?
Ko progovara srcem, a ko razumom?

MOTIV je uža zaokružena cjelina u pjesmi koja zadržava relativno samostalno značenje u okviru pjesme.

Zaključak

Kontrast je dominantno stilsko sredstvo u ovoj pjesmi, cijela pjesma počiva na kontrastu. Utvrdite gdje se sve javlja?

KONTRAST je oštro izražena protivrječnost i očita suprotnost.

3. Kako je formalno oblikovana pjesma?
Ko nam kazuje o djevojinim nevoljama?
Kojim oblikom kazivanja se poslužila djevojka?
Kako se zove govor jednog lica?
Koju atmosferu i koja osjećanja monolog posebno ističe?

MONOLOG je govor jednog lica. Posebno je upečatljivo kada se monologom izražavaju tuga i bolna osjećanja.

Zadatak

Pronađite i usporedite ovu pjesmu sa narodnom lirskom pjesmom *Djevojka je pod đulom zaspala*. Utvrdite koliko su slične, a koliko se razlikuju.

VEČERALA DILBER UMIHANA

Večerala dilber Umihana,
po večeri kosu brenovala,
Jedan pramen devet uvojaka,
Na demir se pendžer naslonila,
Kako pala, tako i zaspala.
Budila je tri jangina mlada:
Prvi pjeva ispod njenog dvora,
Ona njemu oka ne otvara;
Drugi cuka halkom na vratima,
Ona njemu oka ne otvara;
Treći budi – u oko je ljubi,
ona njemu oko otvorila,
otvorila desno pa lijevo,
I ruke mu oko vrata svila.

NEPOZNATE RIJEČI

dilber – dragi, draga

demir – željezo, željezna
šipka na prozoru

jangin – bekrija, lola

Narodna lirska pjesma

INTERPRETACIJA

1. O čemu govori pjesma?

Koji motivi čine njenu kompoziciju?

Kojim redosljedom su raspoređeni?

Odredi sve motive u pjesmi.

Koji je glavni motiv?

2. I u ovoj narodnoj pjesmi vidljiva je simbolika pendžera.

Šta već na sam spomen pendžera očekujemo?

Koji su još **vizuelni elementi** pjesme?

3. Šta je sa osjećanjima koja se u pjesmi slute?

Izdvoji dominantno osjećanje u pjesmi?

Kako je ono iskazano: smireno ili burno?

Jesu li djevojčina ljubavna osjećanja duboka i jasno prepoznatljiva
ili je to burno i snažno osjećanje koje je naglo obuzima?

U pjesmi je prisutna gradacija (stepenovanje).

Pronađite je i utvrdite da li je riječ o uzlaznoj ili silaznoj gradaciji.

GRADACIJA je redanje pjesničkih izraza i slika po jačini, tj. od slabijeg ka jačem ili od jačeg ka slabijem.

RAZBOLJE SE GONDŽE MEHEMEDE

Razbolje se gondže Mehemedede,
od groznice, od ružne bolesti.
Oblaze ga svi jarani redom:
„Brate Meho, trese l' te groznica?“
„Draga braćo, vrlo mene trese!“

Oblazi ga Čelebija Mujo:
„Gondže Meho, možeš preboljeti?“
„Mujo brate, teško preboljeti!
Al' da mi je zlato Alagino,
da je vidim vranijem očima,
čini mi se da bih prebolio!“

Ode riječ od usta do usta,
dođe Zlati u medena usta!
Skočila se lijepa djevojka,
pa bratove oblači haljine,
najposlije svilena jeleka,
pa pod jelek zavrnu rukave,
pa se vrati u zelenu bašču,
pa mu nabra kitu bosioka,
i otiđe da obiđe Mehu.
Fino fesić na glavi nosaše,
a pod fesić sakri pletenice.

Kad uljeze Mehi u odaju,
gondže Meho ječi u odaji.

Selam daje pa ukraj njeg sjede:
„Gondže Meho, trese l' te groznica?“
Njojzi veli gondže Mehemedede:
„Osmo, brate, plaho mene trese!“

Raspinje mu puce na prsima,
pa mu tura ruku na srdašce,
još mu daje kitu bosioka.

Skoči mlada i pođe na vrata,
al' je o prag fesom udarila,
prosuše se sitne pletenice,
kao mrke ture ibrišima!

Kad to vide gondže Mehemedede,
iz groznice na noge skoćio,
okupi je niz doljnje bojeve,
dok ne stiže na mermer avliji,
na avliji lice obljudio! . . .
Ljudi vele lakše mu je bilo!

Narodna romansa

NEPOZNATE RIJEČI

gondže – cvijeće,
pupoljak
jelek - prsluk
puce - dugme
ibrišim - vrsta
svilenog konca

INTERPRETACIJA

1. Pjesma počinje jednim sumornim motivom. To je motiv bolesti.

Ko se razbolio?
Ko ga obilazi?
Šta to njemu znači?
Da li je Meho teško bolestan?
Ima li lijeka za njegovu bolest?
Koji je to lijek?
Šta nam, u momentu kada saznajemo koji je lijek za Mehine *boli*, postaje jasno?
Zašto je prvim stihovima stvorena zabuna?
Gdje je mjesto zabune i duhovitog preokreta u pjesmi?
Od kakve groznice je obolio Meho?
Da li postoji osoba na svijetu koja nije bolovala od iste bolesti?

2. Kojim se stilskim sredstvima poslužio narodni pjesnik da bi nam na upečatljiv način kazao za Mehine tegobe?

a) Pjesnik kaže *razbolje se*, a misli _____; kaže *od groznice*, a misli _____?

Šta je postigao ovim uspješnim metaforama?

Kada napetost slušalaca popušta?

Kojom metaforom se poslužio Meho da bi prijateljima kazao šta bi ga izliječilo?

Metafora je stilaska figura u čijoj osnovi je prenošenje. Značenje jednog pojma prenosi se na značenje drugog pojma, ali tako da značenje i dalje bude očito. Narodni pjesnik kaže *zlato Alagino*, a pri tom je jasno da misli na njegovu kćerku Zlatu.

b) Zgusnutost pjesničkog izraza najbolje je vidljiva u stihovima:

*Ode riječ od usta do usta,
dođe Zlati u medena usta!*

Može li riječ *otići*? Koje je stilsko sredstvo upotrijebio narodni pjesnik?

c) Evo i uspješne metonimije: narodni pjesnik kaže *od usta do usta*, a misli _____?

Metonimija je stilaska figura koja se temelji na zamjeni. Kazati dio umjesto cjeline (*usta* umjesto *osoba*), kazati predmet koji simbolizira zvanje umjesto zvanja (*fotelja* umjesto *vlast*), kazati pisca umjesto djela (*čitati Selimovića*, umjesto *Selimovićeve djela*).

d) Stilaska figura se krije i u sintagmi **medena usta**. Prepoznaj je!

Istom stilskom sredstvu pripadaju i stintagme: *vrane oči*, *lijepa djevojka*, *zelena bašča*.

PRISJETIMO SE

Romane su vedre i vesele narodne pjesme sa iznenadnim preokretom i neočekivanim rješenjem. Najčešće su to pjesme o čulnoj, eroskoj ljubavi sa, naizgled, dramatičnim zapletom, šaljivim preokretom i sretnim krajem.

ALI-BEG SE S LJUBOM ZAVADIO

Ali-beg se s ljubom zavadio,
da je za što, ne bih ni žalio,
već za jedan srma jagluk vezen.
Ljuba veli: "Draga ti ga dala!"
Ali-beg: "Nije nego seka!"
Oprema se Alibegovica,
ona ide svojoj zaovci,
zaovici, Ali-bega seki.
Zaovica sjedi na čardaku,
ona ljujla sina u bešici,
živu želju od sedam godina.
Kad na vrata Alibegovica,
nema kada nazvati selama,
veće pita svoju zaovicu:
"Živ ti bio sinak u bešici,
jesi l' bratu vezen jagluk dala?"
Premišlja se mlada zaovica:
žao majci sina u bešici,
žao brata s ljubom zavaditi,
pa govori svojoj nevjestici:
"Jesam bratu vezen jagluk dala,
živ mi bio sinak u bešici! "
Povrati se Alibegovica,
Ona ode svojoj b'jeloj kuli,
A izdahnu čedo u bešici.

NEPOZNATE RIJEČI

srma – srebro

jagluk – vezen rubac

Narodna balada

INTERPRETACIJA

1. Koja je osjećanja narodna pjesma pokrenula u vama?
Kako pjesma počinje?
Da li već na početku pjesme slutimo njen kraj?
Kako se dogodilo da naizgled bezazlena prepirka između Ali-bega i ljube dovede do tragedije?
Ko je krivac?
Ko je žrtva?

2. Kako se osjeća ljubica?
Sumnja li ona u iskrenost Ali-begovih riječi?
Kakve slutnje je obuzimaju? Zašto?
Razgovarajte o postupcima likova u ovoj baladi.
Šta je prouzrokovala laž?

Cijela pjesma se temelji na lažnoj zakletvi.

Razmisli:

Šta tjera Ali-bega da u svađu uplete svoju sestru?
Šta pokreće Ali-begovu ženu na neočekivan korak?
Koja osjećanja su nagnala sestru da govori neistinu?
Kako znamo da je ona svjedočila neistini?

**U ovoj baladi opjevana je porodična tragedija
proizišla iz nevjere i laži.**

3. Balada je kratka i jezgrovita. Njenu suštinu saznajemo na osnovu dva kratka dijaloga. Koji likovi učestvuju u dijalogu?

Šta saznajemo o likovima na osnovu dijaloga?

Izdvoji svaki lik pojedinačno?

Zašto Alibegovica ne vjeruje mužu?

Zašto provjerava istinitost njegovih riječi?

Šta to kazuje o karakternim crtama ova dva lika?

Zapamti

Događaji u baladi su nanizani hronološkim redom. Pokretač radnje i uzrok zbivanja su osjećanja koja obuzimaju likove.

Dubina, snaga i trajnost osjećanja, kojima junaci ostaju vjerni, vode ih u tragičnu smrt.

RJEČNIK I STIL

1. Pročitajte još jednom pjesmu. Osjećate li tu žustrinu s kojom nas narodni pjesnik vodi do konačnice? Da li se on zadržava na objašnjenjima

Alibegovinih osjećanja i postupaka?

Da li on pravda ili kritikuje Ali-bega i njegovu seku?

Šta je postigao ovom žustrinom i jezgrovitim izrazom?

PODSJETNIK

Balada je pjesma sa sumornim ugodajem i tragičnim krajem.

U bošnjačkoj narodnoj književnosti balada je izuzetno rasprostranjena poetska vrsta. U njoj je osim izrazito lirskog, prisutna napetost i sunovrat radnje, koji se temelje na sukobu i dijalogu, te baladu povezuju sa dramom.

Ambijentalnost balade je intimna porodična pa je tragika time upečatljivija.

KAKO JE MEHMED ĐUMRUK UKINUO

Sanak snila ljuba Hazirova,
U Radovcu selu pitomome,
Pitomome selu ispod Peći,
Kako snila na noge skočila,
Ona budi Hazir-bajraktara:
"Ustaj, more, desno krilo moje,
Ja sam noćas čudan san usnila,
Da se nisam iz sna probudila,
Ja bih noćas pamet izgubila!"
Hazir njojzi riječ progovara:
"Šta si snila živa mi ne bila,
Ja u sana nemam vjerovanja!"
"Da ti pričam što sam na san snila:
Na vrh kule, na rogove njene,
Tu graktahu dva vrana gavrana,
Okolo kule vuci i lisice,
Na ognjištu zova prolistala,
Okolo zove zmija se obvila,
Sa tri struka, kao muška ruka,
Ta je zmija na mene skočila,
Te mi oba oka izvadila,
Za srce me zmija ugrabila,
Koliko me ljuto zaboljelo,
Pisnu' – vrisnu' k'o da munja sinu;
Sama sebi san sam tabirila:
Vi ste velik zulum učinili,
Na rijeci Drimu, na ćupriji,
Gđe pljačkate ljutu sirotinju,
Od tih para zemlje kupujete,
A znade se: oteto prokleta!
Što graktaju dva vrana gavrana,
Djeca će vam ostati siročad;
Što lisice kolo ufatile, -
Miraždžije zemlju razgrabiti;
Što obzovka pokraj đulistana-
Ostaće ti samohrana nana;
Što me zmija za srce ujela,
Ja ću jedna ostat' udovica!
No se prođi Drima i ćuprije,
Ne čin' zulum ljutoj sirotinji,
Sjedi kući pa kosi i žanji,
Nema haka u oteta mala!"
A Hazir joj opet odgovara:
"Ja ti u san mnogo ne vjerujem,
Jedva čekam da sunce ogrije,
Da ja odem Drimu na ćupriju,
Pro ćuprije niko proći neće,
Što mi đumruk za prolaz ne plati!"
Zora rudi a Hazir se budi
Sve skočio pa se opremio,

I brata je svoga probudio:
 "Ustaj, Haso, moj premili brate,
 Pa pod ruke ti pušku prifati,
 I probudi još trideset druga,
 Da idemo Drimu na ćupriju,
 Jer će danas proći kiridžije,
 Valja nama đumruk uzimati!"
 Još govori Hazirova ljubica:
 "Ne id' danas, Hazire junače,
 Ako li je sanu vjerovati,
 Ovo nama dobro biti neće,
 Nit' će biti, niti mu se nadaj,
 U sanu su od Boga šartovi,
 Sve što ide brzo će ti doći,
 Ja se bojim hoćeš poginuti!"
 Hazir njojzi ljuto odgovara:
 "Muči, ljubo, mukom se zamukla,
 Što okrećeš sana na nesreću,
 Što mi kobiš na ramenu glavu!
 Što graktala dva vrana gavrana:
 Našao sam dva mlada majstora,
 Mojoj kuli krova da promijene;
 Što lisice kolo ufatile,
 To će doći dvije sestre mile;
 Što obzovka mlada proniknula;
 Ja ću skoro oženiti brata!"
 Osta ljubica suze prosipljući,
 Sve čekajuć' žalosne avaze,
 Sa ćuprije, s Drima vode hladne.
 Kad dođoše Drimu na ćupriju,
 Uze Hazir srčali durbina,
 Otvori mu oči u daljine,
 Pa pofata džade i planine:
 Od Jeleča do Savinih voda,
 Kud se glavna dala raskrsnica,
 Kud ko ide - tu mora da siđe:
 Gled'o malo, ugledao brzo:
 Jedan kar'van od Jeleč planine,
 Ono kar'van jeste od Bihora,
 Biće para, biće ašićara!"
 Kad je kar'van pristao ćupriji,
 Hazir pušku pred kar'van iznio,
 Pa ovako njima govorio:
 "Ko ne plati đumruk na ćupriju,
 Ko ne plati, nek se natrag vrati!"
 Ko imade i đumruk dade,
 Đumruk plati, mosta prohodio,
 Ko nemade, on se natrag vrati,
 Sve plaćući i proklinjajući ga,
 Jer će đeca od gladi skapati,
 Ne zna šta će od života svoga.
 Opet Hazir kroz durbin gledaše:
 "Kar'van eno od Jeleča ide,
 Al' su Turci, ali su Rožajci,

Propustiće Turke Azijate,
 Njima niđe branjevine nema,
 Njihne vode, a njihne ćuprije;
 Ako bude age iz Rožaja,
 Age nose u bisage novce,
 Biće para, biće ašićara!
 I Rožajci đumruk naplatiše,
 Naplatiše, drumom odoše.
 Opet Hazir durbin rasklopio,
 Četvere mu oči otvorio,
 Pa pofata džade po planini,
 Dade mu se ugledat kar'vana,
 Pred kar'vanom do dva konja vrana.
 "Ono, brate kar'van od Pešteri,
 Ni Pešterci nijesu bez para,
 Biće para, biće ašićara!"
 To gledao Mehmed čelebija,
 Do dva brata: Hazir i Hasana,
 Zulumom se jesu oglasili,
 Pa družini svojoj besjedio:
 "A tako mi dina i imana,
 Ja im ne dam para ni dinara,
 No ću đumruk danas ukinuti,
 Da ga više niko ne spomene!"
 Ciknu društvo jednijem avazom:
 "Adžamijo, sam te Bog ubio,
 Da imamo krila na ramena,
 Ne bi s mosta živi polećeli,
 A kamoli mosta preturili,
 Već hoćemo glave pogubiti!
 Ne, Mehmede, ne zameći kavgu,
 Đumruk ćemo i za tebe dati,
 Bolje dati, no se natrag vratit',
 Il' se vratit' ili se ne vratit' !"
 Kad je bio blizu do ćuprije,
 Hazir pušku na Mehmeda diže,
 Pa ovako njemu govorio:
 "Stan', mazlume, ustav' konja vrana.
 Ili plati, il' se natrag vratit'!"
 Ne zna zemlja ni zelena trava,
 Šta Mehmedu u njarca spava;
 U njarca dvije puške male,
 Obje pune, svijetle mu bile,
 Obje pune, na zube spuštene,
 Kad ih takne, prije da omakne,
 Progovara Mehmed Đerekarac:
 "A tako mi dina i imana,
 Ja vam ne dam pare ni dinara,
 Jer ste golem zulum uradili,
 I pljačkate ljutu sirotinju!
 Nema kletve na svijetu jače,
 No siromah ljuto kad zaplače!"
 Hazir trže pletenom kandžijom,
 Te udari momče na ćupriji:

NEPOZNATE RIJEČI

tabiriti - tumačiti
zulum – nepravda,
 teror
mirazdžije –
 nasljednici
hak – istina, pravda
đumruk – carina,
 taksa za prolaz
kiridžije – prevoznici
 robe
šart - uslov
avaz – glas
džada – cesta, put
ašićare – javno,
 otvoreno, (vjerojatno
 pogrešno zabilježeno
 umjesto šićar)
šićar – korist, plijen
adžamija – neiskusna,
 neupućena
mazlum - naivan
 čovjek
kandžija - bič

Puče koža, a linu mu krvca,
Momak rukom u njedra se maša,
Pa izvadi jednu pušku malu,
Posred srca pogodi Hazira.
U zamahu biča ustavio.
Tad poleće Hasan bajraktare,
Da osveti svog brata Hazira,
Na' Mehmeda zagon učinio.
Drugu pušku momak dograbio,
Pa u prsi plamen mu zaždio,
Sa ćuprijom njega sastavio,
Ni zemlja ga živa ne dočeka.
Tu padoše dva brata rođena,
A Meho je u Drim uskočio,
Zapucaše trideset pušaka,
Neko viče: on je zaronio,
Neko viče: on se utopio,
Neko viče: on je isplivao,
Sirotinji obraz osvijetlio,
Na ćupriju đumruk ukinuo.

Narodna epska pjesma

INTERPRETACIJA

1. Odredite temu ove pjesme. O čemu govori?

Ko je u naslovu pjesme?

Očekivali bismo da je to lik o kojem će se u pjesmi govoriti, ali nas već početak pjesme razuvjerava. O kome pjesma uglavnom govori?

Kako ovo objašnjavate?

Ko je u pjesmi junak, a ko antijunak?

2. Osvrnimo se na događaje koji čine fabulu pjesme. Izdvojimo neke:

- san Hazirove ljube
- razgovor između nje i Hazira
- slutnje zabrinute žene
- Hazirovo odbijanje da povjeruje u predskazanja
- odlazak na drimsku ćupriju

Dopunite ovaj niz preostalim događajima, a zatim odredite mjesto početka, zapleta, vrhunca i raspleta radnje.

3. U pjesmi ne bi bilo zapleta da se nisu sukobili ljudska vrlina i ljudska mahana, hrabrost i pohlepa, dostojanstvo i bahatost.

Navedite još neke ljudske osobine koje su u pjesmi vidljive.

Kako ćete navedene osobine *podijeliti* likovima?

Gdje je Hazirovo, a gdje Mehmedovo mjesto na skali ljudskosti?

Kakva je uloga Hazirove ljube u otkrivanju pozitivnih ljudskih osobina?

Zašto je ona pokušala odvratiti Hazira i na šta mu je ukazivala?

Kakva je uloga Mehmedovih prijatelja?

Zašto su oni *onako* savjetovali Mehmeda?

Šta bi se desilo da je Mehmed prihvatio savjete i ponudu svojih prijatelja?

Na čijoj strani su simpatije narodnog pjesnika?
Šta nam on poručuje: da li je bolje zlo presjeći u korijenu ili ga hraniti i dozvoliti mu da raste i jača?

Ko od likova u pjesmi ima jasnu predodžbu o dobru i zlu, a u koga je ta predodžba zamagljena?
Šta utiče na moralna načela likova?
Da li su putnici i karavane svojim popuštanjem Hazira učinili boljim ili gorim?

JEZIK I STIL

1. Odaberite nekoliko stihova po principu slučajnosti i utvrdite broj slogova u svakom od njih. Da li je riječ o stihu karakterističnom za našu epsku pjesmu? Kako se on zove?
Iza kojeg sloga se unutar stiha nalazi stanka?
Kako se ta stanka zove?

Epski deseterac je stih koji se sastoji od deset slogova. Svojstven je epskoj poeziji svih južnoslavenskih naroda. Karakteriše ga **cezura** iza četvrtog sloga.

2. Obratite pažnju na sljedeći stih:

Tad poleće Hasan bajraktare

Dvije jezičkostilske odlike ga krasi. Uočavate li ih?

a) Zašto je nominativ izražen oblikom vokativa. Kako je to moguće?
Koja je funkcija vokativa?

b) Zašto *poleće*, a ne *poletje*?

O kojoj je glasovnoj promjeni riječ?

Da li je promjena provedena u skladu sa jezičkom normom?

Poznajete li još neku riječ u kojoj se ova glasovna promjena dešava iako nije u skladu sa normom?

Ima li ih u pjesmi?

Koje se neknjiževne riječi u pjesmi javljaju?

3. Odlika i ove narodne pjesme su **stalni epiteti**. Izdvojite ih nekoliko. Koja ste još stilska sredstva uočili?

ŽENIDBA SMAILAGIĆ MEHA

Mehmed, sin starog hadži Smail-age, krenuo je u Budim da na sebe primi alajbegstvo. Na tom putu susreću malu karavanu u kojoj se nalazi oteta djevojka. Meho je uspijeva spasiti i tom prilikom se među njima rađa ljubav. Mehmed je odlučan da je zaprosi, ali tom svojom gestom on u Budimu stvara opasne neprijatelje. Zbog toga Meho skuplja osobene svatove koji su prije vojnici nego svatovi. U odlomku koji slijedi opisani su Mujo i Halil Hrnjica, predvodnici svatova koji stižu sa ljute krajine.

Tamam seli, pa se odmorili.
Kozara se otvori planina.
Kad pogleda sa dvora gospoda,
Kad evo ti Hrnjica-serdare,
Od cijele vojske komandare,
Na njegovu pjegava đogata,
I za njime goješna Halila,
Na malina ka na šejitana.
Sad da vi je pogledat serdara!
Sila teška, pa se opremila.
Koliko je čelo u serdara,
Pro tog čela dva muška čepera.
Među veđe muška podlanica,
Pa mu veđe pale na brkove.
A kroz veđe badže načinijo,
Pa katilske oči izvrljijo.
Ta je glava strašna bez karara!
A dva brka s ramena na ramo
Pokrile mu toke i oružje.
Sjaje mu se toke kroz brkove,
Kao sunce kroz jelovo granje.
Miške s ruke ka đovde junačke.
Na glavi mu kapa serdaračka;
Na njemu su dva serdarstva carska.
Na pleći mu pletena dolama,
Sve od žice i venednik zlata.
Na bedre mu crvene čakšire,
Sve u zlatne prevezene grane.
Kud god švovi, sve gajtani zlatni.
Uz bedre mu guje ispletene,
Na kukove glave izvedene.
O kuk visi oštra gadarkinja;
Dugačka je od dva rastegljaja.
Kako mu se plaza oko đoga,
Baš ka guja oko suhog trna.
Na đogatu rahti pozlačeni,
A niz prsi klobukovi zlatni.
Po klobuku silimbesta sjajna,
Okićena zlatom i biserom.
Svi bilani puljkom pokovani,
Pa pod bradu za uzdu svezani
Sa halkama od srebra samoga.
Đogatova rešma oko vrata
Ispletena od žeženog zlata

Svrh ušiju taman do unkaša.
 Od ušiju niz oba obraza
 Dva kanata od samoga zlata,
 Na uši mu oba zapučena.
 Među njima daničkinja sjaji,
 A na sapi grije mesečina.
 Kad viđoše paše vojskovođu,
 Sve tri paše pa se sagledaše.
 „Koja j´ ovo sila? Znete li ga?
 Da l´ j´ istina, majka ga rodila,
 Al´ j´ od Boga pala utvorica?“
 Sve na paše kose nastrahoše
 Od silnoga Muja Kladuškoga.
 Pa pitaše bega ličanskoga:
 „Lički beže, Bogom te kumimo!
 Koja j´ ono rota na đogata?
 Hajde, što je silan i bijesan,
 Što to nikad ni čuli nijesmo;
 No što galče nosi u zubima,
 Crno mrtvo, teke neodrt!“
 Beg pašama riječ besedaše:
 „Paše carske, zar ne poznajete?
 Vidite li kalpak-kapu carsku,
 I dva pera njemu preko čela?
 U jednomu komandarstvo piše;
 Komandar je od cijele vojske.
 A na drugom ime serderačko;
 Na njega su dva serdarstva carska.
 Ono ti je Hrnjica-serdare.
 Niz cijelu zemlju ćesarevu,
 U svakome velikom šeheru,
 Na svakome velikom bedemu,
 Svuda slika ima na mermeru
 Od serdara i konja njegov.
 Kade žene đecu uspavljaju,
 Ja l´ bešikom, ja l´ na b´jele ruke,
 Sve hi strašu s Hrnjicom serdarom.
 „Šut´te, đeco, sad će Mujo doći!“
 A vi hâla pitate beglera,
 Koja j´ ono sila na đogatu!
 Na to paše šućur učineše.
 „Blago nešem caru Al Otmanu
 Za ovakve u Bosni serdare,
 I ovakve s vojske komandare!“
 Pa kad za njim izbi Hrnjičiću,
 Gojan Halil na konju vrančiću,
 Na malinu ka na šejitanu,
 Što će biti đever uz Fatimu.
 Bože mili, na svemu ti fala!
 Lijep li je i ponosan li je,
 On je bolji od svake đevojke.
 Brade momak ni mustaća nema.
 Crn mu perčin bijel vrat prekrijo,
 Ka da mu je crn gavran zasijo.

Na dvije ga strane razdvojijo:
 Jednu polu niz vrat opružijo;
 S jednom pera svezo preko čela,
 Preko čela i preko kalpaka.
 Kosa crna, a kapa mu zlatna,
 Bi rekao, opasala guja,
 Guja crna pro čela junačkog.
 Š čelenaka pera obisnula
 Preko vrata i mrka perčina.
 Kroz kosu se smiješalo zlato;
 Sjajuka se baš ka otesina
 Kad otpada sa zmaja s oblaka.
 To je čelo kao hamajlija,
 A veđe mu kao pijavice.
 Obrazi mu ka i knjiga b'jela;
 Na obraze dvije jagodice
 Rumene se ka dvije ružice.
 Oči su mu baš ko u sokola;
 Zubi sitni kao u đavola.
 Sa oči mu treptu trepavice
 Ka široka krila s lastavice.
 Oko vrata kolijera zlatna;
 Dva kanata z dvije strane vrata.
 Pod grlo mu puce od dukata,
 Koje ima pola litre zlata.
 Toke zlatne na prsi spučate,
 A na pleći pašte savezate.
 Oko dečka dva trabolos pasa;
 Vezen silah cijel od bisera.
 U silah mu dvije zlatke male,
 Obadvije bez kremenja pale.
 Četovi him kamenovi dragi,
 A karike od žutoga zlata.
 Među njima handžar od zehera,
 Koji pori srca u junake,
 Balčak cijel od žeženog zlata.
 Tri gajtana momku po prsima;
 Sva tri behu od zlata pletena,
 Na kajasu na kuk zapučena,
 Na kajasu koja drži lasu,
 Posjeklicu Hrnjičinog sina,
 Koja like seče i panc'jere.
 Na bedre mu bijele čakšire
 Od bijele mletačke kadife,
 Više zlata no što ima platna.
 Kostolomna džida uz ramena;
 Do po džide čohom opšivena,
 Od po džide krvi nalivena,
 Na vrh džide od aždahe glava,
 I u glavi dva filova zuba,
 Koja kosti zoblje od junaka.
 Na vrančića dva rahta od zlata
 Za merdžansko sedlo pripučata.
 U sedlo je zlato pokovato,

NEPOZNATE RIJEČI

serdar – starješina
čeper(ak) – pedalj, od pedlja
vede – trepavice
badže – otvor (na krovu kuće), dimnjak
karar – mjera
toke – kopče
đovda – tijelo, trup
dolama – ogrtač, kaput
čakšire – muška donja odjeća specifičnog kroja
gadarkinja (gadara) – teška sablja s oštricom na obje strane
raht – konjska oprema
klobuk – kolutići ključale vode, šešir
rešma – luksuzna kompletna konjska oprema, lančić
unkaš – prednji, uzdignuti dio sedla
sapi – zadnji dio konjskog tijela
kalpak – vojnička kapa, kaciga
ćesar/cesar – car
bedem – zid tvrdave
hala – isto, neprekidno, još, svašta
šućur – hvala (Bogu)
mustaći – brkovi
perčin – pramen kose
kolijera - kuga, kolera
pašte – kopče na narodnoj nošnji, metalne spone
silah - oružje
handžar – dug šiljast nož
zeher - otrov
kajasa – remen, kožna uzica
panc'jere (pancir)- oklop
džida - koplje
fil – slon
haša – lijepo ukrašen vezeni konjski pokrivač
rušpa – mletački dukat
jemin - zakletva

Od bisera unizane grane,
Razne vrste od merdžan-kamena:
Neki mavi, a neki zeleni,
Neki žuti, a neki zeleni.
Šatri ono ka da mesec sjaji.
Na malinu povrh sedla zlatna
Pretureno konjičko oružje;
Pro oružja haša dubrovačka,
Ni kovata ni čekićovata,
No od suhog ispletena zlata;
Naokolo po trostruke rese,
Na te rese rušpe okićene;
Haša vredí hiljadu dukata.
Kakav beše nagojak Halile,
Kakvoga je lica ljubeznoga,
A kakoga oka milosnoga!
Kad gledaše, ka da milovaše,
Kad se smije, ka da biser sije.
Sve tri paše na noge skočiše
Od nagojka Hrnjina Halila,
I njegová lica i pogleda.
Pa ličkoga bega upitaše:
„Lički beže, naše ogledalo!
Koje j´ ono lice i odličje?
Koja li ga vila obrodila?
Koja li se sestra kune š njime?
Koja li ga hasretuje majka?
Blagoš´ majci pa da ništa nema,
Sal onakog zmaja zlaćenoga,
Što onakog u svoj vojsci nema,
Ni u vojsci niti među nama!“
Tadar sreća beše u turaka,
Te višahu jedan na drugoga.
Kada paše bega zapitaše,
Još ga više beže povišijo:
„Zar ga sve tri paše ne poznaste?
Njega znaju dvije kraljevine,
U Madžarskoj i zemlji Česarskoj.
Đe đevojke ima za udaje,
Koja platno po đerđefu veze,
Grane su joj slika Halilova,
Okolica lice Hrnjičića,
Na spučnice prsti i ručice.
Pa đevojke po Česarskoj c´jeloj,
Sve na sofri prisrkuju š njime,
Ka čobani s varenikom vrućom.
Kad đevojke u česarevinu,
Paše moje, kolo pofataju,
Sve Halila u pesmu pevaju.“
Paše sve tri jemin učinješe:
„Nek pevaju i nevolja im je!“

Sandžački junački ep

INTERPRETACIJA

1. U epu *Ženidba Smailagić Meha* nalazi se niz epizoda koje su ustvari cijele epske pjesme i govore o našim junacima. U epizodi koja slijedi opjevani su junaci narodne epike Mujo i Halil Hrnjica.

O njima su zabilježene brojne pjesme, a u svom ih epu nije izostavio ni Avdo Međedović. Njihovo prisustvo u svatovima govori o ugledu starog Smail-age, ali i o spremnosti Bošnjaka da pomognu jedan drugome.

Cijelim odlomakom dominira opis odjeće i izgleda junaka, te opis njihovih konja i konjske opreme. Pažljivo pročitajte odlomak i utvrdite koliko je on u okvirima realnog, a koliko se približava fantastičnom.

2. Kako je slikovito opisan Mujo Hrnjica?

Pronađite stihove u kojima je opisan njegov vanjski izgled?

Kakve su mu oči, kakvo lice?

S čime narodni pjesnik poredi njegovo čelo, a s čime obrve?

Koliki su Mujini brkovi?

Ima li pretjerivanja u ovom opisu. Zašto to narodni pjesnik čini?

Kako se zove ovo stilsko sredstvo?

Koje osjećanje se ovakvim opisom želi postići kod slušalaca?

Hiperbola je stilska figura u kojoj se preuveličavaju osobine bića i predmeta ili intenzitet radnje s ciljem jačeg emotivnog dejstva i slikovitijeg prikazivanja.

Nakon opisa lica slijedi opis junakove odjeće, a nakon toga opis oružja i konja.

Ponovo pročitajte ove stihove i utvrdite koje sve oružje posjeduje Mujo?

Bez oružja i konja ne bi bilo ni junaka.

Kako je Mujov đogat opremljen?

Kako narodni pjesnik efektno završava priču o Muju?

Zašto je u epskim okvirima pozitivna proizvodnja straha?

3. Nakon Muja slijedi opis njegovog brata Halila. U čemu je razlika?

Koliko je Mujo strašan, toliko je Halil _____.

U čemu se ogleda kontrast u opisima ova dva junaka?

Da li je time Halilovo junaštvo umanjeno?

Kontrast je vidljiv i u opisu njihovih konja. Zašto je kod Muja sve veće, strašnije?

Ima li to veze s činjenicom da je on stariji brat i da mu je time namijenjena uloga prvoga?

Da li je on ipak svugdje prvi?

Ko se spominje u pjesmama djevojačkim?

JEZIK I STIL

1. Čudnim se izborom riječi poslužio pjesnik kako bi opisao Muja.

Zašto kaže da su u Muja *katilske oči*?

Šta znači *katil*?

Da li je ova inače negativno markirana riječ i ovdje upotrebljena u negativnom kontekstu?

Pronađite i druge slične primjere.

2. Uočite pridjeve kojima se služio pjesnik prilikom opisa junaka?
Kako stilski imenujemo pridjeve tipa: *pjegavi* đogat, *mletačka* kadifa?
U čemu je razlika između navedenih i pridjeva koji slijede:
sila *teška*, rušpe *pozlaćene*, haša *dubrovačka*?

Kako nazivamo ovo stilsko sredstvo?

Stalni (ustaljeni) **epiteti** su svojstveni našoj narodnoj epici.
Javljuju se kada se uz iste imenice uvijek vezuje isti pridjev.

Inverzija je stilka figura u kojoj dolazi do obrtanja reda riječi ili dijelova rečenica.

3. Pjesnik kaže **hi** umjesto *ih* i kaže **him** umjesto *im* što je odlika lokalnih govora istočne Bosne i Crne Gore.

Uočite i druge riječi koje ne pripadaju standardnom bosanskom jeziku, te odvojite one koje se u vašem kraju govore od onih za koje ranije niste čuli.

4. Pjesnik se *poigravao* i sa zamjenom jata. Nedosljedno se služio ekavicom (*seli*, *veđe*, *mesečina*) i ijekavicom (*pjegav*, *bijesan*), a povremeno je unosio i ikavicu (*zasijo*, *obisnula*). Pronađite i ostale primjere u epu koji to potvrđuju.

5. Do kojih odstupanja od jezičke norme dolazi u sljedećim primjerima:

- a) *izvrljijo*, *načinijo*, *povišijo*
- b) *pofataju*, *komandar*, *pogledat*,
- c) *Sad da vi je pogledat serdara!*
Na pleći mu pletena dolama,
Uz bedre mu guje ispletene,
Na bedre mu bijele čakšire

Ep (**gr. riječ, priča**) je obimna priča u stihu, koja govori o herojskim djelima slavni historijskih ličnosti ili likova iz narodnih predanja. Karakterističan je po tome što sadrži sve osobine epske književnosti: u njemu se pripovijeda, opisuje i izriču misli; ima složenu fabulu i lepezu likova – junaka. Tehnike pripovijedanja u epu su raznolike, tako se susrećemo sa brojnim epskim ponavljanjima, epizodama, retardacijama (usporavanjem radnje) i digresijama (udaljavanjem od glavne teme). U epu o Smailagić Mehu nalaze se i cijele epske pjesme koje govore o drugim bošnjačkim narodnim junacima kao što su Mujo i Halil Hrnjica, Mustaj-beg Lički, Tale Ličanin (Budalina Tale)...

Prisjetimo se

Junački ep pod nazivom **Ženidba Smailagić Meha** ispjevao je Avdo Mededović, a zabilježio Milman Peri (Milman Parry) 1935. godine. Mededović je rođen u Rasovu (Obrov) pored Bijelog Polja i navedene godine imao je oko 60 godina. Prema vlastitim navodima bio je nepismen, ali je tokom godina izrastao u vrsnog guslara sa izuzetnom memorijom. Na osnovu pjesme, koja mu je nekoliko puta pročitana, ispjevao je ep koji broji 12.311 stihova i koji je zapisivač bilježio punih pet dana. Ovaj ep se pod brojem 6840 čuva na Harvardu, a na našem jeziku je prvi put objavljen 1974. godine.

OD KOGA ĆE SE KRITI

Kad je Nasrudin-hodža bio u Sivri-Hisar, navališe Sivrihisarije na nj da se oženi. Hvalili mu jednu curu i hvalili pa se Nasrudin najposlije ukaili da se njome oženi, iako je, po ondašnjem običaju, nije ni vidio. Nadao se da mu neće uvaliti kakva akrepa.

Ali baš se desilo ono čemu se Nasrudin nije nikako mogao nadati.

Kad je unišao u đerde, prošla ga je svaka volja i od žene i od ženidbe, ali više nije mogao pobjeći. Bio je potpuno razočaran, ali je ipak podnio udarac sudbine.

Kad je ujutro ustao, upita ga žena:

- Hodžefendija! Ja sam ovdje strankinja. Ne poznam nikoga. Molim te da me uputiš pred koga smijem izaći, a pred koga ne smijem. Ko su ti sve rođaci i prijatelji od kojih se ne trebam kriti?

Nasrudin je pogleda smrknuto i jedva se suzdržavši od čega gore, odgovori joj:

- Nemoj meni na oči, pa ti izlazi pred koga god hoćeš!

NEPOZNATE
RIJEČI
Sivri-Hisar -
ukajiliti -
nagovoriti
derdek – soba u
kojoj mladenci
provedu prvu
bračnu noć

Narodna šaljiva priča

INTERPRETACIJA

1. Evo zanimljive i duhovite priče iz naše narodne sehare. Da li vam je glavni lik poznat?

Znate li još neku njegovu anegdotu?

Mudrost interpretirana na šaljiv i dopadljiv način osnovna je Nasrudinova osobina koju mu u narodu pripisuju.

Da li se i ovdje pokazao mudrim?

Ko ga je prevario i zašto?

Kako je Nasrudin upao u zamku?

Nije li paradoksalno da onaj koji se uvijek šali na tuđi račun bude i sam žrtva *neslane* šale.

2. Da li je priča zaista dosjetka ili je samo na šaljiv način ispričana životna istina koja nije nimalo smiješna.

Šta je u ovoj priči zbilja humoristično:

a) likovi

b) situacija u kojoj se glavni lik našao

c) odnosi među likovima

Priča ima i svoju tamnu stranu. Koja je to strana?

Sažeto ispričan događaj ili doživljaj iz života sa efektnom poentom, naziva se anegdota. Oštrouman završetak je njen vrhunski smisao. Naša narodna književnost je velika riznica kratkih šaljivih priča čiji je načešći junak Nasrudin-hodža.

MUDRI DERVIŠ

Devet konaka daleko od nas ima jedan tuhav vilajet. Kako se zove ne umijem ti reći. Pitao sam neke iz tog vilajeta, pa ni oni ne znaju, jer se, kažu, ime tog vilajeta svaki čas mijenja. Drugo što da rečeš, nije se promijenilo poodavno. Obništio narod u tome vilajetu i ogladnio, pa se uzmutio. Devlet čestiti – ne valja ga sjedeći pomenuti – zabrinuo se kako će narod smiriti. Prvo pokušao toljagom. Aja – ne ide!

Toljaga od svačega lijek, ama od gladi jok. Spremio devlet hodže i ulemu da čitaju dove i sjetuju narod. Aja – ne ide ni tako! Naredio devlet čalagidžijama da pjevaju i sviraju i miletu i devletu, naredio čengijama i čočecima, da se okreću i igraju. Aman jarabi, tek se onda vidje, koliko čalgadžija i čengija ima u tome vilajetu. Sve lijepo: i igraše i pjevaše, ama se svjetina, bogami, ne smiri. Ele, biva, kad devlet sve okuša, dođe mu i pamet u glavu. Pozva jednog starog derviša, najučenijeg i najpametnijeg u tom vilajetu, da od njega sjet primi, šta će učiniti. Dođe i derviš. Kako dođe, načiniše mu mjesto među sobom. Derviš pogladi bradu, pa im reče i prije nego mu kazaše što su ga zvali:

"A vi se usplahirili, što se narod uzmutio? A? Podajte mu hljeba i malo hašluka, pa će se smiriti!"

"A otkle ćemo ako si Božiji, kad u hazni nema nigdje ništa!"

"Uzmite od naroda!", reče derviš, pa skoči i ode.

Be, jako se sad zamisli čestiti devlet, na što mu izlazi ona derviševa riječ, ne umije niko da je rastabiri. Jedva se dosjeti najmlađi među njima, Abdu Selam Čelebija:

"Dobar je ovi dervišev sjet, da učinimo kako nam reče: da pokupimo u svjetine dva puta više nego što smo dosad uzimali. Uzmimo od svakog mnogo, a u siromaha najviše. Kad baš svjetina dođe do krepavanja pružićemo malo po malo, ali iz svoje ruke.

Da ne krepa samo, a da ne pobjesni. Svak će mirovati, jer će iz naše ruke zobati i samo onoliko koliko mu damo!"

Tako i učiniše i mahnita svjetina se opameti i smiri.

Aman jarabi, mudra sjeta u starca derviša! Aman jarabi, mudra li devleta u tamo onom vilajetu!

Narodna priča

NEPOZNATE RIJEČI

tuhav (tuhaf) - čudan
vilajet – pokrajina, teritorija jednog valije
devlet – uglednik, car
čalagidžije – svirači
čengija – plesačica
čoček – turski igrač-plesač
hazna – kasa, blagajna
aman jarabi (pravilno **aman ja-Rabbi**) – izbavi, Bože

INTERPRETACIJA

1. Kako vam se dopala priča?

O čemu govori?

Šta simbolizira broj devet?

Zašto pripovedač kaže *jedan tuhav vilajet*?

Na što ukazuje ova neodređenost mjesta i ljudi?

Da li je i vrijeme neodređeno?

Šta se u vilajetu stalno mijenja, a šta se nije promijenilo odavno?

Čime *mudri devlet* nastoji smiriti uznemirenu svjetinu?

Da li mu to uspijeva?

Šta na koncu čini, od koga traži savjet?

Kojim biste pridjevima iskazali vlastito mišljenje o savjetu koji im je dao derviš:

a) očekivan i dobar

b) neprimjeren i surov

c) neočekivan i efektan

Šta ste očekivali da će se desiti nakon što devlet novim nametima okuje svjetinu?

Da li vas je kraj iznenadio?

Kako tumačite ponašanje ljudi u tom vilajetu?

2. Kako pripovjedač završava svoju priču o čudnom devletu i čudnom narodu?

Zašto ponavlja riječi *aman ja-Rabbi*?

Koje stilsko sredstvo se krije u riječima *mudra sjeta u starca derviša*?

Isto ovo stilsko sredstvo se proteže kroz cijelu priču. Ponovo je pročitajte i utvrdite mjesto na kojem **ironiju** uočavate prvi put.

3. Na što narodni pripovjedač želi ukazati?

Kakav je odnos između vlasti i naroda?

Do kada se u takvim vilajetima neće ništa mijenjati?

Poezija

RODNI SANDŽAK

Da mi daju sve doline
od Sinaje do Urala
i azurne sve obale
rodni Sandžak ne bih dala.

Da mi daju carska blaga,
sve kraljevske bijele dvore,
kap Merdžane ne bih dala
od sandžačke jedne zore.

Da mi nude krunu zlatnu,
carsku svitu i robinje,
grumen zemlje ne bih dala
od ponosne djedovine.

Da mi uzmu oba oka,
vrela srca iz njedara,
osim vjere Allahove,
Sve za Sandžak ja bih dala.

Elifa Kriještorac

INTERPRETACIJA

1. Pročitali ste pjesmu. Kako je ona na vas djelovala?
Kako tumačite ovaj *svečani ton* koji je prisutan u pjesmi i dosljednu upotrebu *jakih* riječi?
Čime se može opravdati ovaj *patos*?
Koje je osnovno osjećanje neskriveno u njoj?
Kakvo raspoloženje izaziva pjesma?

Rodna gruda je nepresušan izvor motiva i inspiracija svakom istinskom pjesniku.
Uočite u kakvoj su vezi pojmovi *ljubav, ponos, patriotizam, odanost* sa osnovnim motivom u pjesmi?
Obrazložite svaki ponaosob.

Kako zovemo lirske pjesme u kojima je iskazana ljubav prema rodnom kraju?

Patriotske/rodoljubive pjesme su lirske pjesme u kojima je opjevana ljubav prema domovini i zavičaju.

2. Koliko je strofa u pjesmi?
Kako su strofe grafički uobličene?
Koliko je stihova u svakoj strofi?
Kako zovemo ovakav raspored stihova u strofi?
Ima li rime?
Gdje se javlja?
Kako se zove ovakva rima?

JEZIK I STIL

1. Svaka strofa u pjesmi počinje pogodbenim veznikom **da** koji dijeli strofu na dva oprečna dijela. U prvom dijelu govori se o mogućnostima, pogodbama, a u drugom o njihovom kategoričnom odbacivanju.

2. Napišite literarni rad u kojem ćete kazati:

Kako se dokazuje ljubav prema domovini, rodnoj grudi?

Šta svako od nas može učiniti za svoju *djedovinu*?

Kako bismo mogli pomoći?

Šta ni u kom slučaju ne smijemo učiniti?

Koliko ste i sami spremni dati i žrtvovati?

ELIFA KRIJEŠTORAC (1956 -)

Elifa Kriještorac je rođena 1956. godine u selu Oštra Stijena u Brodarevu kod Prijepolja. Završila je Višu tekstilnu tehničku školu u Leskovcu. Sredinom osamdesetih Elifa sa sinom emigrira u Njemačku gdje i sada živi. 1993. godine objavila je zbirku stihova *Bašča snova* u Novom Pazaru, a 2008. je završila i svoj prvi roman.

IME

Kako je moje ime lijepo: Nedžad!
Prvo ima n, pa ima dž, pa ima dad.

Mogu da se dozovem: O,
Nedžade!

Kao da sam Džon Vejn
Ovdje ja, ovdje moje ime
A kad se zamislim, znam i šta
Znači: Spas.

Hvala Allahu da sam rođen u
Bosni,

I da govorim bosanski,
i da se ne zovem PRSTKO

NI KOSKO

NI OČKO

NI RUKAČ,

NI SPASOJE

Nedžad

Kad me neko zovne: Nedžade!

Daruje me

Načinim se gluhim da me dva

Putu

Zovne.

Nedžad Ibrišimović

INTERPRETACIJA

1. Evo pjesme koja je zanimljiva i za dušu i za uho i za oko.

Zanimljivom i neponovljivom čini je njen osnovni motiv.

O kojem motivu je riječ?

Kakva je veza između osnovnog motiva i intonacije u pjesmi?

Kako biste riječima opisali osobenu intoniranost pjesme?

Kakav je zvukovni efekt pjesma ostavila na vas?

Ubrajamo li **n**, **dž** i **d** u zvučne ili nezvučne glasove?

Kako zvučnost ovih glasova doprinosi atmosferi i osnovnom osjećanju u pjesmi?

Osluhnite zvukovne efekte u cijeloj pjesmi?

Kako vas se dojmio njen grafički oblik?

Šta je zanimljivo i upadljivo već prilikom prvog viđenja pjesme?

Šta pjesnik postiže različitom grafijom?

Zašto je neka imena istakao velikim slovima?

Kako ta imena zvuče?

Koji je cilj postigao?

Za grafički oblik pjesme zanimljiv je i raspored stihova te korištenje velikog početnog slova.

2. Koje pozitivne ljudske osjećaje pjesma budi u vama?

Obratite pažnju na samopouzdanje koje je prisutno u prvom stihu, na ponos sa kojim se izgovara vlastito ime i govori o vlastitom porijeklu.

Zašto pjesnik spominje Džona Vejna (slavni američki glumac)?

Zašto su druga imena napisana velikim slovima?

Čini li ih to ljepšima?

U drugom dijelu slijedi zahvala Stvoritelju upravo na blagodatima koje su nam date.

Na čemu je sve zahvalan Nedžad?

Kraj je duhovito intoniran, ali izuzetno efektan.

Usmeno ili pismeno izrazi ideju pjesme?

Zanimljivo

Latinska poslovice glasi: *Omen est nomen* (Ime je znak)

NEDŽAD IBRIŠIMOVIĆ (1940 -)

Ibrišimović je: pjesnik, pripovjedač, romansijer, esejist, grafičar i kipar. Rodio se u Sarajevu, a djetinjstvo je proveo u Žepču. Od šesnaeste godine ponovo živi u Sarajevu gdje završava Školu primijenjenih umjetnosti, odsjek vajarstvo, a zatim Filozofski fakultet. Čuveni su njegovi romani: Karabeg, Ugursuz, Braća i veziri te monumentalno djelo Vječnik; knjige pripovijedaka: Kuća bez vrata, Bio jednom jedan. Trenutno živi i radi u Sarajevu.

O djelu Nedžada Ibrišimovića

a) Ibrišimović zapaža mahane ljudskoga društva i sa mudročću narodnog pripovjedača govori o njima. Pritom on često svjesno uzima i narativnu podlogu iz narodne književnosti. Najupečatljivije je to u zbirci kratkih priča *Bio jednom jedan*, odakle donosimo nekoliko jezgrovitih i poslovičnih rečenica:

Bila jedna pa se svemu čudila. Ustane ujutro pa rekne: „Ah, vidi mene, ja ustala.“

Bio jedan prošnjak pa kusus vraćo.

*Bio jedan muhanat, šta god mu ko reci, a
on veli: „Nije tako!“ Možda je i u pravu.*

b) Poznata je i njegova anegdotska priča *Učenjaci* koja govori o bolesnim sakupljačima knjiga koje slažu u vitrine, a nikad ne čitaju. Ona poentira poslovičnom mudrošću:
Dosta se knjiga napisalo. Sad neka se nijedna knjiga ne napiše dok se ove ne pročitaju.

c) Nedžad Ibrišimović je napisao i najnježniju, najtopliju i najljudskiju pjesmu o Bosni, pjesmu u kojoj je otkrio iskonsku dušu ove zemlje i na dlanu je ponudio svima.

BOSNA

*Bosna, to je jedna dobra zemlja
Kad plače klobučaju kiseljaci.
Sagni se i pij niko se ne ljuti.*

*U Bosni ima jedna tišina
U toj tišini jedna njiva
U toj njivi obeharalo stablo
Zimi Bosna po svu noć srebrom zvoni.*

*Bosna ima Bosanca
Kad Bosanac liježe na počinak
On polahko glavu spušta na zemlju
Da zemlju ne povrijedi.*

*Bosna ima majku
Majka se popne na brdo iznad pruge
Pa mahne mašinovođi
Majka mahne, a lokomotiva krisne.*

*Bosna ima kuću
U kući živi starica
Njen osmijeh je ajet o džennetu.
Izuj obuću kad prelaziš
Koranu, Glinu
Savu i Drinu.
Operi noge u rijekama
Bosna je ćilimom zastrta.*

NA PRAVI PUT SAM TI, MAJKO, IZIŠO

Mati moja
Stabljika krhka u saksiji.
Pod strehom pitoma kumrija.
Vijek u četiri duvara.
Čelo na zemlji pred svojim Allahom velikim i milostivim.
Derviš s tespihom u tekiji.

U mejtefu,
u žutoj sufari i bijeloj bradi hodžinoj,
ovaj i onaj svijet ugleda:
Po kosi osjeti rosu meleća,
na uhu crni šapat šejtana,
u srcu prelest sarajā džennetskih
i stravu vatara džehennemskih,
pred očima čengel strašnog Azraila

što dušu vadi iz žila roba Božijeg.

Djevojkom,
s ledenog Šumeća pod kućom vodu je grabila đugumom
i preko sokaka, zavrnutih dimija,
rumenim je listovima trepetala,
kaldrmom grbavom pod kućom
mokrim je nanulama klepetala,
od muških je očiju bježala:
čista da dođe onome koji joj je zapisan,
kadifa bijela i kap rose sabahske,
na njegov dlan.

Na dan
petput je od svog Allaha iskala
taj da joj bude
mlad i pitom
ko softa,
i ko kadija,
pametan.

Uz sokak ga je kroz mušebak snivala.
Srmom i jagom u čevrme slivala.
Svilom iz grla, prednoć ga zazivala
„ Kolika je duga zima bila...“

Na pjesmu: mjesečinu,
na dlanove: časke rumene Allahu otvorene,
Allah joj njezin,
na dlanu svoje milosti,
spusti sa njezine zvijezde sudbine
duvak paučinast, ucvao zlatima,
bogatu udaju:
Te ićindije,
đugum i mladost iz ruke joj ispade i Šumeće ih odnese:
fijaker stade pred avlijskim vratima,
sidoše jendije.
Grlo i koljena britka strepnja presiječe.
Srce glomnu.
Glava prekrvi.
„Tako ti velikog straha i milosti,
on da mi bude dobar i ugasan,
i ne odmiči me u daleku tuđinu,
i ne prepusti me zlojedoju svekrvi!“

Premrlo krto joj tijelo
u feredžu,
u kaš.
Ko ranjeniku,
glavu joj bijelim tulbentom
zaviše.

Ko s ovim svijetom,
s rodnom se kućom i plahim Šumećem
u Šumeću suza, majci na prsima,
rastajala.
Ko mejita,
obeznanjenu je u fijaker unesoše,
i dva je ata,
ko na onaj svijet,
zanesenu ponesoše
i ko kadifu bijelu i kap rose sabahske,
mom je ocu
donesoše.

Usnom i čelom,
tri nove ruke poljubi:
svekrui, svekrvi, njemu.

I kako tada sakri pred njim oči
nikad mu više u njih ne pogleda:

Nit joj bje softa, nit kadija!

Pred svitanja,
prigušiv dah i lampu,
uz mrtvi sokak
batrgav mu je korak osluškivala.
Pjanom,
kundure mu ubljuvane odvezivala.
Stranca,
pitomošću srne zalud ga je prodobrivala.
Voskom podova i mirisom mivene puti,
svjetlinom odaja i grla,
kajmakom na kahvi,
cimetom jela i tijela,
zalud ga je, zalud dočekivala
Sljepočice nikad joj ne dirnu
dlanovima dragosti,
već je istrga kliještima požude.

Poslije svakog poroda,
šamijom se mrkom podnimljivala.
Zelene nokte
u tjemenu joj je svekrva zarivala:
Bez njenog pitanja
ne dahnu.
U četiri tupa duvara klonulo je othukivala.
„Golemo nešto, golemo sam ti skrivila“ Allaha je
zazivala - svakog klanjanja.

NEPOZNATE RIJEČI

kumrija - ptica gugutka, vrsta grlice
sufara - početnica za učenje arapskih slova
meleć - melek, anđeo
saraj - dvor, palača
čengel - gvozdena kuka
Azrail - melek smrti
đugum - bareni sud za vodu sa širokim grlicem
dimije - muslimanska ženska donja nošnja
softa - učenik medrese
mušebak - drvena rešetka na prozoru starih bosnaskih kuća
srma - srebro
jag - mirisno ulje
čevrme - rupčić od finog bijelog beza sa vezenim zlatnim ili srebrenim grančicama u uglovima
jendije - djeveruše
feredža - muslimanski ženski ogrtač koji se nosi prilikom izlaska na ulicu
kaš - obrva
tulbent - tanko bijelo
Šumeće - izvor u Travniku
at - konj
šamija - mahrama od tanke tkanine
čehlibar - jantar, fosilna smola koja potiče od crnogorice
nur - svjetlost
ebejke - nane, babe, majke po mlijeku, pomajke

Na tespih žut: suze ćehlibara,
na žute usne: zapis koji šapće,
na dlanove: žuta, Allahu otvorena sureta,
Allah joj njezin,
prstom svoje milošte,
otrese s njene zvijezde sudbine
rosu vedre rumeni,
nûr u pomrčinama:

Te noći,
ja joj se rodih: sin ko san!
Izažeh joj se iz krvi:
Bjeh joj razgaljenje u grčinama.
Odlomih joj se od srca:
Bjeh joj krna bakarna preranim sjedinama.
Bjeh joj sunce u četiri duvara.
Hašiš tupim moždanima.
Ko pjenom smijeha,
sapunicom je umivala butiće mi rumene,
ko u dušu,
u pamučne me uvijala pelene.
Dojkom ko hurmom
na usta mi je u bešici slazila.
Ko u svoj uvir,
na dojku je uvirala u mene.

Nad dahom mi je strepila ko jasika.
Da joj ostasam - Allaha svog je molila -
ko jablan uz vodu,
i da joj ubijelim, urumenim
ko djevojka pod šamijom,
i da joj upitomim
ko softa pod ahmedijom,
da joj ne budem kockar ni pijanica,
nego sve škole da joj izučim,
i da joj budem
učevan
i ljudevan
i kućevan,
i da se pročujem u sedam gradova,
pa da me onda na glasu kućom oženi,
pticom iz kafeza,
koja ne zna na čem žito,
na čem vino raste,
o kojoj se prvi momci izlaguju
petu da su joj i pletenicu vidjeli,
o kojoj krmeljive ebejke šapuću
ko o sehari mirisnoj zaključanoj.
Kućom i dušom
mir i bogatstva da joj rasprostrem,
kuću i dušu

bajramskim slastima da joj zalijem,
pa kad joj se vratim iz čaršije,
podvoljak da mi udobrovolji
sofrom raspjevanom,
nevjestom svjetovanom,
a kad joj od sreće i godina
ohlade kapci očinji,
ja, vid joj očinji,
na svojim da je rukama,
sretnu i mrtvu,
u kabur mehki položim
ko u dušek džennetski,
zemlji i Allahu njezinom
da je predadnem pravednu.

....

Skender Kulenović

INTERPRETACIJA

1. Pjesmu odlikuje duljina nesvojstvana uobičajenim pjesničkim formama. To kazuje da je riječ o posebnoj poetskoj tvorevini koja se zove **poema**. Osnovna odlika poeme su likovi koji je povezuju sa epskim djelom, te snažna emotivnost koja je čini izuzetno liričnom.

2. O kome pjesma govori?

Ko se nalazi u ulozi lirskog subjekta?

Ša kojim osjećanjima pjesnik govori o majci?

Šta kazuje o njenim mladalačkim snovima i nadanjima?

Koliko joj stvarni život nalikuje onom sanjanom?

3. U kakvom ambijentu odrasta majka?

Kojom leksikom pisac dočarava tu ambijentalnost?

Govore to riječi: *Allah, derviš, tekija, tespih, mejtef*.

Izdvojite iz pjesme sve riječi koje pripadaju osobenoj **islamskoj leksici**.

Islamska leksika	<i>Allah, derviš, tekija, tespih, mejtef,...</i>
------------------	--

Šta pjesnik postiže upotrebom ove leksike?

Prisjetite se još nekog književnog djela sa sličnim ambijentom u kojem je majka glavni lik i uporedite ga sa poemom.

Šta im je zajedničko?

4. Kako pjesnik govori o ocu?

Zašto majka u porodici podnosi najveći teret?

Kakav se odnos prema ženi uvriježio u bošnjačkoj tradiciji, a nije u skladu sa islamskim principima?

Zašto muž (i otac) tako postupa prema ženi (i majci)?

Koje frustracije su uzrok takvog ponašanja?

Osvrnite se na njegov položaj u zajednici?

Da li je i u njoj neprikosnoveni gospodar?

Šta se na historijskom planu dešavalo s Bosnom što se drastično odrazilo na bošnjačku porodicu?

Koje su historijske činjenice izvor ovih frustracija?

Jesu li one i opravdanje?

Sjetite se odnosa između oca i majke u pripovijeci *Majka Zije Dizdarevića* i uporedite ga sa odnosom likova u poemi.

5. O čemu majka sanja onda kada su njeni snovi o vlastitoj sreći već razbijeni?

Čime nadoknađuje izgubljene snove i ublažava patnje?

Da li majka u željenim namjerama da sina vidi sretnog otkriva:

a) odlučnost i čvrstinu

b) naivnost i neiskvarenu čistotu duše

Izdvojite pjesnikova osjećanja koja ga obuzimaju dok govori o majci, a zatim i ona koja su vidljiva u njegovom opisu oca.

Pronađite u udžbeniku za VI razred pjesmu *Bihor* Alije Džogovića i uporedite je sa ovom poemom.

PRISJETIMO SE

Poema je duža pjesma koja se temelji na labavoj fabuli i izrazitoj emocionalnosti. Nekada je imala jasnu epsku podlogu koja je prekidana lirskim umecima, ali su elementi epskog u novije vrijeme sve manje prisutni ili se samo podrazumijevaju, ali nisu u prvom planu. Narativni element samo produžava lirsko raspoloženje i okvir je za izražavanje snažnih osjećanja. Lirski dijelovi kao što su opisi, refleksije i osjećanja nisu uvijek u neposrednoj vezi sa pričom, ako priče uopće i ima.

JEZIK I STIL

Prva strofa u pjesmi je specifična po vještom izbjegavanju glagola. Nema niti jedan. Šta se time postiglo u stilskom pogledu?

Pogledajte pažljivo i otkrijete koji je prvi upotrebljeni glagol?

U kom je glagolskom obliku?

Upotreba aorista doprinosi osjećaju doživljenosti i bliskosti.

Izdvojite iz pjesme sve oblike aorista.

Kojim se još glagolskim oblikom pjesnik obilno služi?

Šta se postiže naizmjeničnom upotrebom aorista i perfekta?

Odredite značenje pridjeva: *učevan, ljudevan, kućevan*?

Od kojih riječi su nastali?

Kojim tvorbenim nastavkom su dobijeni?

Navedite još pet riječi koje su tvorene na isti način?

SKENDER KULENOVIĆ (1910 – 1978)

Kulenović je rođen u Bosanskom Petrovcu. Osnovnu školu završio je u rodnom mjestu, a gimnaziju u Travniku, gdje se nakon naglog osiromašenja prouzrokovanog agrarnom reformom preselila njegova porodica. Studirao je pravo u Zagrebu, a od 1935. godine je član KPJ. Vijećnik je AVNOJ-a u Jajcu i član ZAVNOBIH-a. Poslije rata je postavljen za prvog direktora Narodnog pozorišta u Sarajevu. Bio je profesionalni književnik, urednik u izdavačkoj djelatnosti i lektor. Književnim radom počeo se baviti još kao đak (sonetni vijenac *Ocvale primule*, Travnik, 1927). Posljednjih godina života živio je i stvarao u Mostaru, a umro je u Beogradu 25. januara 1978. godine. Napisao je zbirke poezije: *Soneti I* i *Soneti II*; poeme: *Na pravi sam ti put, majko, izišo, Stojanka majka Knežpoljka, Ševa*; zbirku pripovijedaka *Gromovo đule*; roman *Ponornica*; dramu *Djelidba*.

ČEKANJE ODIJELA

Nazif iz Musine Jame čekao je svoje odijelo
čitavog vijeka
da se u njemu oženi Nurkom iz Godočelja

Nazifu se nikad nije ispunila želja

Govorili su mu rođaci
kupit ćemo ti odijelo
samo nas poslušaj još ovo

Nijem i gluh bez igdje ikoga
završio je svoj slijepi Krug u Dobroti
iznad kukavičijeg Gnijezda

Fehim Kajević

INTERPRETACIJA

1. Cijela pjesma temelji se na glagolskoj imenici čekanje. Šta ona u svom semantičkom (značenjskom) opsegu obuhvata?
Ima li bitne značenjske razlike između imenice *čekanje* i glagola *čekati* ako krenemo od činjenice da imenicom imenujemo pojavu, a glagolom kazujemo radnju?
Čekati je isto što i ne činiti ništa. Šta je Nazif čekao?
Od koga je očekivao nešto?
Šta su mu rođaci govorili?
Šta su obećavali?
Zašto je Nazif nijem, gluh i dobar?
2. Sve njegove pozitivne osobine slile su se u jednu. Bio je dobar.
Šta je od svoje dobrote imao?
Da li je dovoljno biti samo dobar?
Šta je vrijedno koliko i dobrota, a Nazif to nije imao?
3. Pjesma je u stvari priča koja se u cjelini doima kao objektivno prikazivanje životne istine. Plastično je prikazana istina koja se mogla dogoditi. Pjesnik nije pokazao svoje osjećaje, već je čitateljima prepustio da sami izvuku zaključke i pouke iz Nazifove sudbine.

Razmisli

1. Koliko je u svijetu Nazifa, a koliko Nazifovih rođaka?
Ko je od nas Nazif, a ko rođak?
2. Zašto na vrijeme moramo naučiti da postoje i ljudi koji iskorištavaju i zloupotrebljavaju dobrotu drugih?
Zašto moramo znati da naše želje neće ostvarivati drugi, ma koliko oni imali dobre namjere?
3. Koja je narodna poslovice najbliže ovoj stihovanoj priči o čovjeku?
 - a) *Dobar je na istoj deredži kao i budala.*
 - b) *Tuđe ruke svraba ne češu.*
 - c) *Dva bez duše – treći bez glave.*
 - d) *Na jedno ćorav, na drugo ne vidi.*

- e) *Ne valja ni malo pameti ni mnogo pameti, no taman pameti.*
f) *Ne lipši, magarče, do zelene trave.*

4. Motiv *Musine jame* preuzet je iz istoimene narodne priče. Da li vam je ona poznata? Pronađite i pročitajte priču *Musina jama* te je uporedite s pjesmom i objasnite pjesnikovu potrebu da se posluži ovim motivom.

Proširimo znanje

Stilska figura u kojoj se govori o jednom čovjeku, a misli na sve ljude slične sudbine zove se **parabola**. Slična je alegoriji jer joj je u osnovi poređenje, samo što su u alegoriji glavni likovi životinje. Glavni cilj joj je moralno-didaktička pouka pa ne čudi što je posebno često korištena u svetim knjigama Bibliji i Kur'anu.

FEHIM KAJEVIĆ (1945 -)

Rođen je u Šipovicama kod Bijelog Polja. Profesionalni je novinar i urednik časopisa *Islamska misao*. Objavio je knjige poezije: *Budeš mrtav* (1971), *Čudarje* (1975), *Letač* (1977), *Granica* (1981), *Daleko im kuće* (1987) i druge. Objavio je i knjigu intervjua *Treća ruka* (1993).

RAFET SPAVA

Magla nečije čelo steže ovo veče
Kiša ulazi u jezivi grob mog brata
I nešto počelo njegovo tijelo da žvaće
I ono mjesto na licu gde sam ga poljubio
Prvi i jedini put a vijek bježi
Tvoja bašča i cvijeće ponovo kisne
samo majka ponekad noću vrisne
I moli da je jesenas lijepo da je sinu dobro
Dođi brate jedno jutro malo
Kupio sam ti novu sviralu
Ti nisi umro

Ismet Rebronja

INTERPRETACIJA

1. Životna prolaznost i gubitak dragog bića teme su ove elegične pjesme. Svoju tugu za umrlim bratom pjesnik slikovito dočarava jezivim slikama iz groba. Neminovan, a bolan proces koji kida dušu živih.

Izdvoji riječi iz pjesme koje posebno upečetljivo doprinose osjećaju tuge?
Da li atmosfera u pjesmi odgovara osnovnom osjećanju?
A ritam, da li je brz ili spor? Objasni!
Šta se dešava sa bratovim tijelom?
Kako majka podnosi gubitak sina?
Da li je njeno stanje detaljno opisano ili se pjesnik osvrnuo na knjučne momente?
Kojim riječima završava pjesma?
Da li je to istina i može li biti?

ISMET REBRONJA (1942 - 2006)

Rođen je 26. juna 1942. godine u Goduši kod Bijelog Polja, a Učiteljsku školu završio u Novom Pazaru. Bio je glavni urednik Radio Novog Pazara i lista *Bratsvo*. Dobitnik je nekoliko uglednih književnih nagrada. Objavio je zbirke pjesma: *Knjiga rabja* (1972), *Izložba* (1976), *Gazilar* (1978), *Paganska krv* (1986), *Jesen praznih oraha* (1997), *Suze Lejle Šehović* (2004) i druge. Autor je antologijske zbirke bošnjačke poezije u Srbiji i Crnoj Gori *Latice primule* (2004) te zbornika bošnjačkih narodnih izreka *Budi nešto da ne budeš ništa* (2005). Umro je 1. maja 2006. godine u Novom Pazaru.

KOST

Nadeš li je opuzlu
Gnjilu kao spužvu

Načini kuću
Od moje kosti

Pod koštanim krovom
Dušu svoju odmori

Spavaj i spavaj
Brigu ne brini

To je tvoja kuća
To je tvoje ime

Husein Bašić

INTERPRETACIJA

1. Nakon prvog čitanja pjesma će vas sigurno ostaviti u neugodnom čuđenju. Teško da ćete je potpuno doživjeti ako ne poznajete historijski i kulturološki temelj na kojem se ona gradi.

Šta to pjesnik kaže? I kome?

Obraća li se čovjeku ili nečovjeku?

Zašto mu se obraća ovim riječima?

Zašto ovim tonom?

2. Zanimljiva je upotreba imperativa. Da li je on u poziciji da zapovijeda, naređuje?

Zašto zvuči kao da prozvanom daje odobrenje za djela koja će učiniti? Da li činjenica da ništa ne može protiv silnika, tjera čovjeka da moli ili da prkosi?

U ovoj dozvoli se ustvari krije oštra osuda djela. Kako to vidimo?

Zapamti

*Razlika između dva **da** može biti veća nego između **da** i **ne!**, rekao je Pavićev lik u *Hazardnom rječniku*. To nam kazuje da riječ gubi značenje pred intonacijom. *Posebno intonirano **da** oštrije je odbijanje od **ne**.**

Stilsko sredstvo temeljeno na intonaciji koja kazuje da se misli suprotno od onoga što se govori zove se **ironija**.

S obzirom na to da se u njoj krije i oštra osuda djela, ona prerasta u **sarkazam**, koji je gorko i nemilosrdno izvrgavanje ruglu tuđih postupaka.

3. Ton u cijeloj pjesmi je ironičan. Kako će odmoriti dušu bezdušnik?
Kako će spavati onaj koji ne smije usniti?
Šta čovjek može reću onome ko i grobove uništava, onome ko i mrtvima ne da spokoja?

Kraj pjesme je posebno efektno.

Ne čini li vam se kao da pjesnik kaže: *To je kuća koju ti gradiš, to su djela tvojih ruku, mene tu nema, moje su samo kosti koje si uznemiravao. To su tvoja djela i uz tvoje ime će se spominjati.*

4. Poenta pjesme sadržana je u posljednjoj strofi. Izrazi je vlastitim riječima.

HUSEIN BAŠIĆ (1938-2007)

Rođen je u Plavu, a umro u Podgorici. Pisao je poeziju i prozu. Bavio se proučavanjem i prezentacijom kulturno-historijskog naslijeđa Bošnjaka u Crnoj Gori i Srbiji. Bio je pokretač je i prvi urednik časopisa Almanah, čiji je cilj zaštita, istraživanje i izučavanje kulturno-istorijske baštine. Njegov roman *Tuđe gnijezdo* je u programu lektire za srednje škole, kao i u programima studija književnosti u Federaciji BiH. Najpoznatija djela su mu romani: *Tuđe gnijezdo* (1989), *Krivice I i II* (1986); zbirke pjesama: *Od sunca ogrlica* (1970) i *Utra* (1979), knjiga antiratnih prozno-poetskih tekstova *Smrt duše* (1992), knjige iz usmene književnosti Bošnjaka: *Crni dukati* (1970), *Ispod zlatnih streha* (1972), *Zeman kule po čenaru gradi* (1991), *San i pola života* (1996) i druge.

STAMBOL KAPIJA

Čujem, Azize, rad si putu
I ognju kutnjem tanjiš plam:
konja si prodo Arnautu,
međaše silne utro sam.

A nimet, robe? Eno, lukom,
Uzima ozim grdan mah:
Sijao si ga svojom rukom,
Zar te od žita nije strah?

I nije prvina, nije s volje,
Naš ljuti verem, beli, znam;
i mi bismo tamo, kud je bolje,
Ali nam pro praga ne da sram...

Refik Ličina

INTERPRETACIJA

1. Zanimljiva je pozicija lirskog subjekta koji se obraća Azizu, kao i intonacija kojom se obraća.

Kako biste je vi opisali?

Možete li zamisliti mjesto susreta Aziza i njegovog *sugovornika*?

Ne čini li vam se najvjerojatnijim da su se sreli u prolazu negdje pored seoske ograde uz koju je Aziz bio primoran zastati.

Možete li zamisliti Azizovo držanje u tom trenu?

Da li mu je glava uzdignuta ili pogeta?

A pogled?

Šta je sa onim ko se Azizu obraća?

Kako on izgleda?

Čuli smo šta je Azizu rečeno. Da li je Aziz išta rekao?

Zašto ga je pjesnik ostavio bez riječi?

Ima li Aziz šta reći?

2. Koji je povod za obraćanje?

Govornik želi kod Aziza izazvati kajanje i grižnju savjesti. Da li mu to polazi za rukom?

Zvuči li pjesma kao:

a) prigovor

b) osuda postupaka

c) poziv na odgovornost

Ko je osoba koja ih izgovara?

Je li to otac, brat, komšija, starješina sela?

3. Pjesma otvara pitanje vječite dileme u vezi sa odlascima u potrazi za boljim životom. Imamo li pravo otići i svojim postupkom dodatno otežati onima koji ostaju?

Da li su ovakvi postupci egoistični?

Da li nam na prvom mjestu treba biti zajednica ili smo najvažniji mi?

Priznanje otkriveno u posljednoj strofi kazuje puno o onome što je na srcu svakog stanovnika mjesta. Izvršilac javne osude Azizovog postupka jasno ističe da nije vrijeme za licemjerstvo i lažni patriotizam, ali jeste za preuzimanje obaveza i odgovornosti. Pokušajte temeljitije obrazložiti ove navode.

Imamo li obavezu prema rođacima, komšijama, potomcima, rodnoj grudi, zemlji?

Arhaičan prijedlog *pro* upotrebljen u zadnjem stihu, simbolično priziva prošlost, sve ono što istinski znači plamen kućnog ognjišta i međa.

Koliko je krvi, znoja, borbe, rada i muke utkano u tu među?

Koliko je generacija održavalo taj kućni plam, opstajući i u gorim uslovima?

Jesu li oni iznevjereni kada olahko dopuštamo da se taj plamen ugasi?

4. Koliko je strofa u pjesmi?

Kako su raspoređene?

Kako se zovu strofe od četiri stiha?

Pravilan raspored stihova u strofi i dosljedna rima odlike su **vezanog stiha**.

Šta je sa rimom?

Koji stihovi se rimuju i kako nazivamo ovakav raspored rime?

Zašto se pjesnik poslužio vezanim stihom?

U kakvoj je vezi ovaj savršeni red i sklad u pjesmi sa osnovnim osjećanjem?

REFIK LIČINA (1955 -)

Rođen je u Radmancima kod Berana. Dobitnik je nekoliko uglednih nagrada za poeziju. Od 1992. godine živi u Švedskoj. Objavio je knjige pjesama: *Poznavanje prirode* (1980) i *Pčele* (1983) te knjigu proznih zapisa *Skonski epigrami* (1997).

OČEVE JESENI

On često prije zore gazi niz njive
Kao kroz vrijeme što mu čelom dubi
U njemu za trenutak slike ožive
Prošlost, a potom sve se – sve se gubi

Duša mu se uvije kišom, kao guja
Kao cer što na proplanku dubi
Otac, na sve spreman. Ko oluja
S jeseni se u nešto daleko izgubi

U neki svijet on polahko ide
Korača tako, pa stane. Kao da nešto vreba
Nigdje ništa. Sve prazno. A njega vide
Kako se pokisao vraća sa svog pogreba

Safet Hadrović Vrbički

INTERPRETACIJA

1. Motiv oca je tako čest u pjesmi. I jesen je često javlja.
Ona je najčešće u književnosti metafora za jednu životnu dob. Koju?
Kakve su jeseni života?
Kakve su očeve jeseni?
Šta otac često radi prije zore?
Šta se na momenat dogodi?
Da li to traje?
Zašto pjesnik kaže da se sve gubi?
Koje je stanje očeva duha oslikao u prvoj strofi?

Kako neko ko je kao oluja postaje tmuran i sjetan poput kiše?
Otac ode u neki drugi svijet. Kako tumačite ovaj motiv?
Šta tamo nađe?
Kako i odakle se vraća?
Kako se živ čovjek može vraćati sa svog pogreba?

2. Neminovno se nameće jedno krupno pitanje: šta je život?
Kakav život želimo, a kakav živimo?
Je li život samo radost ili su njegov dio i one tamne strane?

SAFET HADROVIĆ VRBIČKI (1952 -)

Rođen je u Donjoj Vrbici kod Berana, diplomirao je na Pravnom fakultetu u Podgorici. Dobitnik je nekoliko književnih nagrada. Objavio je knjige: *Ne reci nikom* (1988), *Zoja* (1991), *Iskopavanje vatre* (1993), *Kurban* (1994), *Ne mere to tako bolan* (1997).

BEČKI KOLOSIJEK

Stigao Bedrija, mrtve pruge putnik;
Kiša noćna, srebrni,
Viklerima kosu navija.
Učili valcer –
Mi, seoski rvači.

Pa smo klali kokoš.
Nakon ručka
gošća je dugo kokodakala.

Kosti za jadic izvaljene!
Kosti za jadic polomljene!

Da živiš
Koliko si kadar!
dušu zidaju iste
Ruke koje su zidale Skadar.

On, pod pravim uglom povijen,
Osamdeset godina natovario:
„sve što sam lagao, ispalo je istina!“
Enes Džadarević

INTERPRETACIJA

1. Na našim prostorima i sa našom historijom Beč ne znači samo grad, on ima i drugo preneseno začenje. Tako on u opoziciji sa Istambulom postaje životni smjer, put kojim kreće čovjek, postaje strana svijeta i filozofija življenja te odabira vlastitog puta.

Zašto onda Bedrija putuje *mrtvom prugom*?

Koja je pruga mrtva?

Vrijedi li njome putovati?

Kako su koračali Evropom *seoski rvači*?

Šta su učili?

Šta znači imenica *valcer* u svom širem opsegu?

Šta su oni sve, učeći valcer, morali naučiti?

Taj *čudesni evropski ples* nisu znali, ali su znali *zaklati kokoš* i pripremiti ručak?

A šta je znala gošća?

Koliko su daleko jedni od drugih bili sjedeći za ručkom zajedno?

Kuda su plutale misli jednih dok su drugi govorili?

Neminovno se nameću pojmovi *egzistencije* i *elegencije*. Za koga biste vezali jedan, a za koga drugi?

2. Pjesnik se poigrava riječima želeći istaći duboki jaz koji među kulturama postoji. Kako su dovedene u vezu riječi *kokoš* i *kokodakanje*?

Koja se istina ugnijezdila u stihovima: *dušu zidaju iste* / *Ruke koje su zidale Skadar*?

Šta simbolizira Skadar?

Zadnji stih *sve što sam lagao, ispalo je istina* životni je paradoks koji nas iznova uči da mi planiramo, ali ne određujemo ishod.

Kako protumačiti ovaj stih?

Ne dešavaju li se u životu čudne, naizgled nevjerovatne stvari, preokreti kojima se ne nadamo.

ENES DAZDAREVIĆ (1965 -)

Rodio se u Novom Pazaru, geografiju je studirao u Sarajevu i Prištini. Radove je počeo objavljivati 1987. godine. Dobitnik je druge nagrade na Goranovom proljeću 1989. za poeziju mladih. Zapaženi su njegovi književnokritički radovi o savremenim pjesnicima. Objavio je zbirku poezije *Ruska straža* (1993).

BISTRA KRV

Rođenu moju sestru Sadiku
Ukrao je neko iz pelena
Za vrijeme rata

Otada naovamo
Majka je rađala samo sinove

I danas se po selu šuška
Da jedan je čovjek naš zet

Nas četiri brata
Skupimo se ljeti i vijećamo
Gdje bi nam mogla biti sestra

I nikako da išta doznamo

Protiču godine i krv sve više postaje voda

Sinan Gudžević

INTERPRETACIJA

1. Miran pripovijedni ton koji dominira u pjesmi ne može nas ostaviti ravnodušnima. On proizvodi upravo suprotan efekat, plaši čovjeka i izaziva jeziv osjećaj. Doprinosi tome i upotreba značenjski *najjače riječi* u pjesmi već na samom početku. Zašto je sva težina pjesme vidljiva na riječi *rođena* (sestra)?

Šta je tužno i strašno u pjesmi?

Šta je strašnije i od same krađe djeteta?

Koga majka rađa? Zašto?

Koliko braće ima ukradena Sadika?

Šta to rade braća ljeti? I da li rade išta?

Zašto je pjesnik upotrijebio glagol *vijećamo*?

Šta u ovakvim prilikama ustvari radimo kad *vijećamo*?

Zašto je lakše pričati priče, nego poduzeti konkretne radnje?

Šta se dešava kako protiču godine?

Nešto što zovemo zaborav udaljava braću od osobe koju su bili dužni štiti.

Koja se plemenita osjećanja izražena stihom *krv sve više postaje voda* zauvijek gube?

JEZIK I STIL

1. Kakva je stilska razlika između sintagmi:

a) rođenu moju sestru

b) sestru moju rođenu

c) moju rođenu sestru

Šta je pjesnik postigao inverzijom pridjeva i zamjenice?

Na koju riječ je ovakvim redosljedom stavio akcent i zašto?

2. Osvrnite se na raspored strofa i stihova u strofama. Kako su raspoređeni stihovi u strofama?

Zašto pjesma završava osamljenim stihovima?

SINAN GUDŽEVIĆ (1954 -)

Rođen je u Grabu pod Golijom. Aktivno se bavi prevođenjem sa starogrčkog jezika. Objavio je knjigu poezije *Grada za pripovijetke. (nisam pronašla ništa više)*

OČEVI AMANETI

Od mog vijeka mnogo prošlo malo ostalo
I odrastao čovjek je bez roditelja siročče
I u svijetu samotan
Zato budi zvjerook i navaru
Vidra – a ne ukor sin
Ni podnoška ni mosnica
Da gazi ko nailazi
Potraži ima dobrih ljudi
To ti se samo čini
Da lica postaju satanskija
I svak k sebi grabi
Pamet je skrivena u narodu
I sve vidi njegovo oko
U tami i po danu
Visoko i duboko
Čuvaj se dugova u krvi
I nasilja kad zlo vrijeme dođe
Vatre bezdušnog zlata
Tuđeg obraza i uzdaha
I zapamti a neko će to doživjet
Ni svi živi ni svi mrtvi
Ima vrijeme kad se grijehovi naplaćuju
Zato zlomišljenog ponudi dobrotom
I kad si ga sofrom sučekao i bratskim zagrljajem
Zaklao ga čovještvo ako ga je kad imao
Pa te i dalje mrzi - ubiće ga tvoja pravda
Tvoja voda tvoj hljeb i so.

NEPOZNATE RIJEČI

amanet – zavjet,
dar, nešto vrijedno,
čuvanje
navaru –
ukor –
vidra – životinja, a
u prenesenom
značenju
snalažljiv, vješt
čovjek
mosnica -

Zaim Azemović

INTERPRETACIJA

1. Ovo je spontana pjesnička forma koja je u potpunosti podređena sadržaju. Puna je jezgrovitih rečenica i mudrih savjeta koje otac ostavlja sinu.

Životno iskustvo i vlastite greške uče čovjeka da izvlači pouke i prepoznaje simptome hroničnih ljudskih karakternih oboljenja.

2. Krenimo od naslova. Šta je amanet?

Kojih se očevih amaneta sjeća sin?

Jesu li oni materijalne ili duhovne prirode?

Da li je time njihova vrijednost manja ili veća?

Koju biste vi poruku izdvojili kao najvredniju? Zašto?

3. Razmislite o sljedećim poukama:

a) *Ni podnoška ni mosnica / Da gazi ko nailazi*

b) *Pamet je skrivena u narodu*

c) *Čuvaj se dugova u krvi / I nasilja kad zlo vrijeme dođe*

Pjesma svojom formom i sadržinom podsjeća na Sidranovu pjesmu *Bašeskija*. U čemu je vrijednost i jedne i druge pjesme?

ZAIM AZEMOVIĆ

Rođen 1937. godine u Bukovici kod Rožaja. Završio Učiteljsku školu u Novom Pazaru, a potom Višu pedagošku školu u Kruševcu. Živi i radi u Rožajama.

Djela su mu: *Zlatna i gladna brda* (pripovijetke, 1972), *Mijene* (pjesme, 1977), *Dug zavičaju* (pripovijetke, 1981), *Sijevak* (pjesme, 1981), *Nesanice* (pripovijetke, 1987), *Srce pod jezikom* (pripovijetke), *Tajnovid* (romansirana biografija Šejha Muhameda Užičanina, 1994).

VODA

voda zelena

zelenu pjesmu zavodi

nebo njedrima pronosi

voda snojavna

srca nezbore pohodi

šapatom nade izrodi

voda žuborna

kamenje valja i tugu

niz gole grane vremena

voda zaboravka

ljubavi naše opoje

dušu odnese u more

Maruf Fetahović

INTERPRETACIJA

1. O čemu pjesnik pjeva?

Koje je osnovno značenje imenice *voda*, a koja sve prenesena i simbolična značenja ona dobija?

Voda najčešće simbolizira proticanje života, životni tok. Da li je i ovdje riječ o životu?

Kako to znamo?

Kako možemo sami usmjeriti svoj život?

Kakvu sve vodu spominje pjesnik?

Šta je u prvoj strofi izraženo riječima: *voda, zelena, pjesma, nebo*?

Za koga se kaže da je *još zelen* ili da *nije sazrio*?

Kako se mlade osobe dovode u vezu sa nebom?

Zašto je voda u drugoj strofi snojavna i zašto šapatom rađa nade?

Da li ova voda ikad *glasno progovori*?

Proniknite u misaonu dubinu stiha.

Zašto je za žubornu vodu pjesnik vezao pojmove: *kamenje, tuga i gole grane*?

Razmislite

Pronađite sebe u jednoj od ponuđenih sintagmi:

- a) *voda zelena*
- b) *voda snojavna*
- c) *voda žuborna*
- d) *voda zaboravka*

Pokušajmo strofe zamisliti kao lirske slike.

Polazi li vam to u potpunosti za rukom?

Voda zelena - da, ali *zelenu pjesmu zavodi* - nikako.

Šta zaključujete?

Slikovitost nije glavna odlika ove pjesme.

A emocionalnost?

Opet negativan odgovor.

Pitanje je šta jeste?

Tjera li nas pjesma na razmišljanje?

O čemu?

Misaonost je odlika pjesme koju čitamo. Zašto?

Misaona (refleksivna) pjesma je lirska pjesma u kojoj pjesnik iznosi vlastiti stav o životu. On promatra život i njegovu pojavnost i na osnovu toga otkriva životne istine.

PROŠIRIMO ZNANJE

U islamskoj, a time i u bošnjačkoj tradiciji voda ima veliki stvarni i simbolički značaj. Često se ovo stvarno prepoznavanje vrijednosti vode nekusno i pogrešno navodi kao *kult vode* što je netačno. U duhovnom smislu voda znači čistoću i čišćenje duše i tijela od negativnih nanosa, od grijeha. U praktičnom smislu ona čuva zdravlje pa je iz tog razloga propisano strogo čišćenje tijela vodom u vidu redovnog pranja ruku, uzimanja abdesta i kupanja. Zbog ovoga se u islamskim kulturama širom svijeta razvija poseban oblik graditeljstva koji urbanim sredinama daje osoben pečat. Grade se česme, šadrvani, sebilji i kupatila (hamami).

Ekspanzija ovih objekata u Bosni i Hercegovini i u ostalim zemljama Balkanskog poluotoka počinje u 15. i 16. vijeku sa dolaskom Turaka na ove prostore kada su izgrađeni

brojni **vodovodi i česme**. Prvi vodovod je u Bosni sagradio **Gazi Isa-beg u Sarajevu** nešto prije 1462. godine, a česme su nicala po gradovima, selima, pored puteva, čak i u planinskim vrletima. Najčešće su to bile hair-česme koje su nesebično darivane zajednici od strane pojedinaca. Mahalske česme i djevojke koje su u ibricima nosile vodu sa tih česama bile su inspiracija za brojne naše sevdalinke.

Posebna vrsta javne česme bili su **sebilji** uz koje je stajao službenik koji je besplatno dijelio vodu prolaznicima i putnicima. Rekonstruisani stari sebilj i danas se nalazi u srcu Bašćaršije u Sarajevu.

Istu svrhu kao i česme imaju **šadrvani**, samo što su oni građeni u javnim kupatilima i dvorištima džamija, medresa i drugih većih objekata. Njihova prvenstvena zadaća je da istovremeno daju vodu većem broju ljudi prilikom uzimanja abdesta.

Šadrvani se bitno razlikuju od česama.

Kameni bazen s više unaokolo poredanih česmi je osnovni element šadrvana. Njegova domovina je Perzija, a od Perzijanaca su ga preuzeli Arapi i Turci koji su šadrvan donijeli i na Balkanski poluotok.

U Sarajevu je nastao najljepši spomenik te vrste na ovim prostorima. To je šadrvan u dvorištu Begove džamije. Šadrvan je 1530. godine podigao Gazi Husrev-beg, a današnji njegov oblik potiče iz 1892. godine.

Zadatak

Razgovarajte o značaju vode za čovjekovo zdravlje i život uopće.

KULTURA IZRAŽAVNJA

Opišite neku staru hair-česmu koju ste vidjeli. Opišite i prostor u koji je smještena (seoska mahala, gradska ulica, planinski puteljak, livada, šumarak...)

MARUF FETAHOVIĆ (1940 -)

Pjesnik, pripovjedač i esejista, rođen je 1940. godine u Bistrici kod Bijelog Polja. Studij književnosti završio je na Filološkom fakultetu u Beogradu. Osnivač je i prvi predsjednik Udruženja pisaca Sandžaka. Živi i radi u Novom Pazaru. Objavio je knjige poezije: *Prohodište*, *Noćno more*, *Sandžačko danovanje*, *Muhadžerska Bosna*, a zastupljen je i u antologijama novije poezije Sandžaka. Objavio brojne zapažene priloge o sandžačkoj kulturnoj baštini.

U ORAŠJU

U orašju u širokom
Vrelo podne zrake toči,
U orašju u širokom zlata bliješte,
Sve je tiho, bolno tiho,
Mlada vrba žučno soči.

Kroz orašja kroz široka
Vode teku, nose dane
Kô i lane. Avaj tugo!
Bijelim platno runo zlatno
Moje dane uplakane.

U orašju u širokom
Zlatne vode, zlatne dane
Tkaje lisno zelen-granje.
Sve je tiho, bolno tiho.
Šumi rijeka.
Neko pjeva:

Aoj nane, mila nane,
Lele meni –
Odnese mi tiha voda
U nepovrat mlade dane.
Aoj nane, mila nane,
Lele meni –
Teške li su noći same.

Hamza Humo

INTERPRETACIJA

1. Nekoliko je pjesničkih pojmova kojima se pjesnik ritmično vraća. Za njih bismo mogli reći da su *okosnica* poetskog svijeta u pjesmi. Koji su to pojmovi? Koji se ugođaj nameće i pojačava tokom čitanja pjesme? Kako je pjesma intonirana? Ovoj intonaciji posebno doprinose usklici: *aoj nane* i *lele meni*. Zašto? Kakvi su oni, kojim tonom i sa kojim osjećanjem su izgovoreni? Zašto su ponovljeni? Doprinosi li to ponavljanje produbljivanju osnovnog tona u pjesmi? Za čim žali pjesnik? Šta se nikad više neće vratiti?

Elegični tonovi u pjesmi doživljavaju svoju kuminaciju u posljednjem stihu. Šta je najteže podnijeti?

2. U pjesmi se javlja kontrast kao način povezivanja elemenata lirske strukture. Gdje je on vidljiv? Osim u slikama, kontrast je vidljiv i u različitom zvuku stihova. Uoči slike i zvukove koji su u kontrastu.

3. Pjesma u sebi nosi motive, tonove i slike koji je povezuju sa pjesničkim formama naše narodne književnosti. Sa kojom biste je vi našom narodnom pjesmom doveli u vezu?

Elegija je osjećajna i melanholična lirska pjesma u kojoj je iskazana tuga za onim što je prošlo, žalost zbog izgubljene mladosti ili ljubavi, bol zbog smrti bliskih osoba.

JEZIK I STIL

1. Šta znači orašje?
Od koje riječi je nastala ova riječ i kako?
Koja se glasovna promjena desila u njoj?
Šta je neobično u vezi sa ovom promjenom u riječi?
Navedi još nekoliko riječi koje su tvorene na isti način.

2. U pjesmi su upadljivi ijekavizmi tipa *bliješte, bijelim*. Izdvojite i ostale riječi u kojima je stari glas jat zamijenjen sa ije/je. Zamijenite ijekavizme ekavskim oblicima i izražajno pročitajte pjesmu. Kako ona zvuči u svojoj ekavskoj verziji? Koliko gubitak ijekavskog sloga utiče na ritmički oblik pjesme?

HAMZA HUMO (1895-1970)

Rođen je u Mostaru 30. novembra 1895. godine. Potiče iz porodice u kojoj se već ranije književno oglasio Omer-ef. Humo. U Mostaru je završio osnovnu i srednju školu. Studirao je povijest umjetnosti u Zagrebu, Beču i Beogradu. U periodu između dva svjetska rata profesionalni je novinar, te urednik *Gajreta*. Poslije oslobođenja bavi se isključivo književnim radom. Bio je pjesnik, pripovjedač i romanopisac. Poznate su mu zbirke pjesama *Grad rima i ritmova* i *Sa ploča istočnih*, romani *Grozdani kikut* i *Adem Čabrić*, te pripovijetke *Slučaj Raba slikara* i *Pod žrvnjem vremena*. Umro je u Sarajevu 19. januara 1970. godine.

BLAGO

(Pastir Pastirici kao i Kralj Kraljici)

Libla liga linelima
Lido lioličilinjeg livilida

Lidraliža lisi limi
Liod lioličiliju

Lidraliga.

Mehmedalija Mak Dizdar

INTERPRETACIJA

1. Da li si se ranije susreo/la sa sličnom pjesmom?

Šta je čini neobičnom i osobenom?

Zašto se pjesnik *poigrao* sa jezikom?

Rezultat *poigravanja* su vedri, duhoviti stihovi koji su svjesno začudni.

U njima se krije tajna koju treba odgonetnuti samo onaj kome su stihovi namijenjeni.

Jeste li je uspjeli odgonetnuti?

Kriju li ovi stihovi nešto jako ozbiljno?

Kojom tehnikom se poslužio pjesnik kako bi dobio riječi zbujujućeg značenja?

Zašto se lirski subjekt služi tajnim jezikom?

Kome se obraća?

2. Pjesma počinje motom *Pastir Pastirici kao i Kralj Kraljici*. U kakvom su odnosu moto i sadržaj pjesme?

Moto je oštorumna izreka koja se obično stavlja na početak književnog djela. Njime se ukratko nagovještava osnovni smisao djela.

Kada iz pjesme uklonimo *li-*, dobijamo stihove koji se neočekivano suprotstavljaju jedan drugome. U prvom je tvrdnja, a u drugom neočekivano pobijanje te tvrdnje.

Stilsko sredstvo kojim se to postiže zove se **paradoks**.

Paradoks je stilska figura kojom se iskazuje misao suprotna od očekivane. Paradoks u pravilu ukazuje na neki dublji smisao.

Otkrijte dublji smisao sakriven u igri i veseloj zagonetki.

Zanimljivo o paradoksu

- a) Sidran u pjesmi *Slijepac pjeva svome gradu* daje paradoks u stihovima: *...slijepac sam, i dato mi je / da vidim samo ono što drugi ne vide.*
- b) Paradoksalna je izjava grčkog filozofa Sokrata: *Sad znam da ništa ne znam.*
- c) Paradoksalan je logički zaključak *Ja lažem.*

KULTURA IZRAŽAVANJA

Raspravljajte u učionici o navedenim paradoksima i pokušajte ih tumačiti, objasniti, osporiti... Neka vam jedan od navedenih primjera bude tema za pismeni rad u kojem ćete iznijeti vlastiti stav o životu i življenju.

IGRA

Jeste li se i sami nekad služili tajnim znacima kako biste nekome prenijeli poruku koju drugi ne trebaju razumjeti.

Koja tajna pisma poznajete?

Da li ste nekad čuli za germanikus?

Evo pravila:

G(1), E(2), R(3), M(4), A(5), N(6), I(7), K(8), U(9), S(10)

Pokušajte pročitati poruku!

D35Ž5 107 47 OD OČ7J9 D3515

Na sličan način možete osmisliti i vlastito tajno pismo.

Cilj je da budete što kreativniji.

MEHMEDALIJA MAK DIZDAR (1917 - 1971)

Dizdar je rođen u Stocu 17. oktobra 1917. godine. U rodnom gradu završava osnovnu školu, a gimnaziju u Sarajevu. Od 1936. godine bavi se književnošću i novinarstvom da bi se nakon Drugog svjetskog rata potpuno afirmisao kao književnik. Poznate su mu zbirke pjesama: *Vidovopoljska noć*, *Plivačica*, *Modra rijeka*. Svoj izvanredni pjesnički talenat i puni procvat doživio je u zbirci *Kameni spavač* kojom je srednjovjekovni bogumilski jezik bosanskog čovjeka uzdigao na univerzalni nivo, *do forme iznimno modernoga pjesničkog šapata čovjeka i stvaraoča zastalog pred vječnom zagonetkom postojanja i umiranja*. Umro je u Sarajevu 1971. godine.

RAĐANJE PJESME

Mjesec — zlatan pauk raspleo je niti:
u njih duše sjetom opijene lovi.
Mir. Ne šume breze, šuti jablan viti.
Svod zvjezdani i modar ko da nekud plovi...

Tiho, čujem kako moje srce bije
u raskošnoj noći, opijeno čarom.
Slap mjeseca zlatan moje kose mije
i zvijezde ljube čelo čudnim žarom.

Svečan je to trenut. Trepti zvijezda kruna;
svod je tako blizak, čisto bih ga tako.
Duša nekog milja pritajenog puna:
ne znam da l' bih pjev'o il' ushićen plak'o...

Nemir srce zove niz bijele ceste,
a ono je tako razigrano, ludo.
Utihla je narav, usred modre ceste
ko da će se noćas rodit' neko čudo...

Sve kao da strepi: trenut je to sveti,
kad se tiho s nebom zemlja razgovara,
kad na mliječnoj stazi umiru kometi
i sve svoje tajne narav nam otvara...

Zanos s neba pada poput tihog slapa,
pejzaž pijan, modar, ljulja se ko lađa.
Trepti srce pjano, duša se rastapa,
sklapam srećan oči... i pjesma se rađa...

Mustafa Grabčanović

MUSTAFA GRABČANOVIĆ

Mustafa Grabčanović je rođen 15. januara 1912. godine u Bijeljini. Osnovnu školu i gimnaziju sa maturom je završio u Bijeljini. Studirao je pravo, ali zbog teškog finansijskog stanja napušta studij, te naknadno završava Školu finansija u Beogradu. Nakon završene više škole, radio je kao činovnik u Bijeljini, Rogatici, Tuzli i Brčkom. Godine 1938. u Sarajevu objavljuje prvu zbirku pjesama "Bosna", a 1983. godine i drugu zbirku pod nazivom "Krajolici moje Semberije". Objavljivao je pjesme u nizu časopisa širom Jugoslavije. U Semberskim novinama dugi niz godina je izlazio njegov feljton "Iz prošlosti našeg kraja", koji je u skraćenom izdanju štampan posthumno kao monografska knjiga "Bijeljina i Bijeljinci" u izdanju Preporoda. Mustafa Grabčanović umro je u Bijeljini 4. augusta 1990. godine.

INTERPRETACIJA

1. Pjesma je pogodna za samostalnu analizu u razredu.
Evo prijedloga kako biste mogli raditi.

Neka jedna grupa uoči motive i neka odredi koji je glavni motiv u pjesmi, te ideju pjesme.

Druga grupa bi se mogla baviti lirskim (pjesničkim) slikama i izdvojiti ih iz pjesme.

Treća bi trebala tragati za stilskim figurama kojih je obilje u pjesmi.

Pronađite: poređenje, epitet, metaforu, inverziju...

Četvrta neka utvrdi grafički oblik pjesme (raspored stihova i strofa), rimu i vrstu rime.

Ukoliko postoji peta (i šesta) grupa neka se bave jezikom pjesme. Tu je zanimljivo istražiti poetizme, dominantnu leksiku, ponavljanje riječi.

Dalje utvrditi dominantne glasove: koji su najčešće korišteni samoglasnici i suglasnici koji doprinose specifičnom zvučnom doživljaju pjesme.

Proza

KOZA

Po stijenama miočkim, koje su cio jedan bijeli zid od kamena – sa mnogo prijevoja, pećina i provalija, sa strminama, dubinama i visinama, mogle su da se veru samo miočke koze. Lomeći se po tom lomu od krša ka kakvom glogu izniklom iz pukotine, ka žbunu rujevine, ka zelenoj grani jasena, one su se na svojim tankim a jakim nogama uspinjale uz litice i stajale tamo gdje ništa što hodi na četiri noge ne može stići i stati, do samo koza.

Sa ruba jedne stijene na rub druge – a iznad provalije, preskakale su kao da njihova gipka tijela slična čunu nosi nekakava nevidljiva sila, data samo njima – kozama... to je ono što ih pridržava kad se na visoke vrhove penju, kad se – za nekom granom, nad duboke pećine nadnose, kad na neku malu ploču, ne veću od dva dlana, stanu svojim paponjcima, i ne padnu.

Ništa se neobično sa miočkim kozama u miočkim kršima nije događalo; nije se desilo da neka padne sa stijene, ali se dešavalo da – namaljene nekom usamljenom lisatom granom, zađu u procijep među stijenama i ne mogu odatle da izađu.

Koza nekog Bajrama iz Mioča nije upala u procijep među stijenama, ona je – idući uskim, u strmu liticu usječenim putanjkom, došla donde gdje se na njemu zelenjela grana jasena, ali se nije mogla i vratiti natrag. Jedan put, na koji hoće poći samo smjeli, tu pred njom, kraj tog jasena, prekidao se i dalje se nije imalo kud. Počinjalo je odatle bespuće: glatka, strma litica sa dubinom dolje, sa visinom gore, sa pokojom travkom u pukotini i lišajem: onim na što ni ptica ne slijeće. Da bi se vratila natrag, jer naprijed nije mogla, a ni na koju drugu stranu, kozi je trebalo da se – na toj stazi ne široj od njenih leđa, okrene cijelim svojim tijelom. Ali se to – na toliko uskoj putanji pod njenim paponjcima, nije moglo, jer je odmah, kao odsječena, padala u dubinu litica. Stajala je nad tom dubinom, ne mičući se ničim: ni repom ni nogom, ni rogom.

Prestravljena, možda prvi put, visinom gore nad sobom, i dubinom dolje pod sobom, ona se priljubila uz stijenu kao da je njen dio, nekakav živi, u kojem kuca srce. Na strmini, o kojoj samo što nije visila, ličila je na nešto što lebdi između neba i zemlje, bez oslonca pod sobom – i kao da više i nije bila koza Bajramova, nego neka iz starih priča o kozama: onima što su sve mogle, i u sve mogle da se pretvore – u onim vremenima...

Bila je jedna od tri Bajramova koze - koje su bile sve njegovo živo pred kućom, i da nije bila njegova, Miočani ne bi cijepali obuću i izlazili gore pod krše da vide šta je to bilo s nekakvom kozom. Ispod litice na kojoj je stajala vodio je put, i oni stali na taj put, dizali ruke nad oči, gledali gore kozu. Za Bajrama je to bilo kao da su mu došli u kuću – u koju mu, gotovo nikad, nijesu ušli; oni s mnogo koza rijetko su išli kod onih sa malo. Smatrao je da je to velika stvar što su mu došli, kao što je velika stvar i jedna koza! Znao je da ju je izgubio, i htio – pred njima Miočanima, da se drži tako kao da je nije izgubio, nego dobio. Zahvaljivao im je što su došli, pružao im ruke da se rukuju, nudio ih da sjednu na kamenje i gledaju gore njegovu kozu. Bilo je to prvi put da je mogao nekom da pokaže nešto što je njegovo, što je njegova imovina: cijela njena trećina – jedna od tri koze; bila je gore – bila je kao kakav pradavni crtež koze na kamenju; bila je nešto što nemaju ni oni koji imaju po stotinu koza – a on ima: visoko je..., ali je njegovo.

- Išla je onim uskim usjekom što se preko litice opružio kao gajtan – objašnjavao im je. – Išla je ka onoj grani, ali nije mogla da se vrati. Ono je moja koza. I sad je eno ondje, u onom kamenu. Možete da je gledate; milo

mi je da je svi vidite, hvala vam što ste došli. Eno je same: ni kod mene, ni kod Boga! Ništa vam drugo o onoj mojoj kozi ne umijem reći, a da umijem ne bi vam na mene bilo krivo; nemojte otići nezadovoljni. Nijesam ja onaj koji ne zna šta je to kad mu ljudi dođu. Ljudi dođu i na žalost i na radost; a ono je gore žalost. Tek ja odbijam od sebe žalost: hoću da pregorim onu kozu, i lakše ću je pregorjeti kad ste mi došli.

Miočani su gledali gore kozu. Putanja kroz stijenu kojom je došla do one grane nije se vidjela, i oni su bili po pameti kako se, kad je to nemoguće, ona koza obrela ondje gdje je. Sve što su znali da jedna koza može, preturili su po svojim glavama i htjeli da budu znalci bar u tome što se koza tiče.

- I koza može da pogriješi kao i čovjek – rekli su jedni.

- I čovjek može da pogriješi kao i koza – rekli su drugi.

I u tome su se složili: da i čovjek i koza mogu da odu svojim putem sa kojeg ne mogu da se vrate; treba se najprije okrenuti natrag, pa ići naprijed.

Otišli su daleko u tome što su započeli:

- Koliko ih je samo iz našeg Mioča nekud put odveo, a nije ih vratio.

- Nije im sudbina dala natrag. Kao što ni onoj kozi nije dala natrag, rekla joj je: tu ćeš ostati, tu ćeš propasti.

Složili su se da i koza ima svoju sudbinu.

Napeto je slušao Bajram to što govore o sudbinama ljudi i koza, a povodom one njegove gore u kršima; to što mu je koza gore u kršima bilo je za njega nešto veliko, jer bez toga ne bi bilo ni razgovora o sudbinama i kozama. Duša mu se pela do pod grlo od dragosti što se potežu mudre riječi, a sve oko njegove koze. Htio je i sam da kaže nešto pametno, sad kad je čas za pametne stvari, ali nije umio ništa drugo do da je imao jednu kozu.

- Imao sam je... I računam da je imam sve dok je gore u kršu živa.

Rekli su mu da njegova koza neće moći dugo da živi na onoj stijeni, da će biti – živa ili mrtva, plijen ptica grabljivica.

- Tad ću računati da je nemam – rekao je.

Zadržali su se kod ptica: ima ih koje se danju dižu na plijen, ima ih koje se u večernji sumrak ili u mrak, dižu na plijen, i rekli su: da će onu kozu neke od njih raznijeti – bilo danju, bilo u sumrak, bilo u mrak; tek ona se ondje neće dugo bijeljati, nek je Bajram s tim načisto.

- Načisto sam s tim- odgovorio je. – Tad ću računati da gore imam samo jedne rogove.

- Rogove ćeš gore od one koze imati dokle si živ; na rogove možeš računati. Jer ništa što je nekad na zemlji živo bilo, sasvim ne propadne kad izdahne: ponešto ostane.

Složio se s tim:

- I sam računam da ostane. Kad ne bi bilo tako, čovjek bi ostao bez svega što je imao.

I oni su se složili s njim: da bi čovjek ostao bez išta, da mu ne bi ostali ni jedni rogovi od jedne koze.

Miočani su najzad ustali sa kamenja: bili su se na njemu usjedjeli. Potezali su se, popravljali turove na čakširama i ispravljali kape na glavama jer su im se od krivljenja šija bile nakrivile. Pogledali su još jednom gore kozu i krenuli u Mioče.

Za njima je ostala tišina. I u njoj Bajram sa ženom i djecom. Sjedjeli su i dalje na kamenju, sad sami, cijela kuća Bajramova. Kao da se odatle, sa tog kamenja neće nikud micati. Gledali su preda se, ili gore u bijelu tačku na stijeni koja je, još uvijek, jedna koza, i još uvijek njihova.

Djeca su polazila da joj se jave, da – glasovima sličnim kozijem meketanju zamekeću, ali bi ih odozgo – po kapi i glavi, poklopila ruka Bajramova da čuje; nije dao da se – u jednoj gluhoj tišini u kršima, išta čuje. Čuo bi se samo on kad bi nekom ko naiđe putem pokazivao gore kozu, i rekao da je njegova ona koza. Oni što bi stali i pogledali je, rekli bi mu da ona koza nije više ničija.

To mu je rekao i sumrak koji se, s večeri, hvatao gore po stijenama; on kao da je njihovu kozu još dalje odnosio od njih – i koji čas, pa je više neće vidjeti. Činilo im se da vrijeme nikad nije tako brzo prolazilo, i sumrak dolazio.

Ona se – gore na stijeni, još vidjela: bila je kao kakav sat na zidu koji im pokazuje da je ostalo još samo malo vremena... – pa će kazaljke stati; prestat će gore da kuca jedno srce.

Nijesu mogli da zaustave vrijeme, i sumrak je – a zatim i mrak, povio u sebe zemlju i nebo. Nešto, što je jedna koza između to dvoje, gubilo se u tavnini...

Vidjeli su je još koji trenutak, ili im se samo činilo da je vide kao kakvu usamljenu grudvu snijega među stijenama – koja se topi... Ono što su zatim čuli bile su ptice grabljivice.

Ćamil Sijarić

INTERPRETACIJA

1. Tema pripovijetke je koza.

Zbog čega se ona iznenada našla u središtu pažnje?

Šta se desilo sa kozom *nekog Bajrama iz Mioča*?

Zašto je njena sudbina zanimljiva Miočanima?

U kojem momentu se otkriva kako pisac ne govori samo o kozi i njenom stradanju?

Na koga se proširuje tema priče?

2. U kojem licu je ispričana pripovijetka?

Šta na osnovu piščevih zapažanja i oskudnog dijaloga među likovima saznajemo o Bajramu i ljudima ovoga kraja?

Kakve su njihove rečenice:

a) isprazne i dugačke

b) kratke i jetke opaske

Ne mislite li da su i mještani sami poprimili odlike kraja u kojem žive?

Da li iz njihovih riječi izbija suosjećanje ili oštrina i cinizam?

Na kakav život nedvojbeno upućuju Bajram, koza i krš?

3. Kako pisac opisuje Bajrama?

Da li je u pripovijeci vidljiv njegov opis ili Bajrama slika pomoću njegovih postupaka i govora te prepušta čitaocu da stvara vlastito mišljenje?

Kako govori Bajram?

Kako se ponaša?

Zanimljivo

Sijarić je uradio psihološku karakterizaciju Bajramovog lika ne služeći se unutrašnjim monologom kao osnovnim sredstvom za ovaj vid karakterizacije. Kako mu je to pošlo *za rukom*?

Šta je u Bajramovom govoru i postupcima tragikomično?

Potraži najprihvatljiviji odgovor

Pisac ističe teško Bajramovo imovno stanje, ali Bajramovi postupci i govor kazuju i mnogo više:

- a) o njegovom socijalnom statusu
- b) o njegovim sposobnostima
- c) o njegovom obrazovnom nivou

Tekst obiluje simbolikom. Šta simboliziraju *ptice grabljivice*?

Razmislite

a) Da li je neznanje posljedica neimaštine ili je neimaština posljedica neznanja. Gdje čovjek prvo izgubi bitku?

Zašto se na kraju pripovijetke nameće zaključak da je gubitak kože ustvari beznačajan i samo povod da se ispriča daleko veća tragedija?

Šta je Bajram izgubio davno prije ovoga gubitka?

Šta je sa Bajramovom djecom?

Kakve su njihove mogućnosti?

b) Ima li ironije u Bajramovom imenu?

Šta znači Bajram?

Koliko ime odgovara ovom čovjeku?

U kojim rečenicama u tekstu pronalazimo ironiju?

Počnite tragati od navedenih:

Zahvaljivao im je što su došli...

Napeto je slušao Bajram to što govore...

Ironija je stilska figura kojom se govori naizgled lijepo i pozitivno a misli upravo suprotno od toga. Prepoznaje se na osnovu intonacije ili konteksta. Lahko se može desiti da ne bude prepoznata. Česta je njena upotreba u stvarnom životu, npr. *E, jesi mi prijatelj!* a zanači *Sad znam da mi nisi prijatelj.*

2. Tekst je *oskudan radnjom* što ukazuje na dominaciju **statičnih motiva**.

Obratite pažnju na uvodni dio pripovijetke. Da li je on:

- a) uobičajene dužine
- b) kraći od uobičajenog
- c) duži od uobičajenog

Šta je sa zapletom, da li je očigledno kada do njega dolazi? Koliko se dinamičnost radnje pojačava sa zapletom?

3. Kompozicija je:

- a) hronološka
- b) retrospektiva
- c) preovlađuje hronologija sa povremenim retrospekcijama sjećanja

Vježba

Zamjena jata

1. Izdvoji iz teksta sve riječi u kojima je *ekavsko e* zamijenjeno sa *ije/je/i*.

Krenite od riječi: *stijenama, cio, bijeli, prijevoja...*

U čemu se *cio* razlikuje od ostalih izdvojenih riječi? Izvedite zaključak!

2. U bosanskom jeziku prihvatljive su obje varijante:

prevoj - prijevoj

procjep – procijep

prevoz – prijevoz

Sintaksičke vježbe

1. Rečenice u pripovijeci su:

a) *kratke i jednostavne*

b) *duge i složene*

2. Usporedi stilove pisaca na osnovu rečenica kojima su se najčešće služili:

a) Ć. Sijarić u pripovijeci *Koza*

b) A. H. Dubočanin u pripovijeci *Preko Save*

3. Razmislite o rečenicama:

...oni s mnogo koza rijetko su išli kod onih sa malo.

...treba se najprije okrenuti natrag pa ići naprijed.

NAPOMENA

Koza se može promatrati i kao alegorija kojom je izražena surova tragičnost ljudskog života.

ĆAMIL SIJARIĆ (1913 -1989)

Rođen je u Šipovcima kod Bijelog Polja. Osnovnu školu završio je u Godijevu, a medresu u Skoplju. Pravni fakultet završio je u Beogradu i nakon Drugog svjetskog rata je neko vrijeme bio sudac, a zatim dugo godina urednik Radio Sarajeva. Bio je pjesnik, pripovjedač, romanopisac i putopisac. Napisao je zbirke pripovijedaka *Ram-Bulja*, *Francuski pamuk*, *Naša snaha i mi momci*, *Kuću kućom čine lastavice*; te romane *Bihorci*, *Konak*, *Mojkovačka bitka*, *Carska vojska*. Umro je u Sarajevu 18. septembra 1989. godine.

ZA OBRAZ

U pripovijeci se govori o događajima u istočnoj Hercegovini iz prve polovine XX vijeka i o desetljećima dugoj mržnji između komšija muslimana i pravoslavaca. Glavni lik je starina Bećir Đuliman, koji kao muhadžir dolazi u Sarajevo gdje u jednoj kafani ljudima priča o stradanju svoje porodice.

Večerali smo, što je Bog dao a maja priredila, pa po jaciji pođosmo na počinak. Tišina je bila i vrućina, ali ja sam rekao da se ne otvaraju prozori. Bili smo u prvom snu kad svukud u selu zapraši puška kao da baciš so na vatru. Nasta pometnja, piska djece, plač starica, goveda počeše rikati kad ih dušmani počeše driješiti iz torova, konji ržu, ovce bleje. Samo se nigdje pašćad ne čuju. Sigurno su ih, mislim ja u sebi, potrovali odmah sprva večeri, da ne odaju njihov hod.

Ja sam uzeo bombu pa se sav tresem, ali, kunem vam se Bogom velikim, nije to bio strah, nego žalost što nisu svi na okupu, pa da ih što više njome pomlavim. Jedan prasak u prozor i staklo se zdrobi u hiljadu komada. Nevjeste drže djecu u naramcima, a druga im se prihvatila za

dimije, Vejsil uzeo sjekiru, a Muhamed kolac, dok mi kći Ajka, djevojka od osamnaest godina, prihvatila za saksiju pa u nju natrpala luga sa ognjišta.

Ni za kog se nisam bojao koliko za nju. Umrijeti je ništa samo, Bože, s dinom i imanom, kad nam vakti-sahat dođe. Ali za Ajku sam se bojao, ne daj Bože, da joj vlasi na obraz udare. Jao, braćo moja, nije što je moje dijete, nego što je to Bog dao, bila je zdrava i strojna, a u licu ko upis. Šta dušman zna šta je obraz, šta je ponos pa će najradije i udariti na obraz djevojci ili nevjesti. Sve sam iskao od Boga, ako nam se ne smiluje da se mogremo spasiti, da mi žensku čeljad uzme Sebi, da ne dadne vlasima da se na njima svete.

Prsnuše vrata od kuće, a upade s puškom Risto Sikimić. Dočeka Mehmed da će ga kocem po glavi, ali ludo momče zamahnulo jako, a nisko šiše pa kolac zape, a Risto iz puške pa ga sastavi sa zemljom. Vejsil odmah kleknu na koljeno pa zamahnu sjekirom, udari Ristu po prsima, a on se složi padnuvši po pušci. Začas nahrupiše druga dvojica s puškama, a Ajka ih zasu lugom i poteže jednome pušku iz ruku. Ali dušmanin se jak desio pa je ne pušća, nego dohvati i nju za ruku pa poteže da je iz kuće izvuče.

Za čitavo ovo vrijeme djeca vrište, a vlasi jednako ulijeću u kuću, neko s puškom, neko s nožem i kako koji ulijeće, onako mlatara i plača biva sve manje, a mrtvački hropot napunja kuću. Da se nije Vejsil otimao da ispod mrtva Riste izvuče pušku, nego da se branio sjekirom, mi bismo ih nadbili pa bismo poslije s njih mrtvih skidali puške i fišeke, ali suđeno zar tako. Na svoje oči vidjeh kako ga Jovo Galanos ubi iz puške. Baš onaj isti Galanos što meni pred akšam reče da se ne trebamo bojati, da smo komšije, da nam je zajedničko i dobro i zlo. Oprostio bih mu krv Vejsilovu, ali on se obazrije pa dohvati Ajku za ruklu, a onaj drugi, ni sad ne znam ko je bio, vukao ju je za drugu ruku iz kuće.

Sijedoj su mi glavu raskolili upravo na kućnom pragu, taman onako kako je pred večer rekla, a nevjeste su ubijene ležale pritisnuvši poda se sitnu djecu iz kojih je još hropot dopirao.

I nije, braćo moja, vjerujte mi na riječ, nije to u mene bio strah, da sam se ja bojao izići iz kuta u kući pa golim šakama prihvatiti kojeg bilo mladića i prstima mu grkljan izvaditi. Jok! Nisam bio ni smeten. Sve sam ja ovo svojim očima gledao i znao da je ovo ovako Božija odredba, a neko ju je zaradio, nego je u mene u svemu priječilo nešto, da ludo ne istrčim ako ikako mognem, a bio sam zadovoljan kad sam vidio da mi nevjeste izdahnuše, a da se vlasi na njima ne izdovoljiše.

I sad kad vidjeh da Ajku povedoše iz kuće, osjetih da je došao moj čas. U kući više nije bio niko živ kako mi se činilo, osim ja. Ajka je na dvorištu vriskala da se selom prolamalo, a tužni babo joj je bio u mislima.

Izvukoh se iz svog zaklona i povirih na dvorište. Stog sijena je gorio kao baklja. Ajku su teglili za ruke Galanos i još neki dušmanin.

- Babo moj, jadna sam ti i kukavna – derala se Ajka da mi se srce cijepalo.

- Zar mi baš ne možeš pomoći?

Vidio sam da je ne mogu oteti. Da je i jedan bio, teško bi išlo, jer je bio mlad, a u mene snaga na izmaku, a dvojica i još kakvih drzmana.

- Evo me, dijete moje! – viknem ja i odvrnem onaj zaklopac na bombi.

- Halali babi svome!

Okrenuše se dušmani, a Galanos ispusti Ajkinu ruku pa prihvati pušku. Kucnuh ja bombom o kamen, pridržah je čas-dva u ruci i bacih među njih. Kud će sreća pa sve troje raznese.

Sva kafana se pretvorila u uho i slušala kazivanje Bećira Đulimana, a kad je zastao, svi su s mukom odahnuli.

- Zašto, po Bogu brate, ubi svoje dijete? – pita ga kafanski susjed.

- Za obraz!

Kafanski ljudi koje često život sili da i više puta na dan puste da im neko prljavom nogom stane na obraz, teško shvataju starog Bećira, koji s ponosom priča o smrti svoga djeteta koje je ubio svojom rukom da se dušmani ne naslađuju ponizujući ga.

- Jah, braćo moja, sve za obraz, a obraz ni za šta na svijetu.

Alija Nametak

INTERPRETACIJA

1. Pripovijetka je potresna ispovijest staraca Bećira.

Prostor i vrijeme u priči su jasno određeni. Šta o tom prostoru u tom vremenu znate iz historije?

O čemu Bećir priča ljudima u sarajevskoj kafani?

Zašto je priča jeziva?

Šta je uradio Bećir?

Zašto?

Da li je na to bio prinuđen?

Ko ga je prinudio?

Je li mogao uraditi drugačije?

Šta bi se moglo desiti da je Bećir uradio drugačije?

U čemu je tragika ove priče?

2. Zašto ljudi jedni drugima čine zlo?

Šta je to što tjera komšije da jedni druge napadaju?

Da li je to zaista neophodno?

Šta se dešava sa ljudima u krajevima koji su poprište komšijskih sukoba?

Da li im bude bolje nakon što ubiju ili otjeraju druge?

Jesu li sretniji, bogatiji, brojniji...?

Na času geografije razgovarajte ili na internetu potražite demografsku kartu istočne Hercegovine. Otkrijete da li se broj stanovnika povećava ili smanjuje.

Da li je rješenje suživota u toleranciji ili u sukobu?

Formirajte afirmacijsku i negacijsku ekipu u odjeljenju koje će pokušati dokazati šta je bolji izbor.

3. Šta mislite o rečenicama:

...ali suđeno zar tako.

...Božija odredba, a neko ju je zaradio...

Pripovijetka završava poslovičnom rečenicom *sve za obraz, a obraz ni za šta na svijetu*. Zašto je kćerkino ubistvo pitanje obraza za ovoga starca?

ALIJA NAMETAK (1906 – 1987)

Rodio se u Mostaru 7. marta 1906. godine. Otac Hasan i brat Abdurahman su se također bavili književnim radom. U Mostaru je završio osnovnu školu i gimnaziju, a na Filozofskom fakultetu u Zagrebu je studirao našu književnost i jezik. Proučavao je i prikupljao folklornu građu i sam izdavao muslimanske narodne pjesme i pripovijetke. Sve njegove pripovijetke obiluju motivima iz muslimanske tradicije i porodice, govore o islamskom moralu i islamskim vrijednostima. Zbirke pripovijedaka *Za obraz, Trava zaboravka...*

PREKO SAVE

Podne. Junsko. Nad krajem se plavi pitomo nebo. Grupice ošišanih glava vire iz vode. Kupaju se djeca. Čamci iza sebe ostavljaju trouglast trag. Odozgo, iza starih mliništa, pomalja se brod.

Svoj čamčić Neven svlači sa pijeska. Vraća se u Bosnu. Žuri da rijeku pređe prije broda, i da ga malo vidi iz blizine. Preko Save je krenuo poslom. Da staroj susjetki kupi malo šećera, i još manje kafe. Iznenadi se kad podiže glavu s čamca i pred sobom, tu, sasvim blizu, ugleda Karamana.

- Povuci jače, mali, i ja ću s tobom – zabruna Karaman.

Nevenu ne bi pravo. Ništa ne odgovori. Ni hajde. Ni nemoj. Pogleda brod. Primiče se. Brza “Kozara“ sa dva šlepa. Karaman uđe u čamac i njegova strana dobro potonu. Uđe i Neven, ali se pod njegovom težinom ne stvori ravnoteža. Prihvati vesla, iskosi čamac, kradom, ispod oka, pogleda Karamana. Težak. Čvrst. Onizak. Kratkim jakih nogu. Sjedi čvrsto, kao jaki panj, i velikim šaketinama drži se za stranice čamca. Niz snažan, debeo vrat curi znoj. U cijelom kraju nema jačeg čovjeka od njega. Kavgadžija i prznica da mu nema ravna. Gdje je on, tu je rusvaj i pokora. Kupe se po prašini nedužni zubi. I zanimanje mu je neobično. Bavi se preprodajom konja i goveda. Pun je prašine. Upravo se vraća iz neuspjele trgovine. Dva sitna oka uvukla mu se duboko pod čeonu kost.

- Nek prođe brod! – naredi Nevenu.

- Da ga pogledamo iz blizine...

- Nek prođe – Karaman presječe dječakov glas.

Ispravljajući čamac Neven zagrabi vodu snažnije. Pritom se nagnu, čamčić se zaljulja, malo vode se uli u njega, i skvasi se Karamanova nabusitost. Plaši se vode. U dječakovim očima niče smiješak i brzo se izgubi. Sad je sigurniji. U njegovim je rukama. Brod se primakao. Velik i lijep. Vidi kormilara. Ravnomjerno bruji jaka mašina. Siječe Savu po sredini. Čamac se njiše na valovima. Na šlepu, žena u bijeloj haljini, po zategnutom konopcu širi rublje. Kao zastave njišu se bijele košulje. Prolaze duge lađe.

- Sad kreni – reče Karaman mekše

- Je li istina, Karamane – ohrabri se dječak – da si ti najjači čovjek u cijelom kraju?

- He-he-heee, istina je – isceri se on. Pitanje mu je, očito, prijalo.

A znaš li plivati?

Ćutanje. Pogleda Nevena, pogleda vodu pa reče:

- Ne znam

- Ni malo?

- Ni malo...

- A zašto si bolesnog Irfana izbacio iz kafane, kroz staklo...?

Karaman opet živahnu, godi mu:

- Da ga naučim pameti.

- Došao je kući sav isječen i poderan. Osramoćen.

- Kako znaš?

Neven ćuti. Čuje se veselo. Onda će čvrsto:

- Irfan je moj otac.

- He... he... – Karaman se glupo izkezi, pogleda u vodu, pa u obalu, prećuta.

- Skidaj se! – Naredi dječak i zaljulja čamac. Uli se voda. Čamac oteža i dublje leže u Savu. Karaman ne vjeruje svojim ušima. Zar ovo dijete da mu naređuje?

- Skidaj se! – ponovi Neven čvršće, zaljulja čamac, i još se vode uli u njega.

Polahko, kratkim debelim prstima Karaman otpertla cipele. Svuče ih. Neven ih zakači veslom, i jednu po jednu, baci u Savu.

- Dalje! – i opet zaljulja čamac. Karaman pogleda oko sebe, ima li odakle pomoći.

Svuda voda. Nema. Nikakvo lukavstvo ne pomaže. Utopit će se. Nespretno, zbunjeno, svuče kaput i košulju.

- Bacaj!

Karaman baci u vodu kaput i košulju.

Primicali su se obali. Čovjek zaškrjuta zubima. Neven se naježi. Pomisli na oca, pa opet zaljulja čamac. Sad se već Karaman nije smio naglo pomjeriti. Učini li naglo pokret – potopit će se!

- I hlače – reče dječak praznim glasom. Nije uživao u svojim naređenjima.

Karaman se jedva izvuče iz prljavih i mokrih hlača.

I one se nađoše u vodi.

Gledao je dječaka, stiskao vilice. Ličio je na zvijer spremnu na skok.

Neven usmjeri čamac na ono mjesto gdje glavna ulica izlazi na rijeku. S tog mjesta vidi se razvaljen prozor na kafani “Štuka“. Ta slika mu uli novu hrabrost. Ljudi su se okupljali na obali. Primijetili su da se nešto čudno događa. Znajući šta će mu se dogoditi ako čamac dotakne obalu, dječak zaustavi čamac dovoljno daleko od plicaka, i reče:

- Iskači.

- Duboko je – zareža Karaman.

- Nije. Ima dna.

Karaman pogleda dječaka, okrenu se prema obali, ugleda ljude kako ga gledaju bez riječi, pa urlajući iskoči iz čamca. Duboko je. Voda se sastavi iznad njegove glave. U zraku mu se grče dvije šake.

Dotakao je dno. Pjeni se voda oko njega. Hvata se obale. Baulja četveronoške. Guta vodu. Izašao je. Dahće. Pun je vode. Otežao, pruža se po šljunku. Nikad ga niko u tom položaju nije vidio. Ne vjerujući svojim očima, ljudi se spustiše niz obalu da mu pomognu.

Dok su jedni ispumpavali vodu iz Karamana, drugi su pomagali dječaku da se sabere. Štitiće ga, bude li trebalo.

Karaman se pribrao.

Kosmata prsa snažno se nadimaju.

Sjede.

Oko njega i Nevena ljudi zatvoriše krug.

Gledali su se.

Neven, slabašni dječak, i Karaman, najjači čovjek u cijelom kraju.

Karman ustade. Spor. Teturajući. Priđe dječaku u kom je srce gruhalo iako je na mršavom ramenu osjetio zaštitničku ruku ribara Čamila. Pružajući svoju tešku ručtinu prema Nevenovoj ručici, Karaman reče:

- Čovjek si.

Svi su čuli.

Tišina.

I Sava ćuti.

Krug se rastvori.

Karaman se sporim koracima uputi svojoj kući.

Ljudi odahnuše. Nagnuše Nevenov čamac da iz njega izliju vodu.

Alija Hasagić Dubočanin

INTERPRETACIJA

1. Mjesto radnje u pripovijeci je jasno određeno već u uvodnom dijelu.

Riječ je o lijevoj obali Save.

Glavni lik je Neven koji se sprema nazad u Bosnu. Savu će preći u svom čamčiću.

Kojim povodom je Neven prelazio rijeku?

Šta to kazuje o dječaku?

2. Zaplet počinje kada nepozvan i neželjen saputnik ulazi u čamac. Zašto se već na početku susreta osjeća napetost između Nevena i Karamana?

Zašto dolazi do sukoba? Čime je on izazvan?

Napetost i sukob dvije su odlike koje ovu pripovijetku povezuju sa jednom drugom književnom vrstom. Kojom?

Kada se mijenja tok radnje u pripovijeci?

Koje saznanje Nevenu daje sasvim drugu poziciju u priči?

Kako se odlučio osvetiti Karamanu za nanesenu nepravdu?

Kada ova *drama* na rijeci dopijeva do vrhunca?

Još jednom pročitajte kako se *strašni* Karaman snalazi u vodi?

Nakon ovoga događaji idu prema raspletu.

Šta očekujemo i šta očekuju ljudi na obali?

Kako se ponašaju prema dječaku i Karamanu?

Zašto se krug rasvorio?

Koja je Karamanova gesta pokazala da je shvatio pouku?

U dušama junaka smirila se bura, a unutarnjim mirom završena je i ova *drama*.

3. Dva su međusobno suprotstavljena lika u pripovijeci.

Šta ste saznali o Karamanu?

Njegov izgled pisac detaljno opisuje. Pročitajte ga ponovo i razgovarajte o tome šta vam fizički izgled govori o ovom čovjeku.

Osim vanjskog portreta, pisac daje i Karamanov unutarnji portret.

Navedite sve rečenice kojima je pisac oslikao Karamanov karakter. Počnite od toga kako on sjedi.

Koliko saznajete o Nevenovom fizičkom izgledu i da li ga pisac uopće otkriva?

O njegovoj naravi ne govori mnogo, tek nekoliko naznaka kao što je razlog zbog kojeg je tog dana prešao Savu. Pa ipak se već u značenju njegova imena sluti suprotstavljenost Karamanu.

Koliko imena *Karaman* i *Neven* doprinose stvaranju predodžbi o njima?

Koja je uzročno-posljedična veza između događaja koji se desio u prošlosti i onoga što se sada dešava na rijeci?

Zašto se Neven odlučio na ovako opasan poduhvat?

Da li je on opravdan?

JEZIK I STIL

1. Već smo spomenuli semantička svojstva imena glavnih junaka. Uporedite ova imena sa Bajramovim imenom u pripovijeci *Koza*. U čemu je razlika?

2. Obratite pažnju na rečenice kojima se pisac služio: da li je riječ o dužim ili kraćim rečenicama? Utvredite to analizom teksta?

Šta je postignuto ovim tipom rečenice:

a) *dinamika, živost i dramatičnost*

b) *miran, pripovijedni tok radnje*

3. Koliko se pripovijetka temelji na opisima, a koliko na sitnim događajima koji nas nepovratno vode do razrješenja? Ima li vremena za zapažanje detalja u okolini i za slikovito opisivanje prirode i pojava?

Sjetimo se koliko traje cjelokupna radnja? Zašto se pisac ipak zadržao na opisu brze *Kozare*? Za šta mu je ona poslužila? Obratite pažnju na rečenicu iz teksta *Kao zastave njišu se bijele košulje*. Šta simbolizira bijela zastava? Šta nam je to pisac i prije kraja kazao?

4. Pročitajte sljedeći odlomak iz pripovijetke:

Pride dječaku u kom je srce gruhalo iako je na mršavom ramenu osjetio zaštitničku ruku ribara Čamila. Pružajući svoju tešku ručtinu prema Nevenovoj ručici, Karaman reče:

Šta zapažate?

Kakva je značenjska, a kakva tvorbeno razlika između imenica *ruka*, *ručica*, *ručetina*?

Kako smo od imenice *ruka* dobili *ručica*, a kako *ručetina*?

Koja se glasovna promjena dešava u korijenu ovih imenica?

Izvedite još nekoliko imenica od imenice *ruka*?

Zapamti

Imenice kojima se kazuje nešto umanjeno zovu se **deminutivi** ili **umanjenice**, a kad se kazuje nešto uvećano, onda su to **augmentativi** ili **uvećanice**.

Popunite tabelu

OSNOVNI OBLIK	DEMINUTIV	AUGMENTATIV
noga		
kuća		
žena		
pas		
muškarac		

KULTURA IZRAŽAVANJA

Uradite dramatizaciju pripovijetke i utvrdite kolike je promjene pretrpjela.

ALIJA HASAGIĆ DUBOČANIN (1949 -)

Rodio se 1949. godine u Bosanskom Dubočcu na Savi. Završio je Filozofski fakultet u Sarajevu. Pjesnik je, romansijer, pripovjedač i kritičar. Objavio je zbirke pripovijedaka: *Brod na vidiku*, *Vatre na rijeci*, *Lađa za daljine*, a najpoznatija je zbirka *Lađarski put*, te roman *Nemirno ljeto*.

MAJKA UMIHANA

Majka Umihana teško se razboljela: “samo čeka zadnji čas“. I ranije je болоvala, ali – obavljajući trista kućnih poslova i stižući na sve. Izuzetna žena: “za njom sunce grije i beričet raste“, govorili su ljudi.

Oko nje sad plaču kćeri Pašema, Nedžiba, Ramiza i Nurka. Otac Habib – ukočen od tuge. Sinovi, Abdurahman i Muharem, nijemo se pogledaju. Sa svih strana dolaze ljudi i žene da je obiđu. Među njima i amidže Abaz i Šeka, njihove žene Malića i Hajruša, njihova djeca.

A moj brat Rasim, najstarije i najmilije Umihanino i Habibovo dijete, otišao u Obahum da kupi ćefine – mrtvačke haljine za majku i pun boščaluk kojim ćemo je mrtvu prekriti. I ne dopali mu se u Obahumu – tamnobijeli, pjegavi i pirgavi, nekako teški za tijelo i oko. I uputio se na jahaćem konju u Peć – preko Hajne, Kuline, Žlijeba i Stubice. Živ se ne vraća, ili će naći najljepše ćefine – bijele kao gorski snijeg, lahke, od čiste svile, izvezene mjesecom i suncem. Kupiće košolja i mahrama, čaršafa, šamija i jašmak – pozlaćenu povezaču preko Umihanine glave: da zadnji put pokrijemo majku i ispratimo je kako je zaslužila, da je mrtvu ne osramotimo i ogriješimo se pred obadva svijeta. Sirotinju da obradujemo peškešima sa nje.

- Što li nema Rasima – gubi strpljenje otac, sada sa svojom braćom i svima nama. – Umihana otanjila: kao svijeća koja odgorjeva, samo da je puhneš i ugasiš.

Bože dragi, ne uzmi nam majku, vičem u sebi i slušam kako to isto izgovaraju sestre i brat. Zar se može živjeti bez majke?... Strina Malića i Hajruša joj pipaju srce, Nedžiba, Pašema i Ramiza drže i miluju ruke, Nurka joj iz kašičice stavlja toplo mlijeko u usta. Babo jedva hodi, sjeda i ustaje, podiže joj glavu i naslanja na svoje krilo. Uči molitve da lahko umre, da se ne napati. Dove mucaju i amidže.

- Ne diše – zaplaka Nedžiba.

- Umrije – vrisnu Pašema.

- Nije - smiruju ih Malića i Hajruša – još je vruća.

- Alahrahmetile - kukaju Nedžiba, Ramiza, Nurka i Pašema i jure po sobi.

- Majka predade dušu bogu. Alahrahmetile...

- Nije – tješe nas strine, amidže i otac.

Jeste – plačem i ja.

- Nije.

- Jeste. Više ne diše.

- Diše, diše. Još je topla.

I ću se vrisak: kao da plamen uhvati kuću, kao da grom udari u njen krov, kao da nas raznese vrijeme, kao da pršte sve pred nama i ispod nas.

Popadasmo.

Otac, amidže i strine smiruju, mole – preklinju:

- Ne plaćite... Za Umihanin dženet, za vječno ležanje u dženetskom grobu. Bez plaća i suza. Od Muhameda je ostalo: ako plaćete i lijete suze za umrlim, one idu pravo u njegov grob, pune ga do vrha, dok ne presuše rahmetlija ne viđa dženet!... Ćefini mu pomodre i pozelene, uhvati ih memla, ilo i paučina... Bez plaća. Umihana se puno patila i radila za sve nas, ne unesrećimo je i na onom svijetu... Ona je još živa, živa...

- Nije – kukali smo izbezumljeno.

Cijelo vrijeme mi se činilo da gorim u vatri, da visim između majčinog groba i Kandžana, da rukama dotičem zvijezde i zavrzujem se u

njihovom trnju – glogovlju i šipurcima, da njihove guste grane podupirem leđima, izranjavan i krvav, buknuo u plamenu, nikako da dogorim ili barem povratim dah. Ne znam šta sam više govorio: da li sam stajao, ležao ili hodio, slušao ili snivao očevo glas.

- Što li nema Rasima?

Možda je drugima bilo teže? Ne znam. Mora da se živi, a najstrašniji je grob – *prokleta bila smrt!* Već što se rodiš, zakuca na vrata – uzima: žalosno propadamo, još nesigurniji ostajemo, samo će Kandžan trajati najduže, jer ne brine za majkom, ocem, braćom i sestrama. Ako ih je i imao, pogubio ih je negdje, ostao nijem – ne zna ni za sebe; jedino kada bukne trava, olista gora i probehara voće. Ali, ništa i od toga – kratko, dođe jesen i zima, isprozeba proljeće; izmiješaju se kiše i snjegovi, sunce i magla, ovce i goveda, sagne se nebo više promrzle zemlje – ni dva aršina iznad nje.

Kandžanom se ređaju ćefini, ljujaju tabuti – mrtvački sanduci odlaze prema groblju, stiska tuga i zima. Laju psi i zavijaju kurjaci, iz leta padaju gladne i mrtve ptice. Nikome nije tijesno kao čovjeku...

Ležim kao odsječen panj – Abdurahman me trza i viče:

- Brate Muhareme, probudi se, probudi. Nije umrla majka. A došao je i Rasim i donio ćefine iz Peći.

Pomislih da je sve ovo san: vjerovali smo da je umrla, prepukli od plača – popadali. Majka živa i povratilo joj se zdravlje. Rasim kleči na koljenima pored nje, miluje je – ljubi.

.....

A treći dan majka se popridiže: mogla je da jede i pije – da izađe napolje. Ali, desi se ono što niko nije očekivao, što se ni u snu ne može pomisliti: Rasim poginu i ode u ćefine koje je donio za majku! Ukapi ga nenadna smrt: zakivao kanat sa spoljašne strane kuće, okliznuo se – pade s prozora. Ni dva metra od zemlje, ali udario glavom o kamen, ni mrdnuo se nije.

Za njim – nekako, poslije godinu dana, odseli Habib. Prepuče od žalosti. Ne znam ni šta mu bi. I Abaz ozebe, tjerajući sijeno iz Rugove preko Hajle, isprobijaše ga vjetrovi, peti dan ga zavismo u ćefine. Maliću ljetos peći zmija iz kopriva, pomodri i umrije. I sve tako redom, groblje se širi... Nurka narodi tor djece i nema vremena da dođe do majke. Abdurahman načini novu kuću, kupi i zemlju, oženi se, izrodi djecu: Rasima, Habiba, Abaza, Maliću, Merdžanu...

A mene već dugo vremena obuzima glavobolja i nesanica. Nekad izgubim i svijest, ali majka je stalno pored mene, pazi me. Moli da se strpim, kaže da će muka proći, još malo: zdrav čitav k'o pas ritav! Nasmije me, trgne, razveseli.

Godine odmiču, deset ih prođe od Rasimove dženaze....

Bijele se ćefini na Kandžanu: smrt ne ide redom, bira, zakida – uzima s glave.

I majka Umihana živi: razvrijednila se, igra se sa Abdurahmanovom djecom, hodi Kandžanom, ispraća nas i dočekuje, pomaže svakom i priča da od poslova i briga nema vremena da umre. Da ode kod Rasima i Habiba – da se i ona malo odmori.

Iso Kalač

INTERPRETACIJA

1. O kome govori pripovijetka?

Ko je u njenom središtu i zašto?

Ko se nalazi u ulozi pripovjedača?

NEPOZNATE RIJEČI
Kandžan – predio na granici između Crne Gore i Sandžaka
ćefini – bijelo platno za mrtvačke hljine

Kako nam on priča događaje koji su u vezi sa Umihaninom bolešću?
Je li on nepristrasan promatrač događaja ili je direktno upleten u sva zbivanja?

Na šta se početna tema majčine bolesti i očekivane smrti proširuje?

2. Šta simboliziraju majka, sudbina i smrt?

Kakav to trougao pisac zatvara ovim simbolima?

Šta o smrti i sudbini saznajemo?

Kako se sudbina poigrala sa Rasimom koji je danima birao ćefine za majku?

Čemu nas je naučila i ova priča o sudbini?

Najbolji odgovor nude Ćatićevi stihovi o smrti *Ja vječito sam zagonetno biće / ruka mi ravna bešikom i grobom.*

Iznesite vlastiti stav o navedenom iskazu.

3. Ko je temelj porodice, i njen stub?

Čija snaga je zadivljujuća?

Uporedi Umihaninu snagu naspram slabosti ostalih članova porodice?

Pronađi dio u tekstu gdje se slabost i nesnalažljivost djece i muža najočitiije vidi?

Šta su oni sa Umihanom, a šta bi bili bez nje?

Šta je Umihana bez nekih od njih? Zašto ona sebi ne smije dozvoliti da posustane?

Kako biste svojim riječima opisali njenu snagu, volju za životom, vjeru i istrajnost?

4. Razgovarajte u učionici o tome koliko je važna uloga majke u formiranju zdrave porodice?

ISO KALAČ (1939 -)

Rođen je u Kalačama kod Rožaja. Pripovjedač je, pjesnik, dramski pisac i esejista. Školovao se u Peći i Novom Pazaru, a zatim je diplomirao književnost na Filozofskom fakultetu u Sarajevu. Objavio je zbirke pjesama *Sveti i ukleti*, *Vjetrometina* i *Kandžanske bugarije*; roman *Smijalište* te zbirku pripovijedaka *Šejtansko groblje*.

SAT

- Popravi ga ako možeš. Tako ti Boga. Ne znam koliko je vrijedan, za mene jeste. Mnogo. Uspomena mi je... Od brata. Poslao mi ga je iz Njemačke, od prvih para koje je jadan u tuđini zaradio – reče Ahmo i pruži sat starom sajdžiji Farku, svom starom prijatelju.

Farko uze sat, nježno, prstima, i ne stavi ga na šaku, već na vrhove prstiju. Kao da mu mjeri težinu. Prstima je najbolje provjeravao vrijednost hiljade satova koje su mu ljudi donosili na opravku. Otvori sat i laganim uhodanim pokretom, uobičajenim, uze lupu, okreće točkiće, pokušava da nešto učini, ali ne moga. Isto onako sporo kao što ju je uzimao, skide lupu s oka. Odloži na sto, pronade Ahmove oči koje su ga ispitivački gledale, onako kako je on gledao sat, i reče mu:

- Slušaj, Ahmo, ne mogu čare da učinim. Ne može da se opravi. Kvar je veliki, a i nemam dijelova za njega. Možda neko drugi može.

- Ja, vala, jok. Trkni do Šefka, on je dobar majstor. Neki kažu da je i od mene bolji... Ako on ne može, onda niko ne može. Skokni do njega. Pokušaj, sat je dobar. Ništa ne košta.

Ahmo uze sat, žao mu što ga baš Farko ne popravi, i odluči da ode do Šefka.

Dok je Ahmo izlazio iz Farkove radnje, sporo i smušeno, Farko ga je gledao i žalio. Znao je koliko mu je stalo da popravi taj sat. Nije htio da ga razočara. Ni Šefko ga neće popraviti. Ne može. Bi mu žao Ahma i ne htjede to da mu kaže.

Ahmo se uputi Šefku. Razmišljao je o Farku. Začudi ga što mu reče da je Šefko bolji od njega. Ne vjeruje mu. Svako je znao da se najbolje u satove on razumije. Ali, neka, pokušaće. Ahmo stiže u Šefkovu radnju. Dade sat i kaza šta mu je Farko rekao. Šefko se nasmija, zavrtje glavom uze sat već unaprijed znajući da ga ne može opraviti. Kad stari lisac Farko, to nije učinio. Ipak, pogleda sat duže nego je imao namjeru, da Ahma ne povrijedi. Poslije dužeg gledanja i ćutanja, i od njega ču Ahmo iste riječi - ne može se opraviti.

- Ništa - reče Ahmo i ode.

Došavši kući uze veliku kartonsku kutiju u kojoj su stajale još neke bratovljeve stvari, i odluči se da sat u nju odloži. Ne učini to odmah. Povadi sve stvari iz kutije. Stari foto-aparat, kožni novčanik, nekoliko privezaka i slike. Sve lijepo složi i vrati u kutiju. Ostavi i sat. Nek je tu. Sa svim stvarima. Slike poče da gleda, na jednoj se zadržao duže. Prstima pomilova sliku, teško uzdahnu, zatvori kutiju i stavi je na kredenac da je djeca ne diraju. To je sve što mu je od brata ostalo.

Godine su prolazile. Ahmo se potucao po tuđim kućama sa ženom i djecom. Kutiju sa stvarima od brata uvijek je brižno prenosio, i uvijek je stavljao na skrovito mjesto. Svaki put je u nju zavirivao. Desi se jednog dana da siroti Ahmo dobije stan. Najprije unese šećera, da sve bude slatko i lijepo, i brašna, za nafaku.

Počese stvarima da pronalaze najbolja mjesta. Preturali ih nedjeljama. Jedva urediše. Ostade još samo da srede neke sitnice. I onu kutiju sa bratovljim stvarima.

Noć. Sijalica zablještalala iznad stola u kuhinji. Cio stan se u svjetlu kupa. Djeca u drugoj sobi zaspala. Čista, okupana. Okupala ih majka. Za napredak. U svom kupatilu. Mogla je da troši vode koliko je htjela. Nema gazde da prekori. Prvi put u životu.

Radost na licima dva srećna roditelja. Tišina - jer srećni malo govore.

- Još ove stvari da smjestimo, i onda da se okupamo i mi, pa da legnemo - veli ženi Ahmo

- Ako, - reče žena i pogledom potraži najbolje mjesto na koje će staviti djeverove stvari. Malo ga je dočekivala i pratila i bi joj žao. Sad bi s njima bio srećan.

Ahmo otvori kutiju, pogled mu privuče sat na koji bijaše davno zaboravio. Stavi sat na ruku, pa na sto, pomilova ga kao dijete. Pogleda radio koji je stajao nekako iza vrata. Na njemu nije bilo ničeg. Pomisli kako bi bilo dobro da stavi ovaj sat, na brata da ga podsjeća. Onako nesvjesno poče da navija sat. Okrenu nekoliko puta i stade.

Ne vjeruje. Srce mu zadrhta. Sat kuca. Otvori jako oči, prinese ga do uha. Radi. Opet ne vjeruje. Drugu ruku stavi na srce. Nijesu li možda otkucaji uzdrhtalog srca. Ne, sat kuca, tik - tak.

- Nafijaaaa - gotovo do urlika viknu Ahmo. Žena pritrča. Uplašila se. Vidi, nešto strašno potreslo Ahma. On ne govori. Prinosi joj sat i pita očima - radi li?

- Radi, ma vid' sat radi - zbunjeno će žena.

- To je moj brat meni na naselje donio - reče Ahmo i zaplaka, a sat je prosijecao mučnu tišinu noći, u kojoj se najčešće plače i misli na one kojih više nema.

Hasnija Muratagić-Tuna

INTERPRETACIJA

1. Ovo je priča o jednom satu. Ali ne običnom, nego posebnom i vrijednom. Šta ga čini vrijednim?

Ahmo, glavni lik u pripovijeci, sentimentalno je vezan za ovaj sat.

Zašto?

Čiji je to poklon?

Šta se desilo sa bratom?

Šta je u prvom planu: ljudskost i vrijednost porodičnih veza ili realnost?

Porodične veze, bliskost i bratska ljubav jači su od vremena i od stvarnosti.

Ljubav daje smisao ljudskom životu, otkriva *vrline koje potječu iz srca*.

Naizgled nevjerojatan preokret na samom kraju pripovijetke otkriva njenu osnovnu poruku.

Ljubav može učiniti čuda, ljubav mijenja stvari nabolje, svijet čini boljim i liječi bolesna srca.

2. Šta simbolizira sat?

Koliko je to bitno u ovoj priči?

Na kakav zaključak nas navodi?

Vrijeme neminovno prolazi, zato ga moramo iskoristiti za prave stvari, a to je porodica.

HASNIJA MURATAGIĆ-TUNA (1951 -)

Rodena je u Beranama. Diplomirala je na Filozofskom fakultetu u Prištini, a doktorirala u Beogradu. Objavila je zbirku pripovijedaka *Sunce pod Jasikovcem*, eseje *Ljepota kazivanja* i studiju *Jezik i stil Ćamila Sijarića*. Radila je kao profesor na Filozofskom fakultetu u Prištini, a trenutno radi na Filozofskom fakultetu u Sarajevu.

RUŽA

Četrnaestogodišnja djevojčica Minja, glavna junakinja ovog romana, susreće se sa svim problemima sa kojima se susreću i njeni vršnjaci. To su: škola, prijatelji, izgled, ali i najveći od svih – ljubav. Minja je zaljubljena, ali istovremeno ona traga za pravom ljubavlju. U tom traganju ona pokušava pronaći pravu sebe. Zaljubljena je u romantičnog dječaka koji joj svake večeri na prozoru njene sobe ostavi ružu. Pretpostavlja da je to njen dečko Đinko, kojega ipak nikako ne može zamisliti kao romantičnog neznanca. Jedne večeri Minja se jako uznemi kada se na njenom prozoru ne pojavi ruža.

Najzad sat otkuca deset puta. Kao vihor uletjeh u sobu. Ni večeras ruže nije bilo na prozoru. Nedostaju mi riječi kojima bih opisala kako sam

se tada osjećala. Kao da se na najljepši vrt sručio strašan grad i potpuno ga opustošio. Ležala sam sasvim suhih očiju i prazno buljila u jednu tačku na tavanici. Ne znam koliko dugo je to trajalo. U neko doba dođe Robi.

- Je li ti bolje, sele? – upita paleći svjetlo.

Pri pogledu na moje lice kao da mu je bilo jasno kako sam daleko od dobrog. Uplašio se, jasno se vidjelo na njegovom licu.

- Da nisu kakve komplikacije? Što se oni više ne vraćaju, mislim da bi trebala kod doktora.

- Ma kakvog doktora, brate dragi. Sve je u redu, samo me glavobolja iscrpila. Sutra ću biti kao nova. Vidjet ćeš. Nego, mijenjamo temu. Kako si se ti proveo? Je li noćas klupa bila puna?

- Nisam ti, draga, klupu ni vidio. Čim sam izašao, sreo sam Mrkog i on mi reče za Tahira.

- Je li mu se nešto dogodilo?

- Sinoć je pao sa ograde parka na asfalt. Neki prolaznici su ga našli u besvjesnom stanju i odvezli u bolnicu. Na putu se osvijestio. Nema nikakvih lomova, kažu, samo blagi potres mozga. Dali su mu neke lijekove i mora nekoliko dana mirovati.

- Zaboga, šta je on radio na ogradi, Robi?

- Nećeš mi vjerovati, krao je ruže.

Skočih kao da me grom opalio.

- Šta kažeš? Tahir krao ruže?

- Što me gledaš kao da se svijet prevrnuo naopačke. Jest, krao je ruže, pa šta? Kao da mi je to opet nekakav grijeh. Sigurno je za mamu, ali ko će ga njemu znati. Uostalom, to je najmanje važno. Posjetio sam ga i sasvim je dobro. Samo modrica i ogrebotina na čelu. Teško mu pada što mora da miruje – kao iz daljine dopirale su do mene Robijeve riječi.

Imao si pravo, Robi. Svijet se zaista prevrnuo naopačke, mislila sam dok su se u glavi kockice sklapale u mozaik.

...

Prilika da se sretnem sa Tahikom došla je već tridesetog jula. Robi je slavio rođendan. Pozvao je Mrkog, Bunu i Sabinu, a ja sam predložila da pozove i Tahira. Odmahnuo je rukom i kazao da će sigurno odbiti kao i ranijih godina.

- Pa ipak ga pozovi – bila sam uporna.

- Što si sad navalila. Ta do jučer si bježala od njega kao đavo od krsta.

- Promijenila sam mišljenje nakon što si mi ispričao njegov život i baš bih se radovala da dođe.

Na naše iznenađenje (više Robijevo nego moje, jer sam se ja u dubini duše potajno nadala) Tahir se pojavio. Posljedni.

Mrki i Buna su se glacnuli, Sabina nije došla, što je Robija rastužilo, a Tahir je bio neuredan kao i uvijek. Uostalom, drugačije ga nisam mogla ni zamisliti.

Bili smo sami, nas petero. Tahir i Robi su sjedili na trosjedu, Buna i Mrki u foteljama, a ja sam se zavukla u kuhinju iznoseći sokove, kafu, tortu.

Svirala je muzika sa kasetofona, svi su bili opušteni i raspoloženi, pričali su dogodovštine i viceve.

Iza paravana, krišom sam gledala Tahirovo lice. Crna kosa bila je kovrdžava i gusta, oči duboke, crne kao noć, usta puna, nos malo zakrivljen u jednu stranu. Blago, sasvim blago, jedva se moglo primijetiti. Sa lica se nije moglo pročitati baš ništa, kao da je bez ikakvih emocija, ozbiljan i daleko odrasliji i zreliji od svojih vršnjaka.

- Hajde, Tahire, otpjevaj nam nešto – molećivo reče Robi gaseći kasetofon.

Tahir i pjevanje! Izgledalo mi je nespojivo. Ali, on polahko ustade, bez riječi uze Robijevu gitaru koja je stajala prislonjena u uglu, provjeri žice, prekrsti noge, udari nekoliko akorda, a onda se razliježe meni dobro poznata melodija i njegov glas.

Moj Bože, taj glas! Jesam li ikada čula nešto ljepše!

Neprimjetno se ušunjah u sobu i sklupčah u uglu, a glas je odzvanjao tako divno da mi se činilo kako ću se ugušiti od uzbuđenja.

Ružica si bila jedna u mom srcu,

Ružica si bila moja.

Pjevao je Tahir promuklo gledajući u svoje desno koljeno, a ja silno poželjeh da zavučem ruku u tu kudravu kosu!

Al' nije za tebe divlja kupina

Ni čovjek kao ja.

Oh, jesi, jesi, govorila je moja duša, govorilo je moje srce njegovom koje je pjevalo, jer to nije bilo pjevanje radi pjevanja, to je bilo davanje oduška onome što se toliko vremena sakriveno gomilalo u njemu.

I nisi ti nikakva divlja kupina, možda sam to nekad i mislila dok sam ti gledala samo spoljašnost. Ali sad, Tahire, sad znam da ti imaš nešto suptilno i tanano. Da imaš dušu.

S vremena na vrijeme kao da čujem stope

Ko da ideš preko mog praga.

S vremena na vrijeme al' znam da nemam prava

Ti nisi moja draga.

Jesam, Tahire, jesam! Sva sam tvoja, bez ostatka, bez rezervi. Ta podigni već jednom te svoje velike drage oči! Pogledaj me! Vidjet ćeš jasno na mom licu sve o čemu si toliko sanjao. Samo me pogledaj! Molim te, molim te, pogledaj me!

Nije me pogledao. Brzo i nenadano je ustao, ostavio gitaru na mjesto odakle ju je uzeo, nemarno prošao rukom kroz kosu i kratko rekao:

- Sad moram poći. Mama me sigurno čeka.

Nura Bazdulj-Hubijar

INTERPRETACIJA

1. Roman je ispričan u prvom licu. U ulozi pripovjedača našla se djevojčica Minja. Kako ste zamislili Minju? Šta o njoj saznajete iz odlomka?

Šta je u odlomku koji ste pročitali izazvalo Minjin nemir?

Zašto ona s nestrpljenjem iščekuje deset sati?

Kako se ponaša i osjeća nakon što shvati da ruže neće biti ni ovo veče?

Ko je zabrinut zbog njenog ponašanja i stanja?

Šta Minja iz razgovora s bratom saznaje?

U njenoj glavi se *kockice sklapaju u mozaik*. Šta ona shvata?

U kakvom iščekivanju živi Minja nakon spoznaje da voli Tahira?

Kad se ukazala prilika za njihov susret?

Ko je sve bio na zabavi?

Kako je izgledao Tahir?

Zašto to Minji nije važno? Šta je ona u njemu otkrila?

2. U ovom odlomku se po drugi put susrećemo sa simbolikom ruže i to u pjesmi koju Tahir pjeva. O kojoj pjesmi je riječ?

Da li vam je ona u cijelosti poznata?

Kome on pjeva?

Kako Minja zna da je pjevao samo njoj?

Koje su kretnje odale Tahira?

Minji je jasno zašto je odabrao upravo ovu pjesmu, a zašto je Tahir *divlja kupina* moći ćete saznati i vi tek kad u cjelosti pročitate roman.

JEZIK I STIL

1. Ponovo pročitate **poređenja** i objasnite zašto je ovdje prepoznatljiv jezik tinejdžera:

Kao vihor uletjeh u sobu.

Kao da se na najljepši vrt sručio strašan grad i potpuno ga opustošio.

Skočih kao da me grom opalio.

Ta do jučer si bježala od njega kao đavo od krsta.

2. Jesu su poređenja:

a) *originalna ili su svojstvena pubertetskoj dobi*

b) *umjerena ili pretjerana*

3. Isti efekat imaju i metafore:

...mislila sam dok su se u glavi kockice sklapale u mozaik.

I nisi ti nikakva divlja kupina

Zaključak

Odlika govora tinejdžera je da koriste uobičajene fraze i *istrošena* stilska sredstva. Oni od riječi traže da budu *krupne*, ne i originalne.

Književnica Nura Bazdulj je odlično savladala ovaj jezik i zato njeni likovi i jesu ovako stvarni.

Zanimljivo

Ruža je najčitaniji roman za mlade u BiH već skoro dvadeset godina, a njen treći dio pod nazivom *Više ne čekam Tahira* proglašen je bestselerom na sarajevskom Sajmu knjiga i učila u aprilu 2009. godine kao najprodavanija knjiga.

NURA BAZDULJ-HUBIJAR (1951 -)

Rođena je u Mrđenovićima kod Foče 1951. godine. Od 1954. godine živi u Sarajevu, gdje završava osnovnu i srednju školu, a zatim i medicinski fakultet. Od 1975. godine živi u Travniku i radi kao liječnik specijalista.

Najpoznatije njeno djelo je roman za mlade *Ruža* (1990), koji je sad već prerastao u trilogiju doživjevši svoje nastavke *Čekajući Tahira* i *Više ne čekam Tahira*. Objavila je i romane *Šta te muči*, *Tamaguči* i *Tamaguči sa drogom muku muči*. Jedno od njenih prvih djela bila je i zbirka pjesama za djecu *Ja, slavni ja*.

VAUVAN

Vauvan je roman – bajka u kojem junaci putuju kroz vrijeme i prostor željni avantura. Glavni likovi su Djed Badem Aziz Tamović, zeleni psić Vauvan, djevojčica Nina i njen brat, koji se javlja u ulozi pripovjedača. Odlomci koji slijede sa samog su početka romana i pomažu nam da upoznamo Djeda te da saznamo kako je on pronašao Vauvana.

Najprije bih želio da vam predstavim svog Djeda. Svi koji su ga znali zvali su ga tako. A on je u stvari bio ujak moje bake koju smo zvali Majka. Zašto ga predstavljam? Zato što bez njega ne bi bilo ni ove priče. A vrlo je važno ko nam priča priču. Dakle, njegovo ime je Badem Aziz Tamović.

Badem Aziz Tamović davno je otišao iz našeg malog mjesta. Sve što smo saznali o njemu bilo je iz glasina, rijetkih pisama, a ponekad i iz šturih novinskih vijesti. U našoj vitrini sa knjigama bile su jedne požutjele novine sa viješću o nekom istraživanju i fotografijom. „To je Djed!“, ponosno je rekla Majka i kažiprstom pokazala mršavog čovjeka na fotografiji. Prošle su godine, a Djedovo ime i vijesti o njemu nailazile su povremeno, kao godišnja doba. U mjestu je sada živio samo jedan njegov prijatelj, stari travar, koji je više boravio u planini nego u svojoj maloj kući u predgrađu.

Mnogo se stvari dogodilo prije nego se Djed ponovo vratio. Saznao sam o tome, kasnije, više iz njegove bilježnice nego od njega samog.

...

Počeo je bilježiti u tu svoju teku crnih korica nakon odlaska sa čuvenog instituta u Ženevi. Taj odlazak mu je teško pao. Rugali su mu se kako se više ne bavi čistom naukom, kako je ostario i podjetinjio. I ko je to sve izmislio. Djedovi bivši učenici. Bivši učenici Badema Aziza Tamovića. Očigledno nisu bili dobri učenici, nisu bili oni pravi. Otkrio im je jednu od najvećih tajni, tajnu o unutrašnjem životu ljubičice, ali oni nisu ništa razumijevali. Samo su ga čudno gledali i slijegali ramenima. Zaista tu više nije mogao ostati.

Tajna koju im je htio pokloniti postala je razlog za smijeh.

Zato ne otkrivajte svakom svoje tajne.

Djed Badem Aziz Tamović je tad pomislio da na svijetu postoji još toliko stvari koje je zaboravio ili nije stigao učiniti. Odlučio je da se oženi. I sjetio se jedne djevojke koju je mnogo volio. Poslije nekoliko mjeseci traganja pronašao ju je u Sarajevu. Kad se pojavio, presretan što je napokon vidio, ona je sjedila u malom dvorištu ispred svoje kuće, a oko nje su se igrali unuci. Imala je pet divnih unuka. Tri od sina i dva od kćeri. I bilo joj je drago što ga vidi, iako se malo začudila. Poklonio joj je jednu lutku i udaljio se jer nije želio da bilo šta pokvari u toj velikoj, sretnoj porodici. Samo mu je bilo žao što nije imao više lutaka. Tako je govorio. A to da se ona zarumenjela nije spominjao. O tom je šutio. I bivao čudno zamišljen.

...

Nisam se mogao nagledati Djeda.

A on, tako star i sijed, osjećao se čudno, čudno izgubljen u velikom voćnjaku. Možda ćete se nasmijati kad vam kažem (a to sam pročitao kasnije u njegovoj bilježnici), da mu se činilo da je dječak, sasvim mali, onaj nekadašnji.

Išao je od voćke do voćke, obuhvatao ih rukama, gledao. Najduže se zadržao kod stare kruške u dnu voćnjaka. Kao da je razgovarao s njom. Ipak, izgledalo je da se i ona raduje što se Djed vratio. Često sam se verao u njenu krošnju, jeo slasne plodove i čitao. Djed mi je pričao da je i on to radio. Samo, tada nije bila tako oronula i pocrnjela. I nije ga tako tužno gledala kroz pokoji teško rastvoreni cvijet. I ostale voćke su se radovale. Tu je bio veliki orah ispod kojeg je Djed, nekad davno, zakopao svog malog psa kojeg su otrovali zli susjedi. Džanarika. Jabuke. Kajsije. Dunja. Ribizli i ogrozdi. Grožđe. Višnja. A tek šljive. Ne rekoh li već da je bilo proljeće. Šljive su uvijek voljele ples. Bar u ovom voćnjaku. Združile bi se po dvije, a nekad i više i povijale se u čudnovatom ritmu. Bijejele na jednu stranu, plave njima u susret.

Jedan bumbar mu prozvrnda iznad potiljka tako da se Djed Badem trgnuo. Taj neotesani bumbar se vrati i pošto je nos Badema Aziza Tamovića bio izgleda tačno na njegovom putu, umalo ne dođe do sudara. Djed Badem je tek tada primijetio i mnoštvo pčela u cvatovima, skakavce, mušice, mrave, vrapce na krovu stare šupe i u krošnjama, dvije zamišljene

lastavice na žici. Očigledno, stanovnici voćnjaka su imali pune ruke posla. Odlučio je zato da se skloni. Osim toga, nikad se ne zna kojim će putem krenuti bumbar. Sjeo je pod orah, ali je osjetio da će ga glava zaboljeti i premjestio se u hlad stare kruške. Leđima se naslonio na njenu toplu, hrpavu koru. Izvadio je zatim iz džepa knjigu o velikom mravljem takmičenju, koje je održano prije dosta godina u Belgiji, u vrtnom mravinjaku njegova prijatelja Morisa. Zaista je bio zabavljen pravim malim čudima što su se zbivala na toj svetkovini, kad se iznenada osjetio dosta neobično.

Trava ispod njega se počela pomjerati i rogušiti kao da joj je teško.

- Što si uznemirena, travo? – upitao je Djed Badem Tamović.

Začuo je čudno stenjanje i učinilo mu se da neki glasić mrmlja kako on nije trava.

- Ja sam u stvari pas – rekao je taj busen, kojeg je Djed Badem sada ozbiljnije pogledao.

- Samo sam zelen kao trava.

- Ali, ti ne laješ – začudio se Djed Badem.

Ispravio se, stavio monokl da bolje vidi i, zaista, opazio kako se kroz korov komeša malo, zeleno tijelo, busen li, posve nalik na pravog psa i nemirno vrti jednim širokim listom poput repa.

- Zaspao sam, inače se to ne bi dogodilo – reče mu zeleni pas kao da se izvinjava.

Badem Aziz Tamović nije više ništa rekao. Od tada ga je zeleni pas slijedio kao sjenka.

Te noći nam je rekao svoje ime – Vauvan.

Irfan Horozović

INTERPRETACIJA

1. Zanimljivo je ponovo se vratiti bajci, možda još uvijek vašoj najomiljenijoj proznoj tvoreviti.

Šta bajka uvijek obećava čitaocu, zbog čega je i volimo?

Život, nažalost, nije bajka, ali nije ni grijeh željeti da on to bude. Kao što nije grijeh ni voljeti sretne završetke koje bajka nudi.

Sada kada ste već osjetili da je život niz sačinjen od mnogo ozbiljih, nekad i bolnih događaja, nije loše podsjetiti se da postoji i bezbrižno djetinjstvo. Pokušajte sačuvati u sebi djelić djetinjstva i djeteta koje ste nekad bili. Djed Badem je uspio upravo to. Ostati dijete i nakon mnogih životnih desetljeća.

2. Na samom početku odlomka dječak nam predstavlja Djeda. Kako o njemu govori?

Šta saznajemo o Djedu?

Na osnovu čega je dječak saznao neke stvari o Djedu?

Zvuči li Djed iz dječakove priče misteriozno?

Šta dječak kaže o njegovom odlasku iz Ženeve?

Zaključite kakvo je njegovo pričanje:

a) *objektivno*

b) *subjektivno*

Koje rečenice nam to otkrivaju?

Mogu li djeca biti objektivna?

Zašto je to važno i lijepo?

Šta mislite o mudroj izreci da su najiskreniji kritičari djeca?

Šta o Djedu kazuje kratka epizoda u vezi sa njegovom ženidbom?
Da li ga je život obuzeo u tolikoj mjeri da nije imao vremena misliti o bitnim stvarima?
Do kojeg saznanja je došao kada je spoznao bitnost?
Šta nam to govori o vremenu i o propuštenim prilikama?

Kako se Djed ponaša u voćnjaku?
Šta iz toga možemo zaključiti?
Na samom kraju odlomka susret između Djeda i Vauvana?
Koliko je realan način Vauvanovog *rađanja*?
Kako nazivamo ovakve motive u djelu?

KULTURA IZRAŽAVANJA

U odlomku je opisan voćnjak u proljeće. Nije li on čudesan?
Kojim se sredstvima i kojim oblicima kazivanja poslužio pisac da oslika voćnjak? Utvrdite to na osnovu rečenica koje slijede:

Šljive su uvijek voljele ples. Bar u ovom voćnjaku. Združile bi se po dvije, a nekad i više i povijale se u čudnovatom ritmu. Bijele na jednu stranu, plave njima u susret.

Opišite voćnjak u neko drugo godišnje doba, jesen naprimjer. Ne ustručavajte se ni sami služiti fantastičnim slikama i motivima da biste na slikovit, originalan i kreativan način dočarali izgled voćnjaka.

IRFAN HOROZOVIĆ (1947 -)

Rođen je u Banjoj Luci, gdje je završio osnovnu i srednju školu. Studij komparativne književnosti je završio na Filozofskom fakultetu u Zagrebu. Piše poeziju, prozu, dramu i književnu kritiku. Djela su mu: *Salon gluhonijemih krojačica*, *Oblak čija lica prepoznajemo*, *Talhe ili Šedrvanski vrt*, *Šeremet*, *Kalfa*, *Vauvan*, *Inspektor vrtnih patuljaka...*

TVRĐAVA

Ahmet Šabo je upoznao nakazno lice rata sudjelujući u poznatoj hoćinskoj bici kao borac Turske carevine. Iz tog će užasa ponijeti trajne traume koje će bitno odrediti tok njegovog života. Vrativši se u rodno Sarajevo, spoznaje da mu ni u životu van ratnog vihora ne cvjetaju ruže. Njegovo javno izrečeno mišljenje nije u skladu sa stavovima ljudi na vlasti i zbog toga će biti ponižen, osramoćen i odbačen. Utjehu i potporu će mu pružiti samo malobrojni: djevojka, a kasnije i supruga Tijana, nekadašnji saborac Mula Ibrahim i sitni prevarant Mahmut Neretljak. Odlomak govori upravo o susretu starih poznanika Ahmeta Šabe i Mahmuta Neretljaka.

Radovao sam se povratku kući.

Zastao sam pred radnjom Mahmuta Neretljaka: nešto privjesaka i sitnarije visilo je iza prljavog stakla.

Nisam znao da je opet otvorio dućan. Dok sam još išao u školu, pravio je u ovoj radnji lažne pare bakrenjače, i proturao ih kao prave. Za kaznu je prebijen i protjeran iz Sarajeva. Deset godina je proveo u izgnanstvu, negdje na Istoku, pa se vratio proljetos, i eto, ponovo zasjeo u istom dućanu.

Nisam ga vidio kroz prozor. Ali sam čuo glasove u sobici iza radnje, krupan, kašljucav, Mahmutov, i sitne dječije. Poučavao ih je, čemu? Ličilo

je na nešto poznato. Gospode Bože, pa to je arapski jezik, iskrivljen, unakažen, nadolmljen turskim, perzijskim i grčkim riječima, začinjjen sočnim našim psovkama. Šta on to radi? Slušao sam, zabezeknut, tu nevjerojatnu papazjaniju, taj ničiji skitnički jezik, koji bi mogao da posvjedoči o dalekim putevima kojima je ovaj izgnanik prošao, i o bezbrojnim poslovima kojima se bavio, ali ovoj djeci neće mnogo pomoći. Napraviti će metež u njihovim malim nevinim tikvama.

I dok sam oklijevao da li da ga pozovem ili da odem, on je oslobodio muke i sebe i mene i djecu, pustivši ih iz tamnice svoga neznanja i njihove nedoumice. Izašli su ošamućeni, posrćući pod težinom besmisla koji im je uzburljao mozak.

- Oni sigurno misle da su glupi ili da je nauka nedohvatna – rekao sam veselo gledajući za njima.

- Tačno je i jedno i drugo – odgovorio je Mahmut raspoloženo

Nasmijao sam se:

- Slušao sam kako ih učiš.

- I šta ti je smiješno?

- Pa ti ne znaš arapski.

- Sigurno da ne znam. Odakle bih znao?

- A zašto ovo radiš?

Pružio je ruke ispred sebe, prsti su mu drhtali.

- O zanatu više ne mogu da radim, drugo ništa ne znam. Preprodajem ove drangulije, i učim djecu. Ja malo znam, oni malo plaćaju, pa niko nikome nije dužan. Šta gube? Ništa. Naučit će u medresi, ako im bude potrebno. A ja od toga živim.

- A kad se čuje da ne znaš? To se ne može dugo kriti. Slegnuo je ramenima: bit će nešto drugo. Kao lažne bakrenjače.

Gledao sam u njegovu izbrazdano lice skitača, u lukave a opet naivne oči prestupnika s maštom, i nesvjesno se smiješio. U djetinjstvu su nas uzbuđivale njegove lažne bakrenjače, teške batine koje je dobio, izgnanstvo u daleke nepoznate zemlje, a sad preda mnom drhte njegove ruke koje su kovale srebrnu žicu i pravile lažni novac. Život ga je izlomio, bolest ispila, a živjeti se mora.

- Ja ću ti pomoći – rekao sam i ne razmislivši. – Znam malo arapski.

Mahmut se namrštio:

- Pronađi drugu djecu. Zašto da otimaš moju?

- Pomoći ću ti badava.

Začudio se, nije znao da li da još više sumnja ili da me žali:

- Slušaj, mladiću, ako ništa rđavo ne smjeraš, onda nisi baš pametan.

- Dobro, nisam pametan, ali ništa ne skrivam. Koristit će i meni.

Obnovit ću ono što sam učio.

- A ako ti lažem za bolest, ako to činim da bih imao za piće?

- Svejedno. Neće biti štete nikome.

....

A već sutradan, u određeno vrijeme, polahko je hodao ispred Mula Ibrahimove radnje. Sačekao me ponizno:

- Bojao sam se da ne zakasniš. Žao mi je da djeca čekaju.

Ženi sam rekao da pomazem nesrećnom čovjeku koji sve u životu čini pogrešno, a drago mi je i da radim s djecom, pogotovo kako mi je rekla da je trudna, i otkako očekujemo nepoznato drago stvorenje, koje će rasti između nje i mene, kao između dva duba, zaštićeno, nakriljeno, i neće ići ni na kakav Hoćin, niti će učiti arapski jezik kod Mahmuta Neretljaka. Naučit ću ga pjesništvu i naučit ću ga da mrzi rat.

Slušala je ganuta, sa suzama u očima što su postajale sve ljepše i dublje. Žena više voli nježnu riječ, makar bila glupa, nego pametnu, ako je gruba.

Mula Ibrahimu sam rekao istinu, da i sam obnavljam ono što sam nekad znao, moglo bi mi opet zatrebati.

- A zašto nećeš da naplatiš?

- I on toliko malo uzima, da bi bilo smiješno dijeliti.

- Činiš dvije pogreške – poučio me ozbiljno. – Udružio si se s čovjekom koga niko ne poštuje. Ko će onda tebe poštovati? I ne naplaćuješ za ono što pošteno radiš. Kako će onda ljudi cijeliti tvoje znanje? Mislit će da ništa ne znaš. A što osvežavaš zaboravljeno, to je dobro. Dok nešto ne postigneš. Poslije ćeš opet zaboraviti. Nikome, doduše, nije potrebno znanje da bi postigao mnogo. Tebi je potrebno. Nema u tebi lukavstva.

- Zar lukavstvo može zamijeniti znanje?

- Iskusan čovjek bi upitao: zar znanje može zamijeniti lukavstvo?

Lukavstvo je nepošteno.

- Nije uvijek ni nepošteno. Zato što je neophodno. Kao kaput zimi. -

- Neko to zove i mudrošću.

- Šta bi prvo savjetovao čovjeku kome želiš dobro?

- Da se svojim mišljenjem ne izdvaja među ljudima s kojima živi. Zato što će se onemogućiti prije nego što išta učini.

- Ove slike u našem izlogu nisu izdvajanje.

- Drugi moj savjet čovjeku kome želim dobro bio bi: ne govori uvijek ono što misliš.

Meša Selimović

INTERPRETACIJA

1. Čitajući odlomak upoznali ste se sa Ahmetom Šabom, koji se u romanu javlja u ulozi pripovjedača. On govori o prošlosti i o svakodnevnim događajima u koje je upleten bilo svojom voljom ili ne. Iznoseći svoja razmišljanja, Šabo otkriva svoje karakterne crte, ali i karakterne osobine ljudi sa kojima dolazi u dodir. Na svom životnom putu on se sudara sa najgorim i najnižim porivima u dušama ljudi, ali i sa najboljim i najtoplijim ljudskim osobinama.

Pokušajte, na osnovu odlomka, otkriti ko je Ahmet Šabo?

2. Gdje jedne prilike zastaje Šabo vraćajući se iz grada kući?

Čega se sjeća gledajući kroz prozor izloga?

Šta ga je najprije zbunilo, pa začudilo, a onda i prenerazilo?

Zašto je Mahmutovo podučavanje djece tragikomično?

Šta bilježi Ahmetova svijest pri susretu sa tim šokantnim iako naizgled sitnim događajem?

Šta otkriva susret *naivnog prevaranta koji iskreno i razborito govori i intelektualca koji nerazborito postupa?*

Objasnite tu silnu hrabrost neukog da podučava druge?

Čime to Mahmut objašnjava?

Šta je nerazborito u Šabinim odlukama? Ko mu na to ukazuje?

Kako Ahmet prihvata savjete?

3. Zanimljiva je igra riječima koja se vodi između Šabe i Mula Ibrahima. Pročitajte još jednom taj dio odlomka. Analizirajte životnu mudrost koja se krije u Mula Ibrahimovim riječima:

- *Zar lukavstvo može zamijeniti znanje?*
- *Iskusan čovjek bi upitao: zar znanje može zamijeniti lukavstvo?*

Šta je zadivljujuće u Ahmetovim brzopletim odlukama?

Zbog koga on čini uslugu Neretljaku?

Šta nam to govori o ljudima, o čovjeku?

Zaključak

U svakoj tvrđavi nepravde može se izgraditi tvrđava pravde, u tvrđavi mržnje treba graditi tvrđave ljubavi, u tvrđavama patnje i poniženja moramo graditi tvrđave ponosa i dostojanstva, u tvrđavi nesreće tražiti tvrđavu sreće, u tvrđavi loših čovjekovih osobina, pronaći malu tvrđavu čovjekove dobrote, a u tvrđavi zla pronaći tvrđavu dobra.

Zapamti!

U romanu je autor posegnuo za unutrašnjim svijetom svojih likova. Sliku toga svijeta predočio je uz pomoć **unutrašnjeg monologa**.

Romani koji se bave unutrašnjim svijetom likova klasificiraju se kao **psihološki romani**.

Napomena

S obzirom na to da se u ovom romanu izuzetno vješto slikaju i brojne društvene negativne pojave, roman bismo mogli okarakterisati i kao društveni.

Unutrašnji monolog je praćenje toka svijesti glavnog lika. Ovom tehnikom saznajemo šta lik misli kao i slijed njegovih misli, a ne samo šta govori. Na ovaj način čovjekova duša i ono što se u njoj komeša postaje glavna književnoumjetnička tema. Zbog toga ovakav roman ima specifičnu kopoziciju u kojoj događaji dobijaju sasvim novu ulogu. Naime, bitan je unutarnji svijet likova i autor prati hronologiju tog svijeta, a vanjski događaji su bitni samo onoliko koliko utiču na taj unutarnji svijet lika ili koliko unutarnji svijet lika utiče na same događaje.

Zanimljivo

Meša Selimović o romanu:

„Tvrđava je pandan *Dervišu i smrti*. Tvrđava je svaki čovjek, svaka zajednica, svaka država, svaka ideologija.“

Poslovičnost u Tvrđavi:

Žena više voli nježnu riječ, makar bila glupa, nego pametnu, ako je gruba.

Naučio sam mnogo u ratu. Ali ne i za mir.

Boj se ovna, boj se govna.

Vlast je najteži porok.

Čovjekova nada je jača od iskustva, ne može je pokolebati tuđi neuspjeh.

Volio sam sve što nije rat, volio sam mir.

Slušanje je važnije od razumijevanja.

MEHMED MEŠA SELIMović (1910 – 1982)

Rodio se u Tuzli 26. aprila 1910. godine, u kojoj je završio osnovnu i srednju školu. Školovanje je nastavio u Beogradu, gdje je završio Filozofski fakultet. Radio je kao profesor na VPS i Filozofskom fakultetu u Sarajevu, bio je umjetnički direktor *Bosna-filma*, dramaturg i direktor Narodnog pozorišta u Sarajevu, a zatim i glavni urednik izdavačke kuće *Svjetlost*. Bio je redovni član Akademije nauka i umjetnosti BiH. Bio je pripovjedač, romansijer i esejista. Najznačajnija njegova djela su romani *Tvrđava* i *Derviš i smrt* (1966), koji otkrivaju izuzetnu snagu poniranja u dubinu čovjekove duše i njegove tragične sudbine, ali ne treba zaboraviti ni romane *Tišine* (1961) i *Magla i mjesečina* (1965).

ISTOČNI DIWAN

Radnja romana je smještena u srednji vijek. Sastoji se od tri pripovijedne cjeline koje ponaosob karakterišu likovi: Al-Mukaffa, Al-Hallag (Halladž), i At-Tawhidi (Tavhidi). Prvi dio je epistolarno napisan kao prepiska između Al-Mukaffe i njegove žene Begzade, a ustvari je to susret i sukob između racionalnog i emocionalnog. Drugi dio je dnevnik bagdaskog emira straže Gazvana koji istražuje mistična ubistva i na kraju dolazi do ubice Al-Hallaga. Treći dio je vremenski pomaknut, a ostvarena je priča iz prethodnog dijela u njenom grotesknom obličju.

U ovom odlomku, koji je uzet iz drugog dijela romana, riječ je o sviračici iz Basre po imenu Rabija, zbog koje su ljudi dolazili izdaleka da je slušaju.

Događalo se da takvi danima sjede u Basri, čekajući da se nađu među njenim slušaocima, jer su često snaga i sablja odlučivale ko će sjesti pred zavjesu koja je dijelila sviračicu od slušalaca i branila je od njihovih pogleda. Mjesto pred tom zavjesom bilo je sigurno jedino Gazvanu, emiru gradske straže i Husajnu ibn Abdallahu, bogatom mladiću i vezirovom rođaku koji je dane provodio čekajući Rabijinu svirku i razgovarajući s Rabijom kroz zavjesu kad svirka prestane i ostali se slušaoci razidu.

Zanemario je rodbinu i prijatelje, počeo zanemarivati i sebe samoga, kao da se sav predao Rabiji i njezinoj svirci. Rođaci su, bojeći se da će se razboljeti, ponudili da mu je kupe i poklone kao robinju, ali je on odbio govoreći da bi to ponizilo i njega i nju. Onda su nagovijestili da bi možda pristali i na njegovu ženidbu s njom, ali se on na to nasmijao i odbio govoreći da bi ih to ponizilo još gore. A za to vrijeme je gradom, pa svijetom, išao novi glas – o lijepom i bogatom mladiću koji se razbolio zbog ljubavi prema Rabiji. S tim se glasom kratko vrijeme sukobljavala priča po kojoj je Husajn ismijao i izvrijeđao sviračicu rakavši da je ne bi ni za robinju, a da je svake noći sluša iz čiste dosade i besposlice, ali se ta priča nije dovoljno dugo održala.

Nije se ni mogla održati pošto je Husajn i dalje stalno pričao o Rabiji, dane i noći provodio u iščekivanju njezine noćne svirke, i dalje je svakoga ko ga je htio slušati ubjeđivao da je Rabija lijepa koliko i njezina svirka, iako je priznavao da je nikad nije vidio kao ni bilo ko drugi. A pri tome se nije osobito trudio da pobije glasove da ju je izvrijeđao i odbio primiti je za robinju, kao da to nema veze ni s njom ni s njim.

...

Jedne noći među noćima Gazvan je na tom jastuku sjedio sam jer Husajn nije došao. Ljudi su mirno sjedili ispred zavjese i mirno osluškivali,

čekajući da čuju Rabijinu svirku, pa se u neko doba razišli ništa ne dočekavši, i dalje mirno kao da je sve u najboljem redu. Ujutro su robovi našli Husajna u njegovoj sobi, mrtvog, s pola hurme u desnoj ruci.

Emir Gazvan je odmah pomislio da je mladić otrovan tom hurmom pa je preostalu polovinu dao jednom robu, ali se ovome nije dogodilo ništa. Tada se Gazvan zbunio i osjetio kako mu se topi sigurnost i kako mu se razum povlači pred svijetom. Kad su ga jutros pozvali, bio je siguran da sve zna i da će sve lahko riješiti, tako da je istinski radostan krenuo Husajnovoj kući. Kad je vidio hurmu, bio je konačno načisto sa svim i posve siguran da je Rabija prošle noći posjetila Husajna. Bio je siguran i za naredne događaje: on će dati robu preostalu polovinu hurme i robovom smrću dokazati da se Husajn otrovao nepažnjom svojih robova. Tada će kazniti troje-četvero od Husajnovе posluge i time zauvijek riješiti čitav slučaj. Nakon toga će sam sjedjeti na jastuku pred zastorom i razgovarati s Rabijom kad svi odu, a možda će je i vidjeti, pošto on ne misli da bi ga ponizilo ako se oženi s njom.

Ovako se sve mijenja i postaje nerazumljivo: rob je preživio, što znači da se Husajn nije otrovao hranom, a to opet znači da je Rabija izvela nešto drugo, nešto što on za sad nije u stanju dokučiti. A to znači da je mora saslušavati i možda kazniti, jer je mnogo bolje bez Rabije i bez vezirovog gnjeva, nego s oboje.

Odlučio je da odgađanjem pusti stvari da se same razjasne, pa je razaslao ljude po gradu da pretresaju i saslušavaju, ostavio nekoliko ljudi u Husajnovoj kući da saslušaju poslugu i susjede i da pretresu svaki ćošak, a sam je, tajno, otišao do Rabije da od nje pokuša doznati šta je bilo i kako da sve riješi na vezirovo i svoje zadovoljstvo. Računao je da će velikim saslušanjima zadovoljiti vezira koji će iz opsega istrage vidjeti koliko se trudi, pa će ga ostaviti na miru bar nekoliko dana, a on će valjda za to vrijeme smisliti način da Rabiju natjera da mu pomogne, radi oboje.

Rabija ga je dočekala bez zavjese, čak i bez zara, kao nekog svog, i to ga je ohrabrilo. Nije bila lijepa kako je Husajn pričao, nije čak uopće bila lijepa, i to ga je navelo da je pokuša uplašiti. „Lijepе žene su ohole“, mislio je, „Kod njih strah ne pomaže, one se od svega brane prezirom, one čak i vole s prezirom, a onaj ko prezire ne može se bojati.“ Zato se radovao što Rabija nije lijepa, zato je bio siguran da će je dobiti i zato je odlučio da njome odmah ovlada pomoću straha.

- Gdje si ti sinoć bila? – pitao je pokazujući tonom pitanja da sve zna.

- Znaš i sam, gospodaru: svirala sam tebi i ostalima koji ste me došli slušati. Zar nešto nije bilo u redu sa svirkom? Meni se učinilo da je dobra, da je čak posebno dobra, možda bolja nego ikad. Bila sam raspoložena i baš sam žalila što nema Husajna ibn Abdallaha da me čuje.

- Došao sam da ti pomognem, Rabija, i zato se sa mnom nemoj igrati skrivača. Sve znam, ali ne znam ako se dogovorimo. Došao sam samo radi tebe i tvoga dobra. Da li se razumijemo?

- Hvala ti, gospodaru, ti meni pomažeš već time što me ovako redovno i lijepo slušaš. Kaži mi šta nije bilo u redu sa mojom svirkom i kunem ti se da ću to večeras ispraviti.

- S tvojom svirkom je sinoć sve bilo u redu osim jedne sitnice – nije se čula. To znaš i sama, barem onako dobro kao i ja. A ako sa mnom ne budeš iskrena, ta će se mana ponoviti i večeras, jer nećeš svirati.

- Kako to, gospodaru – nije se čula?

- Kao rika neke zvijeri u ovom trenutku i u ovoj sobi: ne čuje se. Valjda zato što u ovom trenutku u ovoj sobi nema zvijeri koja riče, a možda

i zbog nečeg drugog, ne znam. Uglavnom: ne čuje se. Isto tako ti sinoć – nisi se čula. Mislim da ćeš bolje od mene znati zašto, pa ćeš mi i objasniti, jer znaš da sam ti prijatelj.

...

Pričala mu je bez zastoja, detaljno opisujući sve koji su sjedili ispred njezinog zastora čekajući svirku, a Gazvan se radovao što ga je shvatila i što je tako mudra da sve predvidi. Poslala je robinju da gleda i pamti, mislio je, a to znači da razumije njegov posao i da će mu biti dobar sagovornik i pomoćnik kad mu postane žena. Sve je znala, svaki pokret i šum je upamtila, kao da je zaista bila iza zastora i svirala im, kao da je zaista čula žamor iščekivanja među slušaocima i bila povrijeđena što bez dovoljno pažnje slušaju njezinu svirku o kojoj se toliko govori. Gazvan se istinski radovao njezinome mudrom oprezu i svemu što će mu donijeti ovaj razgovor.

- A zašto me sve ovo pitaš, gospodaru? – upitala je Rabija kad je završila.. – Da li zaista nešto nije bilo u redu ili se ti sa mnom šališ?

- Sve je u redu sada, kad smo se razumjeli. Ti si zaista svirala i svirala si savršeno i ja sam te čuo. Ostali, koji te nisu čuli, naprosto su budale ili su gluhi. Niko neće priznati da te nije čuo, kad jednom krene priča o savršenstvu tvoje sinošnje svirke. A ostalo ćemo već nekako riješiti.

- Koje ostalo?

- Ne ispituj ono što nije tvoje, važno je da smo se mi razumjeli.

- Ne ispitujem, ali mi kaži ako me se tiče. Vidim da nešto nije u redu i željela bih znati šta, ako nije u redu sa mnom ili oko mene.

- Kažem ti da ću ja to srediti. još mi samo kaži zna li sva posluga da si bila kod kuće i da si svirala. Jesi li dovoljno sigurna u njih?

- Naravno, kako bih mogla izići da oni ne znaju.

- Odlično. Ostaje mi da vidim je li bolje da su njegovi robovi ili je neki razbojnik sa strane. Možda je bolje da je razbojnik, u Basru se slilo svega i svačega od posljednjeg pohoda na Konstantiniju. Samo treba smisliti kako je.

- Ali šta, gospodaru? Kaži mi, molim te, o čemu se radi?

Gazvan se lecnuo jer mu je njezino pitanje zvučalo suviše iskreno. Ili hoće da i njega prevari ili zaista ne zna o čemu on sve vrijeme govori? A ne zna se šta bi od to dvoje bilo gore po oboje, pogotovo po njega.

- Nemoj pretjerivati s razumijevanjem, Rabija – rekao je Gazvan osjećajući kako se u njemu miješaju bijes i strah. – Nemoj pretjerivati, jer je pretjerano razumijevanje uvijek najgora vrsta nesporazuma.

Dževad Karahasan

INTERPRETACIJA

1. Odlomak otkriva jedan misteriozan događaj koji se desio u Basri. Smrt vezirovog rođaka prilika je da emir straže ostvari svoje ciljeve. O kakvim ciljevima se radi?

Ko je Rabija?

Zašto su je ljudi dolazili *gledati*?

Da li su je stvarno vidjeli ili se susret mistično odvijao?

Kako su je zamišljali?

Ko je prednjačio u odlascima Rabiji?

Šta je ponuđeno Husajnu?

Zašto je on to odbio?

Zašto bi kupovina Rabije, a posebno brak sa njom ponizio i nju i njega?

NEPOZNATE RIJEČI

divan – skupština, savjet, kuća, sofa, razgovor, besjeda

emir – prvak, vođa, zapovjednik

emir straže – šef policije

Hallag – mistik i pisac živio 858/9 -922

Konstantinija – Konstantinopolis, Istanbul

Mukaffa – 720 -756, arapski pisac perzijskog porijekla, bogalj

Tawhidi – filozof i

književnik 932 - 1036

Šta su oni tako razdvojeni zavjesom imali, a što im zajednički život nikad ne bi mogao pružiti?

U čemu se ogleda ta tajnovitost, mističnost?

Ko je jedini vidio Rabiju?

Šta saznaje vidjevši je?

Da li to mijenja njegove prvobitne namjere? Zašto?

Ljubav nije to što pokreće Gazvana, ali šta jeste?

Kako to znamo?

Objasnite njegovu misao: *A to znači da je mora saslušavati i možda kazniti, jer je mnogo bolje bez Rabije i bez vezirovog gnjeva, nego s oboje.*

2. Šta pokreće likove u ovom odlomku?

Jedan lik je daleko iznad zemaljskih strasti, drugi živi za umjetnost, a treći ne može da se otrgne od niskih sopstvenih želja i interesa. Imenujte ih i obrazložite ove navode.

Oni zajedno čine trougao u kojem su isprepleteni: egzistencija, ljepota, razum.

Dževad Karahasan je rođen 1953. godine u Duvnu (današnji Tomislavgrad). U rodnom je gradu završio osnovno i gimnazijsko školovanje. Diplomirao je na Filozofskom fakultetu u Sarajevu, studij komparativne književnosti i teatrologije, a u Zagrebu je na Filozofskom fakultetu branio doktorski rad. Dugi niz godina sudjelovao je u uređivanju sarajevske revije za kulturna pitanja «Odjek». Rat ga u BiH 1992. godine zatiče na mjestu profesora, kasnije dekana Akademije scenskih umjetnosti u Sarajevu. Piše drame, romane, pripovijetke, eseje, povijest i kritiku teatra. Najpoznatija djela su mu: drame *Strašno je vani* (1984) i *Misionari* (1989), roman *Istočni diwan* (1989), *Kuća za umorne* (1993) i *Šahrijanov persten* (1996).

LEGENDA O ALI-PAŠI

Roman Legenda o Ali-paši je rijedak primjer djela koje govori o životu u starom Sarajevu i Sarajlijama. U romanu nema određenih godina niti historijskih događaja koji bi vrijeme odredili. Većina kritičara slaže se u tome da su u romanu prisutni samo čovjekovo srce, ljubav, bol i dah zlatnog doba iz života Bosne. Glavni lik je hamal Alija, zvani Lepir (Leptir), koji ima samo dvije ljubavi: jedna je sunce koje on zna satima posmatrati, a druga Almasa, u koju je zaljubljen. Budući da po društvenoj hijerarhiji Almasa ne pripada Alijinom svijetu, njegov san je da postane paša. U odlomku koji slijedi upoznat ćete Alijinu dušu kroz odnos koji on ostvaruje sa Hasan-dedom.

- Selam ti Omeraga iz Kazandžiluka spremio. Poslat će ti večeru.
- Hvala mu. Eto sjetio se mene, sjetio se sad kad crkavam. A šta ti još veli?
- Ništa. Nego doći će i on mrven.
- Doći amo k meni?...Što li?
- Pa da te obiđe.
- Nisam je cura da me obilazi. A šta te je za mene pitao? – i izraz straha i sumnje iskrivi bolesnikovo lice.
- Ništa, brate, već kako si i moreš li jesti.
- Aha!...Vidi ti sad!...Tu li je tica!...Sad sam ga uhvatio, sad sam svog najžešćeg dušmanina pronašao. I to: Omeraga. Sram ga bilo!
- Ma nemoj tako, Hasan-dedo, živ bio! Zašto bi ti, molim te, Omeraga bio dušmanin?
- Što! Još pitaš! Čopek je on, čopek i razbojnik! Firaun... Trovač! -

- Hoće me ubiti, otrovati, opljačkati...
- Meazalah! Ne govori tako.

Uto zakuca na vratima Omeragin sluga Zajko, a Alija i pokraj Hasan-dedina negodovanja izađe, te preuze jelo. Kada je u polumračnu sobicu unio hranu i počeo je na pećici razmještati, dedu zanesoš mirisi fine pite bureka, krasnoga zerdeta i kadaifa... Primjećujući izraz gladi i pohlepe na ispijenom licu bolesnikovu, Alija je požurio da mu do dušeka namjesti staru i već na nekoliko mjesta slomljenu siniju. Kad je sve priredio, pozva dedu da sjedne i jede.

- Jok ja! Ja neću otrova! Podigni me malo s ležaja, ne mogu sam. Uh, što mi u leđa sijeva... Da nije od tog otrovnog miruha?

- Ama pobogu, dedo! Ja li jedi, ja li da skolim.

Lukave dedine očice premjeraše Aliju i onda se slavodobitno, u nekoj zlobnoj nakani, nakašlja, pa skoro vičućim glasom reče:

- Jedi ti! Na!... truj se!

- Hvala ti, brate. Ima dosta za dvojicu. Baš sam poogladnio – odazva se Alija i poče s uživanjem jesti ukusnu i masnu pitu. Starac ga je gledao boreći se sam sa sobom. Teška je to bila borba za njegovo bolesno biće. Borba pohlepe i gladi sa strahom i zebnjom od trovanja. Videći kako Alija jede u slast, osokoli se i on pa poče jesti.

Bez riječi dovršili su večeru. Hrana je bolesniku vratila malo svježine, tako da se, istina s mukom, sam diže i opru ruke.

- Ostavi mi to, Lepire, za sutra. A vrati djetetu pred kućom suđe, neka ne zebe dalje.

- Peke.

Kad je Alija iznosio prazno posuđe na ulicu, gdje je čekao momak, izvadi iz svoje kесе nešto sitnine i daje mu.

- Na, ovo ti je zahmedija od Hasan-dede.

- Alija – reče mu dedo kad se vratio u odaju – zašto je meni, kaži mi sad, Omeraga ovo spremio? Zašto? Uvijek sam ga mrzio, kao i cijelu čaršiju, pa ipak me se on sjetio... Tuhaf! Nisu tu čista posla... Da mu ti nisi?... Oh, nesretni sine!... Oh, lopove nijedan... jašta si mu neg' rek'o... Hamalska stoko... Je l'?... Daj...daj te svoje lijepe oči, daj da ih iskopam... Uh, nesretniče!... Daj da te udavim...zakoljem...ubijem... Zmijo...podlače...haramijo...kukavico... – i strac dotetura do začuđenog Alije, pa nasrnu na njega svom svojom snagom, koja ne bi bila dovoljna da savlada ni dijete.

Alija ga, crven u licu od uvrijeđena ponosa i sažaljivo se smijući, uze u svoje jake ruke i blago položi na dušek, pa bez riječi izvadi iza pasa svoj veliki i oštri hamalski nož. Starac se još odmah nakon te bujice riječi zakocenuo i zakašljao, tako da nije ni mogao progovoriti, al' su mu iz bolesnih očiju kolala dva strašna usova: strah i osjećaj vlastite nemoći.

Alija se nadnese nad njega, a on se trzajima ruku po zraku pokušavao oduprijeti hamalu, u čijoj se ruci svjetlucala oštrica noža. Ali...vidi čuda! Alija mu uze desnicu u svoje ruke i u nju stavi svoj nož, pa leže do njega i glasom, čija jeziva ozbiljnost sledi srž u stračevim kostima, progovori:

- Evo ti moj nož, Hasan-dedo! Ubij me kad tako misliš, a tako mi moje mrtve majke, koju sam volio više nego ikoga... znaš li ti bijedni starče, šta ta zakletva znači? Tako mi njezina mira u mezaru i tako mi Boga, niko...niko nije iz mojih ustiju čuo za tvoje blago! Za tvoje pogano blago, koje ni tebi hajra nije donijelo!... Neka istruhne s tobom zajedno!... Niko, čuješ li? Niti će ikad od mene čuti! Fukaro jedna nesretna, kome treba tvoje pogano blago? Tvoje blago u grobu, u podrumu... Šta ječiš? Stid te, je li,

NEPOZNATE RIJEČI
ćopek – pas
firaun – nasilnik, bezobraznik
zerde – vrsta kompota
kadaif – slatko jelo
meazalah – Bože sačuvaj
peke – dobro
tuhaf – čudan, mučan
dušek – postelja od vune
haramija - razbojnik
hamal – nosač
zahmedija – nagrada za učinjenu uslugu
hastaluk - bolest
drob - utroba

mene? I neka te stid! Nikad ti više neću doći! A halal ti bilo ako me sad ubiješ! No, de...kolji!...Šta dršćeš!

Uzrujanost je sve više obuzimala Aliju, tako da je starac, možda po prvi put u svom jadnom životu, osjetio grižu savjesti i promućao:

- Oprosti mi, Lepire sinko! Halali mi...Znaš, čovjek se boji... Ta ja sam na pragu smrti... A onda je čovjek nekako plašljiv i zavidan ... zavidan, Alija, onima koji ostaju... Eh... dobri moj Alija... pa me srah, pa me boli...gore nego ovaj hastaluk, gore neg' leđa, neg' kosti ili drob...boli me, sinko, što valja ići...seliti... Eh, pa me strah...svaka me sitnica razdraži, i muči, i peče, i...Halali!

...

Sad te, sinko, jako trebam. Hvala Bogu imam snage da ti sve izgovorim što sam odavno htio...Eh, Lepire, Alijica moj dragi, slušaj. Ovaj...ti si jedini na dunjaluku koji znaš za ono moje sirotinje u podrumu. Ti...i niko više... čuj...Ja ne dam, ja neću da ko više za to zna ... Eh, nek' mi to niko ne otme... Ništa meni svijet nije džaba dao. Ništa!... Rodio sam se fukara, gol... Babo mi je bio rob, pa mali trgovčić u...Eh, ne moraš ti znati oklen sam., Razumiješ li?... Ništa meni nisu poklonili osim mržnje, pa neću ni ja dati nikome...Sve što imam...sve...stekao sam! Stekao... A ne dam!... Pa, Alija, ja sam obnemogao, a ti ode... Ko zna hoću l' te još vidjeti... Osjećam da neću... A ima l' tebi iko drag na dunjaluku? ... Ima, jašta! A volio bi ga vidjeti! Ha? Eto: i ja volim svoj mal! ... Volim ga. Želim ga vidjeti, želim ga prebrojati...želim...eh, zdravlje bi mi dalo...Pa, Alija, ima u mojoj kući još nešto, još robe... To sam godinama kupov'o, sve komad po komad... A to će...sve će to na moje oči, kad ti odeš, svijet oduzeti i raznijeti...pa, Alija...dina ti, ...tako ti onog ili one koju voliš... ti mi noćas pomozil!... pomozil mi da sve smjestimo u podrum...Ha?... Hoćeš li?...Ja sam ne mogu ničim maknut'...a kamoli nosit' teret...Ovaj...

- Kako ću povezanih očiju teret nositi, dedo?

- Veliš: da ti oči ne vežem, ha? – uplašeno upita dedo, koga je naporan govor već bio iscrpio.

- Jok! Ja ti bez poveza ne bih ni išao! Neću da znam gdje je tvoje blago.

- A zašto nećeš? – upita lukavo starac.

Jer ko zna, dedo – opet se Alija sjeti svoga sna – kad ti, ne daj Bože, umreš, možda bi me šejtan natjerao, a volim ovako

- Peke.

- A kako ću ćorav nositi?

- Kako?...Čekaj, sjetit ću se. Ha! eto, ja ti povežem oči pa te pet-šest puta provodam iz odaje u odaju, pa ti onda nećeš znati kuda si došao u tu odaju... Onda, sinko, odvežem ti oči, pa ti stvari preneseš u drugu, pa opet...ha?

- Jok! Bolje da ja povezanih očiju nosim pomalo, a ti me vodi.

- Ja, hoćeš li moć'?

- A šta to ima da se nosi?

- Čupovi, ćilimi, vuna, bakreno suđe, eh, ma bogme, svašta..

- Ja hoće l' šta od toga istruhnuti?

- A ne pitaš šta će od mene biti? Zar ja neću istruhnuti, ha?

Enver Čolaković

INTERPRETACIJA

1. *Legenda o Ali-paši* daje intimnu i cjelovitu sliku čaršije i njenih žitelja. Isto tako, ona nudi i sliku tihog kućnog života, sliku morala pojedinca i zajednice, saosjećanja, ljudske patnje, trpljenja i nadanja.

Odlomak koji je pred nama otkriva pak duše dvojice ljudi izrazito suprotnih shvatanja i želja.

Alija je samo nosač, ali je duhovno najbogatiji čovjek na svijetu.

U čemu se ogleda njegovo duhovno bogatstvo?

Opišite njegov duh, njegovu energiju, njegove namjere i njegove postupke.

Pronađite primjere u tekstu kojim ćete potkrijepiti svoje tvrdnje.

S druge strane Hasan-dedo je vjerovatno najbogatiji čovjek u gradu, ali je duhovni siromah koga vrijedi žaliti.

Gdje je u odlomku vidljivo njegovo bogatstvo, a gdje siromaštvo?

2. Kako Hasan-dedo reaguje na spomen Omeragina imena?

Kako tumačiti njegovu rečenicu:

Sad sam ga uhvatio, sad sam svog najžešćeg dušmanina pronašao.

Kako Alija odgovara na Hasan-dedine riječi?

Kako Hasan-dedo reaguje na ponuđenu večeru?

Zašto ima ove strahove?

Zbog čega se boji da bi mogao biti otrovan?

Kako na ponuđenu večeru reaguje Alija?

Zašto on u ovom Omeraginom postupku vidi dobro, a dedo zlo?

Koje sumnje muče Hasan-dedu vidjevši da Alija brani Omeragin postupak?

Kako mu se obraća?

Alija, nakon bujice Hasan-dedinih riječi, ljutito vadi nož. Šta želi uraditi?

Šta o Aliji saznajete iz riječi kojima se obraća dedi?

Kakva je njegova duša?

3. Koje su životne prilike uticale na oblikovanje Hasan-dedina karaktera?

Je li to opravdanje za njegove misli i postupke?

Da li je Alija imao bolje životne uslove?

Da biste odgovorili analizirajte navode u odlomku. Krenite od njegova zanimanja. Ko se obično bavi hamalskim poslom?

Uzimajući u obzir sve elemente, da li biste radije bili na Hasan-dedinom ili Alijinom mjestu?

JEZIK I STIL

Navedeni odlomak temelji se na dijalogu između Hasan-dede i Alije. U tom dijalogu pisac je izuzetno vješto dočarao **živi govor sarajevske čaršije** koji daje dušu i likovima i njihovim postupcima. Ovaj govor prepoznajemo u osobenoj leksici kojom se služe likovi i neobičnom ustrojstvu rečenica koje izgovaraju.

Kratke i iskidane rečenice, prijekori, kletve i zakletve slikovito dočaravaju burna osjećanja koja na mahove obuzimaju likove.

ENVER ČOLAKOVIĆ (1913 – 1976)

Rođen je u Budimpešti, a umro u Zagrebu. Studirao je matematiku i fiziku u Beogradu i Budimpešti te historiju u Zagrebu. Radio je kao profesor, pozorišni reditelj, korektor, lektor i urednik. Pisanjem se počeo baviti još kao dječak pišući na bosanskom i mađarskom jeziku. Izdao je *Antologiju mađarske poezije*, te stručne članke i udžbenike iz matematike. U književnosti se okušao kao pjesnik, pripovjedač i romanopisac. Poznata su mu djela: *Izabrane pjesme*, pripovijetke pod nazivom *Lokljani* i roman *Legenda o Ali-paši*.

U POHODE SIRRIJI

Bosna je samo zelen list kukuruza što treperi između okrajaka ljeskovine koja je obgrlila potok i sve obale učinila zelenim zavjesama i nejasnim iščekivanjima. Bosna je samo iskošena kriva linija na dječijem crtežu: potez - obronak, šljivik, naheren krov, potez - i pokoja krava i pokoja bosonoga djevojčica i pokoja riđa vododerina, pa uska njiva, pa klepet mlinice, pa voda koje nema, koje ima. Ipak, Bosna na krivulji moga voljenja - samo uzak vertikalni intezitet, oscilacija koja ne može da se smiri ni da se iščaši. Tako trpi moj korak i moju misao. Tiho je, rana jesen, najpametnije godišnje doba. Put je preda mnom kao neuk ožiljak u pejzažu, a vrane i strnjišta obješeni zdesna, kao seoske ponjave kad se ponekad suše u zlatu domaćeg sunca i dobroti dana.

Usmjeren sam ka Fojnici koja je i Chvojnica i Choynica i Coyniza i Quovniza. I... Usmjeren sam i ne mogu pogriješiti. Samo je jedan put, kao u središte Zemlje, a tako je sa svim starim bosanskim gradovima, svuda je put - trag rudarske žile, svuda završava gdje počinje potkop i rumenkasta rudnička voda što boji kamenje krvlju željezne zemljine utrobe. Iz ovog grada ne može se produžiti, ne može se otići dalje - može se samo ostati. Može se samo „unatrage“, na vlastite stope, a to jednako teško pada i čovjeku koji dođe i zvijeri koja je već tu. Ali se može ostati i može režati, ako treba. Može se ostati i može pjevati da se brda prolamaju i da jedro nebo cikne i ustukne.

Ipak, tražim samo jednog čovjeka koji je tu negdje rođen 1785. i koji je tu negdje sahranjen 1847. ožaljen kao derviš i neprežaljen kao pjesnik, tražim Abdurahmana Sirriju. Kočijaš reče da je još naprijed, a poslije sretah ženu u dimijama i žena reče da je to malo natrag, pa lijevo, pa još lijevo i gore na zaravni gdje je Oglavak, pa ispod Oglavka. Tamo je. Žena se široko oslanjala bosim stopalima i široko objašnjavala. Put osut lišćem. Miriše balega i miriše majčina dušica. Poneka sitna ptica i moj pogled tamo gdje je bila ptica. Idem u pohode najmudrijem pjesniku svog vremena u svoj Bosni.

Dođoh među stare kuće i stare hrastove. Baš tu gdje zuji pčela, gdje stidljivo dozrijevaju jabuke, tu gdje kokoši čeprkaju svoju prhku smisao, gdje mehke, izdužene sjenke najavljuju jesen i miris odžaka, tu ponovo čujem Sirriju. Ne samo da ga čujem, gledam ga u blagoj kretnji i rezignaciji:

Ono što u tebi kaže „ti“ nije li očevidno samo riječ?!

Ako gospodar riječi tebi oduzme svoju riječ - šta će ostati?!

Kad se riječ izgubi, budi uvjeren da će se izgubiti u oblik.

Veliki Poslanik je SRCE nazvao Božijom kućom.

I u tome je ponos svijeta otkrio mnoge tajne.

Evo me pred skromnim turbetom koje, iz poštovanja, sagradi moj zemljak Galib-paša Stočević. Sirri počiva u miru okružen pažnjom svojih

nasljednika i narodnim predanjem. Sirri znači Tajanstveni. Preko puta je njegova čuvena Tekija. Čista, tiha, intimna. Djevojka briše prašinu. Hilmija Sikirić priča o slavnom pretku. Svaki predmet u Tekiji može nastaviti priču. Nije bilo znatnijeg bosanskog namjesnika koji nije došao ovdje na Oglavak kod Fojnice, u Tekiju. Evo i strašnog Omer-paše Latasa, saginje debelu šiju na (namjerno!) niskom tekijskom ulazu. Evo fermana sultana Mahmuda II kojim Tekija postaje slobodna svih daća. Evo opet Sirrijine pjesme, u prijevodu njegovog unuka dr. Šaćira Sikirića:

*Kako je divno stanje toga ljubavnog zanešenjaka
Koji opstanak vasiona smatra neznatnim!
Srce, rasprši tu šahovsku kartu
jer u svakom polju postoji opasnost mata.
Dušo, ne čezni za životom
Nego shvati smrt pravim životom.
Ako hoćeš da naseliš nebo,
Odaj se ovim navikama i osobinama.
Čuvaj se, dušo, da ne izgubiš nade u njega,
A ti, Sirrija, ne napuštaj nade u spas!
Ako želiš da ti srce ne teži za oba svijeta -
Nastoj zbaciti za leđa ovaj svijet!*

Sjedimo u vrtu Hilmije Sikirića, ispred ljetne kuhinje, gledamo dalek obris brda i lepeničku dolinu punu izmaglica. Tu su i sin, kćerka, zet, kahva, slatko od ruže, parmaci, baskije, drva za zimu i domaći dim. Stidljivo goluzdravo dijete viri na avlijska vrata. Neko pjeva, daleko, ali se ne može razaznati ni šta pjeva ni koliko daleko. Nad stolom preplanule ruke.

Ovdje je izuzetno tiho. Mudrost nije narušena žurbom ni sklad novotarijom. Sve je na svome mjestu: i golubovi koji ne vole novogradnje, i starci koji vole vrijeme, i starinsko cvijeće jarkih boja, starinska nošnja, koji detalj, i otmjena kretnja što ispunjava i krasi prostor među ljudima. Riječ i vrijeme u dosluhu.

Vidim Sirriju na čistom zelenom proplanku u društvu golemih, debelokorih hrastova. Sa ovog mjesta slijedim njegovu misao o Smislu:

*Ja sam oblikom kaplja, ali sadržinom more,
U meni je cijeli svijet, ja sam svijet i njegova sadržina.*

*Utonuo sam u svjetlost pojava božanstva,
I Sunce je samo moja čestica, ja sam Zehrin Enver¹.*

*Stvor moga tijela opstoji s ljubavlju,
U meni se odražuje sve, ja sam općenitost i pojedinost.*

*U meni je suština svih 18.000 svjetova
Ja sam makrokozmos iz kog je potekao mikrokozmos.*

Sirri znači Tajanstveni. Njegovo počivalište najviše je okrenuto nebu i, kad je dan lijep kao ovaj, svaka nova riječ može da bude odliv već davno izgovorene. Na ovom prozračnom Oglavku kod Chvojnice.

I u nama.

Alija Isaković

¹ Svjetlost vasiona

INTERPRETACIJA

1. U naslovu poigravanje s pojmom. Neupućeni će sigurno pomisliti da je riječ o bliskoistočnoj zemlji, a zapravo je riječ o našem pjesniku rođenom u drugoj polovini XVIII vijeka.

Na početku teksta je osoben autorov opis Bosne u koji su utkana osjećanja koja su trajna.

Kakvo je piščevo viđenje Bosne?

Sa čime je poredi?

Kako je na specifičan način iskazao svoju ljubav prema Bosni?

2. U prvi mah ne prepoznamo književnu vrstu zbog slikovitog i poetičnog opisa kojim započinje.

A onda saznajemo da on putuje negdje. A gde to?

Nakon opisa saznajemo šta i ko je cilj putovanja.

O kojem je bosanskom gradiću (kasabi) riječ?

Svoje poznavanje historije ovoga grada autor nam otkriva navodima različitih imena Fojnice?

Možete li na osnovu slikovitih odrednica zamisliti geografski položaj Fojnice?

Zašto se iz nje ne može dalje?

Koga putopisac traži na Oglavku?

Jeste li ranije čuli za ovog znamenitog Bošnjaka?

Šta mislite o njegovim stihovima koje autor putopisa navodi?

Pokušajte otkriti poentu stiha *Ja sam oblikom kaplja, ali sadržinom more.*

3. Šta znači ime Sirri?

Sa čime nas je sve upoznao Alija Isaković u ovom kratkom putopisnom zapisu?

Šta spaja prošlost i sadašnjost?

Kako je putopis uspio spojiti u jednu priču grad, planinsko selo, ljude prošlosti i ljude sadašnjosti, prozu i poeziju?

Kakav je konačan utisak o putopisu koji ste pročitali?

Putopis je književna vrsta u kojem se subjektivno i slikovito opisuju utisci sa putovanja. Može to biti opis i doživljaj neke sredine, mjesta, zemlje, ljudi, kulturnih i historijskih spomenika. Bogatstvo i umjetnička vrijednost putopisa zavisi od obrazovnog i kulturnog nivoa autora, od njegove sposobnosti da zapazi, opiše, uspoređi i podsjeti na nešto već zaboravljeno. U putopis autor mora unijeti vlastitu dušu, inače se on svodi na puko nabranje viđenog.

Zanimljivo o putopisu

Najstariji sačuvani putopis u Bosni je onaj hadži Jusufa Livnjaka, koji je krenuo iz Duvna na hadž 1615. godine. Skromnu putopisnu građu ostavili su i pjesnici Derviš-paša Bajezidagić (umro 1603. godine) i Nerkesi Sarajlija (umro 1635. godine). Elementi putopisne proze nalaze se i u hronikama Saliha Sidkija Hadžihuseinovića (umro 1888. godine). U XX vijeku se putopis kao književnoumjetnička forma naglo razvija a mogli bismo reći da ga skoro do savršenstva dovodi naš najpoznatiji putopisac i hodoljubac Zulfikar Zuko Džumhur (1920-1989). Savremeni bh. putopisci su i: Čamil Sijarić (1913-1989), Skender Kulenović (1910-1978) te Alija Isaković (1932- 1997).

ALIJA ISAKOVIĆ (1932 – 1997)

Rodio se u Bitunji kod Stoca 15. januara 1932. godine. Osnovnu školu i nižu gimnaziju pohađao je na Žegulji, u Stocu, Zagrebu i Crikvenici, a srednju školu u Pančevu i Beogradu. Diplomirao je književnost i maternji jezik na Filozofskom fakultetu u Sarajevu. S uspjehom se okušao u različitim književnim formama: drami, romanu, pripovijetkama, putopisu i esejima. Svoj književni rad započeo je 1963. godine romanom *Sunce o desno rame*, a zatim slijede drame *To*, *Generalijum*, *Hasanaginica* i druge. Napisao je i zbirku pripovijedaka za djecu pod nazivom *Lijeve priče*. Svoj književnoistraživački rad je krunisao antologijom muslimanske književnosti pod nazivom *Biserje* i zbornikom *Hasanaginica, 1774 - 1974*. dajući na taj način veliki doprinos izučavanju bošnjačke kulturne baštine. Ratne 1992. godine izdaje *Rječnik karakteristične leksike bosanskog jezika*, te sarajevski ratni dnevnik *Antologija zla* 1995. godine.

Drama

HASANAGINICA

Što se b'jeli u gori zelenoj?
Al' su sn'jezi al' su labutovi?
Da su sn'jezi već bi okopnuli,
Labutovi već bi poletjeli.
Nit su sn'jezi, nit su labutovi,
Nego šator age Hasan-age.
On boluje u ranama ljutim.
Oblazi ga mater i sestrice,
A ljubovca od stida ne mogla.
Kad li mu je ranam' bolje bilo.
Ter poruča vjernoj ljubi svojoj:
„Ne čekaj me u dvoru b'jelomu,
Ni u dvoru, ni u rodu momu!“
Kad kaduna r'ječi razumjela,
Još je, jadna, u toj misli stala,
Jeka stade konja oko dvora:
I pobježe Hasanaginica
Da vrat lomi kule niz pendžere,
Za njom trču dv'je ćere djevojke:
„Vrati nam se, mila majko naša!
Nije ovo babo Hasan-aga,
Već daidža Pintorović beže.“
I vrati se Hasanaginica,
Te se vješa bratu oko vrata:
„Da, moj brate, velike sramote,
Gdi me šalje od petero dice!“
Beže muči, ne govori ništa,
Već se maša u džepe svione
I vadi njoj knjigu oprošćenja,
Da uzimlje potpuno vjenčanje,
Da gre s njime majci uzatrage.
Kad kaduna knjigu proučila,
Dva je sina u čelo ljubila
A dv'je ćere u rumena lica,
A s malahnim u bešici sinkom
Od'jeliti nikako ne mogla,
Već je bratac za ruke uzeo,
I jedva je s' sinkom rastavio,
Ter je meće k sebi na konjica,
S njome grede dvoru bijelomu.
U rodu je malo vr'jeme stala,
Malo vr'jeme, ni nedjelju dana,
Dobra kada, i od roda dobra,
Dobru kadu prose sa svih strana,
A najveće imoski kadija.
Kaduna se bratu svome moli:
„Aj, tako te ne želila, braco!
Nemoj mene davat za nikoga,
Da ne puca jadno srce moje
Gledajući sirotice svoje.“
Ali beže ne hajaše ništa,

Već nju daje imoskom kadiji.
 Još kaduna bratu se moljaše
 Da njoj piše listak b'jele knjige,
 Da je šalje imoskom kadiji:
 „Djevojka te l'jepo pozdravljaše,
 A u knjizi l'jepo te moljaše,
 Kad pokupiš gospodu svatove,
 Dug pul'duvak nosi na djevojku:
 „Kada bude agi mimo dvora,
 Nek ne vidi sirotice svoje.“
 Kad kadiji b'jela knjiga dođe,
 Gospodu je svate pokupio,
 Svate kupi grede po djevojku.
 Dobro svati došli do djevojke
 I zdravo se povratili s njome.
 A kad bili agi mimo dvora,
 Dv'je je ćerce s pendžera gledahu
 A dva sina prid nju ishođahu,
 Tere svojoj majci govorahu:
 „Vrati nam se, mila majko naša,
 Da mi tebi užinati damo!“
 Kad to čula Hasanaginica,
 Starišini svatov govorila:
 „Bogom brate, svatov starišina,
 Ustavi mi konje uza dvora.
 Da darujem sirotice moje.“
 Ustavije konje uza dvora.
 Svoju dicu l'jepo darovala,
 Svakom sinku nazve pozlačene,
 Svakoj ćeri čohu do poljane;
 A malomu u bešici sinku
 Njemu šalje u bošći haljine.
 A to gleda junak Hasan-aga,
 Ter dozivlje do dva sina svoja:
 „Hod'te amo, sirotice moje,
 Kad se neće smilovati na vas
 Majka vaša srca rđavskoga!“
 Kad to čula Hasanaginica,
 B'jelim licem u zemlju ud'rila
 Uput se je s dušom rastavila
 Od žalosti gledajući sirota.

Narodna balada

INTERPRETACIJA

1. *Hasanginicu* je prvi zabilježio i na talijanskom i bosanskom jeziku objavio putopisac Alberto Fortis u svom djelu *Putovanje u Dalmaciju* 1774. godine.

Uskoro je ova balada *osvojila* Evropu svojim izuzetnim umjetničkim vrijednostima, svojom snagom i dubinom osjećanja. Nakon Fortisa *Hasanginicu* su na brojne evropske jezike prevodili najveći evropski pjesnici. Na njemački ju je 1775. preveo Johann Wolfgang Goethe, na engleski 1798. Walter Scott, na ruski 1835. Aleksandar Sergejevič Puškin, na poljski 1841. Adam Mickiewicz...

NEPOZNATE RIJEČI

ter – te, pa
knjiga oprošćenja –
 pismeni dokaz o
 slobodi, razvod braka
grede - ide
pul-duvak - ukrašen
 nevjestin veo
nazve - nazuvci,
 terluci
čoha - kvalitetna
 tkanina

Ovi podaci kazuju da je *Hasanaginica* bila *naš ambasador* u Evropi prije više od dva vijeka. A zašto je to tako?

Šta je to osobeno i vrijedno u ovoj baladi što je očaralo i velike evropske pjesničke umove?

2. Na čemu se temelji sukob u ovoj baladi?

Zašto Hasaginica nije od stida mogla posjetiti ranjenog muža?

Koji stid nju spriječava, a kako taj njen stid tumače Hasanaga i njegova majka?

Kako je odgojena Hasanaginica s obzirom na to da je žena?

Gdje je njeno mjesto u porodici i društvu?

Šta znači biti *beg*, a šta *aga* u društvenoj hijerarhiji toga doba?

Da li Hasanaginica nakon Hasanagine poruke dalje sama odlučuje o svojoj sudbini?

Šta njenog brata usmjerava i vodi u daljem postupanju?

Je li to briga o sestri i djeci ili nešto drugo?

Zašto on sestru udaje baš za imotskog kadiju?

Šta je neizbježno prilikom udaje?

Da li u postupcima glavnih likova naziremo i ljubav?

Šta stoji ispred svih osjećanja?

Čija ljubav se ipak nije mogla skriti?

Kako Hasanaga na kraju balade otkriva svoja prava osjećanja?

Na koji način ljubav iz njega progovara?

Potražite istinsko osjećanje skriveno u stihovima:

*„Hod'te amo, sirotice moje,
Kad se neće smilovati na vas
Majka vaša srca rđavskoga!“*

Šta Hasanaginica u tom momentu shvata, a što njeno srce nije moglo izdržati?

Razmislite:

Šta je dovelo do tragedije?

Zapamti

Hasanaginica je pjesma o ljubavi, o ljubavnoj patnji, o porodici i porodičnim vrijednostima, o moralu i odgoju, o društvenim pravilima ponašanja, o društvenoj i porodičnoj hijerarhiji, o tradiciji i mjestu individue u svemu tome.

JEZIK I STIL

Ovdje ćemo skrenuti pažnju na samo dvije odlike jezika balade. Individualno možete raditi i detaljniju jezičku analizu.

1. U pjesmi je vidljiva osobena ikavsko-ijekavska zamjena jata tipa *sn'jezi* i *dice*. Uočite i iz pjesme izdvojite i ostale riječi sa refleksom jata.

2. Odlika zapadnohercegovačkog dijalekta (odakle potiče balada) je **obezvučenje** krajnjih **suglasnika** tipa: *labutovi* (labud), *grat* (grad), *noš* (nož)...

HASANAGINICA

(događa se u prvoj polovini 17. stoljeća u Zagvozdu, podno planine Biokova i na Klisu, Zapadna Hercegovina i Južna Dalmacija)

ODAJA U KULI HASAN-AGE ARAPOVIĆA

AJKUNA

Snaha.

HASANAGINICA

Šta je, Ajkuna?

AJKUNA

Kako je ovi priplet?

HASANAGINICA

Ovako, zaovice moja.

AJKUNA

Hvala ti, snahice! (*Ode*)

STARIJA KĆI

Šta je ovo, majko?

HASANAGINICA

Ništa, ćerce. Ništa. Lijepa ti je kosa. Takvu sam ja imala.

STARIJA KĆI

Tvoja kosa je najljepša.

(Hasanaginica je završila češljanje starije kćerke i sapliće joj pletenice. Mlada kći ljulja brata u bešici. Tiho pjevuši uspavanku. Hasanaginica sa suzama na licu, zamišljena.)

HASANAGINICA

(Prikriva suze i preuzima ljuljanje bešike.)

Spavaj, sine, lijep san usnio
gdi ti majka tanku košu kroji,
košu kroji a godine broji;
jednu majka a drugu pomajka,
treću teta, materina seka,
a četvrtu pupčanica baka
koja ti je pupak uvezala
I na b'jele ruke dočekala...

(Prestaje ljuljanje. Ulaze dvojica sinova. Hasanaginica pokriva bešiku, ustaje, pokušava da bude bodra s djecom, uzima gajtan da pomoću njega oformljuje slova, harfove, i pokazuje djeci, učeći ih arapski alfabet.)

HASANAGINICA

Ovo je, djeco, elif, elif.

(Starija kćerka ustaje i sama staje uspravno, kao elif.)

SVI

Ja sam tanka elif-motka, tu je osnov, tu je potka.

STARIJA KĆI

Ja sam tanka elif-motka, tu je osnov, tu je potka.

(Starija kći pokazuje slovo n, nûn, i govori.)

STARIJA KĆI

Nûn je čanak pun šerbeta,

I moj čamac tamo plovi

Po njem plovi nokta zlatna
Utvu zlatnu da ulovi!

SVI

Nûn je čanak pun šerbeta, itd.

MLAĐA KĆI

(Oponašajući starca.)

Vav je, gledaj, malo kriv,

Ko poguren starac živ!...

(Hasanaginica je oformila slovo v, vav.

Majka uđe u odaju i naglo unese promjenu raspoloženja.

Čak se naljuti kad vidje što Hasanaginica radi s djecom.)

SVI

Vav je, gledaj, malo kriv, itd.

MAJKA

(S indignacijom.)

Hasan-aga nije naumio da mu djeca uče jaziju, da budu kadije, već junaci
kako i on što je.

HASANAGINICA

(Uspravi se pošto je s djecom sjedila na podu.)

Moja djeca mogu s knjigom bit veći junaci nego babo im.

MAJKA

(Siknu.)

Nikad! Nikad, dok si ih ti izrodila...Junaci! Da ne bi Arapovića, trag bi vam
se zameo i toprak zatro na Krajini.

HASANAGINICA

Znadem, majko, zato mene vaku dobiste, za uzdarje!

MAJKA

(Pođe i zastade.)

Da ti je jezik kraći, život bi ti dulji bio!

HASANAGINICA

Oduljit će mi se s vami, kolik god bio.

MAJKA

Eno vrata, a eno Klisa! Izdiri, oklen si i došla! *(Za sebe).*

Nismo te tražili, beli.

(Djeca se uznemiriše, priviše uz majku.)

HASANAGINICA

Ne srdi se, majko, nisam naumila da te vrijeđam. Samo da se spomeneš da si
i ti bila snaha.

MAJKA

Znademo se ti i ja, od prvoga dana.

HASANAGINICA

(Zagrli djecu i podiže glavu.)

Htjela sam samo da i moj glas odjekne ovim odajama. Otkako sam
dovedena, šutim i zaprećem se. I ja sam čoek, čeljade, insan koliko i ostali.

MAJKA

(Pođe.)

Ne vele ti ovdi puno insaniti. A jok!

HASANAGINICA

(Blago.)

Jera, majko? Što sam ti naudila? Stavljaš se među čoeka i mene, sada među
me i djecu, jera? Ovo je moja krv, moj evlad.

(Nije mogla zaustaviti suzu.)

MAJKA

(Pođe.)

Nevjesta, uzmi se u pamet. Tvoje je da slušaš. Ako si i begovica, nisi za nebo svezala. Tobe jarabi! Ovo je moj hal i ognjišće, dok je mene, beli. I nemoj mi kalem i jaziju prid oči. Sina sam izgubila, ha se tvojom jazijom obanđijao i sablju odviko! Ne zbori! Ti si sevep! Ja ili ti ovd! Ne zbori! Sikter!

HASANAGINICA

Hvala ti, majko. Hvala ti na teškim riječima.

MAJKA

Ne treba mi tvoja zahvala.

HASANAGINICA

Majko, i ti imaš kćer. Otkako sam dovedena, sama sebe razgovaram i tješim. Ni ti ni tvoj sin niste ljudski koraknuli prema meni, samo očekujete da se ja približim vami. Ja to ne mogu. Mogla sam nekad, mogla sam donekle, vi niste nidoklen. Ne mogu više ni ja. Čoek sam.

MAJKA

(*Podē.*)

Ni jedne više...

HASANAGINICA

Ali, majko.....

MAJKA

Sikter!

Alija Isaković

INTERPRETACIJA

1. *Hasanaginica* je porodična tragedija koja izlazi iz uskoporodičnih okvira i prerasta u društvenu dramu. Zbog toga i sukob u ovoj drami ima ličnu, ali i društvenu pozadinu.

Gdje se događa dramska radnja? U koje vrijeme?

Šta znaš o prilikama u kojima se živjelo u to doba?

Šta saznaješ o odnosima među ljudima, među članovima porodice?

Kakva je uloga žene i koje mjesto u porodici ona zauzima?

Ko ženi određuje to mjesto?

Šta vam o tome kazuje Hasanagicino ime? Znamo li njeno puno ime?

U odlomku koji je pred nama vidimo da ne postoji samo komunikacijski jaz na relaciji *žena – muškarac*, nego i na relaciji *žena – žena*.

Zbog čega je to tako?

2. Na osnovu triju scena saznajemo kakav je Hasanagicin odnos sa zaovom, kakav sa djecom i napokon kakav je odnos između nje i Hasanagine majke. Šta je vidljivo već iz odlomka?

Uz pomoć ponuđenih riječi dopuni odgovore:

a) Ton: *ljutit, hladan, tužan, uzrujan, smiren, dostojanstven, prkosan, razdražljiv, razočaran, drzak, nježan, tih, krut, spokojan, skrušen...*

Hasanagicin ton u razgovoru sa:

- majkom _____
- djecom _____
- zaovom _____

Majčin ton _____

Ajkunin ton _____

Objasnite razliku u tonu i boji glasa kojima se Hasanaginica obraća ukućanima.

b) Osjećanja: *patnja, klonulost, izgubljenost, psihička bol, očaj, ljubomora, gorčina, ponos, uvrijeđenost, ljubav, strahopoštovanje...*

Hasanagicu obuzima osjećanje _____

Majčina osjećanja _____

3. Usporedi narodnu pjesmu i scene iz drame. Koje razlike uočavaš?

Kojim je detaljima proširena radnja drame?

Čitateljevoj mašti je prepušteno više u pjesmi, nego u drami. Objasni zašto?

Situacija u odlomku je (zaokruži tačan odgovor):

a) *dramatična*

b) *komična*

c) *tragična*

Koja nam majčina izjava jasno nudi odgovor?

O DRAMI

Drama je književna vrsta koja se po formi temelji na **dijalogu**, a po **sadržaju** na sukobu među likovima. Kompozicioni elementi drame su: početak, zaplet, kulminacija, rasplet i završetak (epilog). Drama se sastoji od činova i prizora. **Čin** je uža zaokružena cjelina u drami uvjetovan izmjenom dekora (izgleda pozornice). Činovi se sastoje od prizora (scena).

Prizor je najmanji dio drame uvjetovan pojavom novog lika na pozornici ili izlaskom starog. U drami su vrlo važne i didaskalije (remarke). **Didaskalije** su dramski opisni tekst, to su upute čitaocu ili izvođačima koje se grafički razlikuju od dramskog teksta, a najčešće su date unutar zagrada.

Zanimljivo o Hasnaginici

Hasanaginica je bila inspiracija i za prvu bošnjačku operu koja je premijerno izvedena u Sarajevu 2000. godine. Libreto je napisao Nijaz Alispahić, kompoziciju Asim Horozić, a režirao ju je Sulejman Kupusović.

„Moja *Hasnaginica* nastala je iz ljubavi prema baladi o plemenitoj Hasanaginici, iz čiste želje da odgonetnem vlastito htijenje, razumijevanje i voljenje, podstaknuto zanesenošću nad njenom historijskom i književnom zbiljom... Ja sam samo nastojao da se približim životnim realnostima, moralu i jeziku ove balade koliko sam više mogao.“

Alija Isaković

„Isakovićeva *Hasnaginica*, najprije televizijska a zatim pozorišna drama, u stvari je umjetnički rezultat njegovog dugog i iscrpnog bavljenja historijskim okvirom i estetskim vrijednostima istoimene bošnjačke narodne pjesme, koju je od zaborava zauvijek otrgnuo italijanski etnograf i putopisac Alberto Fortis, objavivši je prvi put u svom glasovitom djelu *Putovanje u Dalmaciju (Viaggio in Dalmazia)* 1774. godine.“

Gordana Muzaferija

ALIJA ISAKOVIĆ (1932 – 1997)

Rodio se u Bitunji kod Stoca 15. januara 1932. godine. Osnovnu školu i nižu gimnaziju pohađao je na Žegulji, u Stocu, Zagrebu i Crikvenici, a srednju školu u Pančevu i Beogradu. Diplomirao je književnost i maternji jezik na Filozofskom fakultetu u Sarajevu. S uspjehom se okušao u različitim književnim formama: drami, romanu, pripovijetkama, putopisu i esejima. Svoj književni rad započeo je 1963. godine romanom *Sunce o desno rame*, a zatim slijede drame *To*, *Generalijum*, *Hasanaginica* i druge. Napisao je i zbirku pripovijedaka za djecu pod nazivom *Lijeve priče*. Svoj književnoistraživački rad je krunisao antologijom muslimanske književnosti pod nazivom *Biserje* i zbornikom *Hasanaginica, 1774 - 1974*, dajući na taj način veliki doprinos izučavanju bošnjačke kulturne baštine. Ratne 1992. godine izdaje *Rječnik karakteristične leksike bosanskog jezika*, te sarajevski ratni dnevnik *Antologija zla* 1995. godine.

GRAMATIKA

FAZE U RAZVOJU BOSANSKOG KNJIŽEVNOG JEZIKA

I FAZA

BOSANSKI JEZIK OD XI DO XV VIJEKA
(DOBA SREDNJOVIJEKOVNE BOSANSKE DRŽAVE)

II FAZA

BOSANSKI JEZIK OD 1463. DO 1878. GODINE
(TURSKO DOBA)

III FAZA

BOSANSKI JEZIK 1878 - 1918. GODINE
(AUSTROUGARSKO DOBA)

IV FAZA

BOSANSKI JEZIK OD 1918. DO 90-IH GODINA XX VIJEKA
(JUGOSLOVENSKO DOBA)

V FAZA

BOSANSKI JEZIK OD 90-IH GODINA XX VIJEKA DO DANAS
(BOSANSKO DOBA)

RAZVOJ STARIJE BOŠNJAČKE KNJIŽEVNOSTI

SREDNJOVJEKOVNA BOSANSKA KNJIŽEVNOST

Ovo je faza koja obuhvata period od XI do XV vijeka, tj. od prvog spomena Bosne do njenog pada pod tursku upravu. Sačuvanih pisanih dokumenata iz ovog perioda je veoma malo. Glavni razlog njihovog nestanka leži u činjenici da su stanovnici srednjovjekovne Bosne po svom vjerskom opredjeljenju bili bogumili (patareni), pripadnici *Crkve bosanske*. Njihovo vjerovanje nije odgovaralo kršćanskoj ideologiji kojom je bio prožet cijeli srednji vijek i koja je bila dominantna u tadašnjoj Evropi. Iz tog je razloga, posebno u vrijeme inkvizicije, Bosna bila stalna meta napada, a njeno stanovništvo je svakodnevno bilo izloženo progonima. Da bi spriječili širenje hereze, inkvizitori su posebno temeljito uništavali pisane dokumente. Cjelokupna pismena zaostavština iz vremena srednjovjekovne Bosne obuhvata:

- crkvene knjige (jevanđelja, molitvenici...)
- administrativne spise (povelje, pisma, ugovori, darovnice...)
- natpise na stećcima i građevinama.

Crkvene knjige su prijevodi Novog zavjeta i prijepisi starijih prijevoda sa glagoljskih rukopisa. Spomenut ćemo samo neke:

- Mirosavljevo evanđelje (iz XII vijeka)
- Čajničko evanđelje (iz XIV vijeka)
- Hvalov zbornik (iz XIV-XV vijeka)

Od svih crkvenih rukopisa jedino se Čajničko jevanđelje do posljednjeg rata čuvalo u Bosni i Hercegovini.

Administrativni spisi predstavljaju značajno blago diplomatske pismenosti Bosne. Najznačajniji administrativni spisi iz ovog perioda su:

- **Povelja Kulina bana iz 1189. godine**
- Povelja Matije Ninoslava iz 1240. godine
- Povelje Stjepana II Kotromanića iz XIV vijeka
- Povelja Jelene Kotromanić iz 1354. godine
- Povelja posljednjeg bosanskog kralja Stjepana Tomaševića iz 1461. godine.

Sve povelje su pisane na pergamentu. Nijedna se danas ne nalazi u Bosni i Hercegovini, već se čuvaju u muzejima Hrvatske, Austrije, Slovačke, Češke, Rusije...

Natpisi na stećcima

Kako su pisani dokumenti i rukopisi sistematski uništavani, stanovnici srednjovjekovne Bosne bili su prinuđeni svoje poruke pisati na kamenu da bi budućim generacijama ostavili trag o svom postojanju. Najčešće su to poruke na stećcima, ali i na građevinama, te sudačkim stolicama... Historijska, ali i literarna vrijednost tih natpisa danas je neprocjenjiva. Natpisi su svojim sadržajem vezani za vjerski i kulturni život i vjerovanje srednjovjekovnog čovjeka. Umjetnost stećaka traje od XIII do XVI vijeka, a najveće nekropole su u Radimlji i Boljunima kod Stoca, te u dolini rijeke Lašve u srednjoj Bosni. Jezik stećaka je jasan i jezgrovit, a izraz jednostavan.

NEPOZNATI
POJMOVI
bogumili – osobena religijska skupina koja je bila raširena u srednjovjekovnoj Bosni
inkvizicija – crkveni sud za kažnjavanje otpadnika od vjere
pergament - prerađena životinjska koža
hereza – krivovjerstvo

Natpisi na stećcima

Gorica

ODAR ZAPISA JA V TMAČI
I OSTAVI MUDRO
U NOVI ČAS

Presjenica

SI LEŽI HRELA
MNOGE ZEMLJE OBIDEH
I DOMOM DOĐOH
I POČTENO POSTAH
I NA SVOI
BAŠTINI
LEGOH

Hodovo

A SIE LEŽI PAVKO RADOHTIĆ
OVI KAMI USIEKOH NE SE
ZA ŽIVOTA
MOLU
SEKE
BRATIO
I GOSPODO
NEMOITE MI KOSTI PRETRESATI

Boljuni

ASE LEŽI BOGAVAC STRAC
BOLUNOVIĆ
S JAME
MOLU SE BOŽE
POMILUI ME
PO MILOSTI TVE
ASE SJEČE GRUBAČ

TURSKO DOBA (1463-1878)

U ovom periodu razvijaju se tri književna pravca. Uz narodnu književnost (koja se prenosila i čuvala usmenim putem), bogat je književni **rad na orijentalnim jezicima**, te **alhamijado književnost**. Dominantna književna forma u narodnoj književnosti ovog perioda je epska pjesma. Uporedo s njom razvija se i jedna specifična pismena forma koja je primarno administrativnog, a ne književnog karaktera, ali se sadržajem i motivima naslanja na epsku pjesmu. Riječ je o posebnom vidu epistolarne književnosti nazvanu **krajišnjičkim pismima** koja zbog svojih jezičko-stilskih odlika zaslužuju da ih spomenemo.

KRAJIŠNIČKA PISMA

Pod krajišnjičkim pismima podrazumijevamo cijelu jednu oblast književnog stvaranja Bošnjaka na bosanskom jeziku i pisanu bosančicom. Ova se književna oblast bitno vezuje za bošnjačku narodnu epiku, čak se i vremenski podudara s njenim nastankom i trajanjem (XVI-XVIII vijek). Riječ je o pismima bošnjačkih krajišnika (graničara) koja su upućivana hrvatskim, mletačkim, uskočkim starješinama, dubrovačkim vlastima te glavarima u Crnoj Gori. Pisma su sačuvana u arhivima ili u privatnom posjedu ljudi s druge strane granice nekadašnjeg bosanskog pašaluka. Pisana su **narodnim bosanskim** jezikom, većinom **ikavicom** (ijekavicom samo

NEPOZNATI POJMOVI

epistola - pismo
krajina – granica
krajišnička –
granična, sa granice
transkript,
transkripcija –
prenošenje teksta iz
pisma u pismo

ako su iz Hercegovine) i sa onom dozom turcizama koji će kod primalaca biti razumljivi. Iako je riječ o historijskim dokumentima, u njima je prisutna epska atmosfera te duh i jezičke formulacije svojstvene bošnjačkoj epskoj pjesmi, a često se javi i epski deseterački ritam.

Jezičke osobenosti i stilske vrijednosti krajišničkih pisama pokazuju da ona mogu biti bitan izvor za jezičko istraživanje i kulturno afirmisanje Bošnjaka.

Transkript odlomka iz pisma koje udbinsko-lički kapetan Musafa Hurakalović (u epici poznati Mustaj-beg Lički) upućuje Petru Smiljaniću prije jula 1684. godine.

Od nas gospodina Mustafage, kapetana udbinskoga i ličkoga, harambaši Petru Smiljaniću poklon i vele drago i lubeznivo pozdravlešne kako bratu i prijatelju našem... Molimo v. m., pozdra/vi/te nam od naše strane sina vašega harambašu Iliću. Čuli smo da će ěunak na toč kraini. Bog znade da nam ě drago, ěere ěe naš. I eto mu uslasmo ědno pero sokolovo, za č ěe za ěn...

KNJIŽEVNOST BOŠNJAKA NA ORIENTALNIM JEZICIMA

Književnost Bošnjaka na orijentalnim jezicima podrazumijeva bogato i raznoliko stvaralaštvo u prozi i poeziji koje je trajalo više od četiri stoljeća. Počinje u drugoj polovini XV vijeka, nakon turskog osvajanja Bosne i traje sve do kraja XIX vijeka. U ovom periodu zabilježeno je i dosad otkriveno više od četiri stotine autora koji su pisali na turskom, perzijskom i arapskom. Neki su pisali na samo jednom, a neki i na sva tri jezika.

Za ovu se književnost, generalno gledano, može reći da je nastala na zasadama islamske kulture i tradicije. Odatle je baštinila žanr, formu i motive. Uglavnom je nastajala na tlu izvan Bosne i na stranim jezicima pa se nedvojbeno nameće pitanje zašto je smatramo našom. Iz tog razloga što su je stvarali Bošnjaci koji su u nju unosili odlike vlastitog duhovnog naslijeđa i zavičajnosti. Riječ je o prvim intelektualcima koji su otišli iz Bosne i koji su se obrazovali u islamskim centrima, najčešće u Istanbulu.

Kako u osmanskoj literaturi u tom vremenu dominira divanska književnost, tako su i prvi bošnjački pjesnici u petnaestom vijeku, divanski pjesnici. Divanska književnost stvarana je u visokointelektualnim krugovima i njima je i namijenjena. To znači da je bila veoma zahtijevna, puna simbolike i unaprijed određene forme. Iako je motive i simbole crpila iz religije, ova se poezija u cijelosti ne može označiti kao religiozna poezija.

O pjesnicima koji su pisali na orijentalnim jezicima Safvet-beg Bašagić u svojoj doktorskoj disertaciji kaže: "Bez svake sumnje, oni su stajali pod uplivom naše narodne poezije, koja imade toliko obilje turskoj poeziji nepoznatih pjesničkih izraza i slika."

Prvi Bošnjak koji je svoje književne radove pisao na orijentalnim jezicima je **Mahmud-paša Anđelović** (rođen oko 1420 - umro 1474). Služio se pjesničkim pseudonimom **Adni** (Rajski), bio je učen vezir, mecena, državnik i vojskovođa. Safvet-beg Bašagić u svojoj doktorskoj disertaciji navodi da *Adni imade kompletan divan (zbirku) pjesama.*

DERVIŠ-PAŠA BAJEZIDAGIĆ (umro 1603)

Rođen je u Mostaru u „šestom deceniju XVI vijeka“, a poginuo kod Budima 1603. godine. „Lahak jezik, savršena forma, birane misli – glavno su obilježje njegove poezije...“, ističe u svojoj disertaciji Bašagić.

*Ko bi mogo opjevati redom
Sve ljepote divnoga Mostara,
Zar se čudiš, srce, što ga ljubim
Sa ljubavlju sinovskoga žara
(Gazel o Mostaru)*

NERKESI (oko 1584 – 1635)

Muhamed Nerkesi Es-Saraji je bio čuveni muderis i kadija. Zanimljivo je da je, prateći Murata IV kao historiograf, poginuo iznenada kada mu je konj posrnuo u močvari, a on pao i na mjestu ostao mrtav.

*O pero,
iako si nemoćno i naoko nijemo,
bez jezika,
kad dođeš u ruke učitelju,
od tebe načini slavu...
(O pero)*

SIRRI (1785 – 1847)

Šejh Abdurahman Sirri rođen je u Fojnici, a umro na Oglavku pored Fojnice. Pisao je poeziju i na bosanskom jeziku pa je ona pisana na turskom dugo bila zapostavljena.

*Ja sam oblikom kaplja, ali sadržinom more!
U meni je cijeli svijet, ja sam svijet i njegova saržina.
(***)*

HABIBA STOČEVIĆ (1845 – 1890)

Kćerka je Ali-paše Rizvanbegovića, rođena u Stocu 1845. godine. Nakon Ali-pašine pogibije, prognana je u Tursku. U Carigradu se obrazovala, a *A. Muhtar tvrdi da joj je pošlo za rukom sastaviti cijeli divan i tako među miljenicima turskih muza zauzeti odlično mjesto* navodi u svojoj disertaciji Bašagić.

*Moj dragane, sad ti pogled pjani
Oko drugih djevojaka bludi,
Ko sablja je tvoj otkaz ljubavi
Nanovo mi obranio grudi.
(Gazel)*

ARIF HIKMET (1839 – 1903)

Arif-beg Rizvanbegović Stočević, unuk je Ali-pašin i bratić Habibe Stočević. U Carigradu se obrazovao, bio savjetnik, a zatim i predsjednik suda. Bio je upoznat sa turskom, perzijskom i arapskom literaturom, a mnogi ga smatraju i posljednjim turskim klasikom.

*Ako hoćeš dići se visoko,
Na jednome stanovištu budi;
I tu stani poput čvrste stijene!
Znaš da nije običaj u ljudi
Mijenjati svoje uvjerenje.
(Ako hoćeš dići se visoko)*

NEPOZNATE RIJEČI

orijentalni jezici – turski, perzijski i arapski jezik
mecena – zaštitnik umjetnosti i umjetnika
gazel – pjesnička forma, četverostih u kojem se rimuju drugi i četvrti stih dok prvi i treći ostaju nerimovani
kasida – duža pjesma rimovana na jednu rimu
rubajja – katren u kojem se rimuju prvi, drugi i četvrti stih, dok treći ostaj nerimovan
tarih – stihovani natpis na građevini sa datumom gradnje

Od proznih djela pisanih na orijentalnim jezicima danas su najpoznatija dva djela koja su više historijskog nego literarnog karaktera, ali je nesumnjiva i njihova književno-jezička vrijednost. To su: *Ljetopis Mula Mustafe Bašeskije* (1731/2 – 1809) napisan na turskom jeziku, te *Povijest Bosne* čiji je autor Salih Sidki Huseinović Muvekkit (1825-1888), koja je također napisana na turskom jeziku.

ALHAMIJADO KNJIŽEVNOST

Ovaj pojam obuhvata književni rad Bošnjaka koji su pisali na **bosanskom jeziku** i **arapskim pismom**. Cjelokupna ova književnost nazvana je **ahamijado literatura**. Do njene pojave dolazi u XVII vijeku u vrijeme opadanja intenziteta književnosti na orijentalnim jezicima, a traje do kraja XIX vijeka. Po svojim pjesničkim kvalitetima i po raznolikosti bitno zaostaje za književnošću pisanoj na orijentalnim jezicima.

Najznačajniji predstavnici alhamijado književnosti

Muhamed Hevaji Uskufi (1601/02 – umro poslije 1651) rođen je u Tuzli. Autor tursko-bosanskog rječnika *Potur-Šahidija* ili *Makbuli-arif* iz 1631. godine (prvi naš rječnik i jedan od najstarijih rječnika na južnoslavenskim prostorima) te nekoliko pjesama među kojima je najpoznatija *Poziv na vjeru*.

Seid Vehab Ilhamija (1773 – 1821) je rođen u Žepču i najplodniji je pjesnik alhamijado književnosti. Bio je derviš koji je najvjerovatnije zbog svoje pjesme *Čudan zeman nastade* zadavljen u Travniku po naredbi Dželaludin-paše.

Umihana Čuvidina (1794 – 1870), rođena i umrla u Sarajevu. Prva je poznata pjesnikinja Bošnjakinja a najpoznatija je njena pjesma *Sarajlije idu na vojsku protiv Srbije*.

Sulejman Tabaković (...) nisam pronašla godinu rođenja i smrti novopazarski je pjesnik iz XIX vijeka. *Ovo je na bosanskom nasihat Sulejmanov* ili samo *Nasihata*, te didaktički spjev *Ibrahim Terzija*.

NASIHAT

U ime Boga Sveopšteg Dobročinitelja Milostivog

Dobar zeman prokasa
Mučan zeman dokasa

Zulum svijete opasa
A jaramaz azdisa
Dobri turčin batisa

Zlikovac se nanoži
Te zulume pomoži
Dobrome se snemoži

Rahatluk se odlazi
Mlogi zulum dolazi
Jaramaza prolazi

Saćinoga nalazi
Sirotinju svako gazi
Zenginome hatar pazi

Siromahu muka svakat
Mesta nejma đe će plakat
Veli mu se nemoj lagat

Sad kaki su memur ljudi
Ehli gradu svaki sudi
A hajduke hič ne pudi

Hajduka je mlogo ljudi
Sve po sebe svaki gudi
Što ufati da oguli

Hajducima nejma zeval
Svaki kožar nešto ćemal
Sad zapade u pehile mal

Šeher bio ovaj Pazar
A danas je velik bizar
Što nastade mlogi kozar

Kakav nasto sad avam
Ni ošta hi nije sram
No se jagmu za haram

Kažuju se potamam
Da su bolji no imam
Te prosiplja sve jordam

A zlo gradu ka hudam
Te hisapu to je nam
Takijem je sad ejam

Ovo j' novi telifat
Kako mlogi lomi vrat
Te posluje sve bidat

Mlogi nose saruke
Što him dođe do ruke
Ne sramu se od bruke

Što him hote saruci
Tuđe hote ka vuci
Taki jesu neki turci

Ćatibi uču i pišu
Za kadiluk ćališu
Da dukate nanižu

Sada nejma kadija

Koji neće hedija
Dok ne dođe Mehdija

Neka neka uleme
Dosta bruke goleme
koja nejma amele

Grehe znadu i sevap
Sve se grabu za ćevap
A gledaju u ćitab

U dunja se zamašiše
Haram-malom zadaviše
I džahile namamiše

Džahili se zabirkaše
U ćitabe ne znadoše
Te u krivo istirkaše

Turska djeca ne uču
A hodže se ne muču
Na kapiju sve čuču

Mektebi se batališe
Džamije se harabiše
A crkve se izgradiše

Vakufi se zagradiše
Te berićet pokratiše
Hajvani se uzgladnjiše

Te nam nejma često kiše
Nama bude ljeti suše
Te je jedna muka više

Maldarima mila para
Veći tamah sve otvara
Dunjavija svijju vara

...

Sulejman Tabaković
(odlomak iz Divana)

NEPOZNATE RIJEČI

zeman – vrijeme, doba
zulum - nepravda
jaramaz – nepristojan, nevaljao
azdisati – osiliti se
batisati – propasti, crknuti
saćin – miran, tih
zengin - bogat
hatar –ljubav, poštovanje
memur -službenik
ehli – prav, ispravan
hič – ništa, nikako
zeval – jad, muka
ćemal – savršenost, vrhunac moći
pehil– tvrđica
mal - imetak
avam –ljudi, narod
jordam –oholost, ponositost, umišljenost
hudam – sluga, poslušnik
ejam – dani, vrijeme
telifat – sastav, kompozicija
bidat -
saruk – zavoj oko kape, čalma
ćališu - grabe
džahil – neuk, neznan
bataliti - pokvariti
harabiti - porušiti
hedija – poklon, dar
tamah - pohlepa
dunjavija, dunja - svijet, ovog svijeta
dobra

SINONIMIJA, ANTONIMIJA, HOMONIMIJA I POLISEMIJA

Ono su ti bili titiz i džomet, pa pođu zajedno putovati po svijetu. Od novca su imali svega pedeset groša, i to u džometu četrdeset a u titiza deset groša. Onda rekne džomet titizu:

- Hoćemo li mojih četeres groša prije trošiti?

Titiz mu odgovori:

- Pa de vala!

Narodna pripovijetka, Titiz i džomet (odlomak)

SINONIMI

(istoznačnost i bliskoznačnost riječi)

Prepoznajete li odlomak?

Da li ste se upoznali sa navedenom narodnom pripovijetkom u cijelosti?

Obratite pažnju na rečenicu koja slijedi:

Ono su ti bili škrtica i darežljivac, pa krenu zajedno hodati po svijetu.

Šta se promijenilo u sadržaju rečenice?

Šta se promijenilo u značenju?

Sinonimi su riječi koje pripadaju istoj vrsti riječi, imaju različit glasovni sastav, a sadržaj im se potpuno ili djelomično podudara.

Sinonimija je bitna odlika bosanskoga jezika u odnosu na bliske jezike: srpski, crnogorski i hrvatski. Bosna je *ukliještena* između istočne i zapadne varijante nekadašnjeg sh/hs jezika te su se na njenom prostoru te varijante mijesale i preplitale što je rezultiralo bogatim sinonimskim fondom riječi.

U živom govoru smo svakodnevno u prilici birati između dvije ili tri mogućnosti:

vijek - stoljeće

fudbal – nogomet

hljeb - kruh

Učeći bosanski jezik u školi upoznajemo se sa brojnim sinonimima kao što su:

suglasnik – konsonant

samoglasnik – vokal

adverbijalne – priloške/priložne

klauza - surečenica

Prisjetite se još nekih sinonima sa kojima ste se sreli učeći jezik.

Kada samo dvije riječi imaju isto ili slično značenje zovu se **sinonimski par**:

hiljada – tisuća

a ako ih je više čine **sinonimski niz**:

sedmica – tjedan – nedjelja – hefta

Potpuni su sinonimi međusobno zamjenjivi u svim kontekstima:

računar – kompjuter

nogomet – fudbal

tuga - žalost

Nepotpuni sinonimi su međusobno zamjenjivi samo u nekim kontekstima.

žena - supruga

(svaka je supruga žena, ali nije svaka žena supruga)

sedmica – nedjelja

U jeziku su mnogo zanimljiviji nepotpuni sinonimi koji kazuju nijanse u značenju i bitno utiču na stil pisanja.

Vježba

1. Zapazite značenjske nijanse u primjerima:

a) *smijati se – smijuljiti se - kikitati se – ceriti se – cerekati se – hihotati se*

b) *nana – nona – nena – baka – baba*

c) *noć – mrak – tama – pomrčina – noćca – večer – sumrak - tmina*

2. Napravite sinonimski niz imenice *otac*, glagola *ići*, pridjeva *dobar* i priloga *odlično*:

a) *otac*

b) *ići*

c) *dobar*

d) *odlično*

3. Utvrdite koje su od navedenih riječi iz prethodnog zadatka potpuni, a koje djelimični sinonimi.

Zanimljivo

U jezičkoj praksi na srpskom govornom područja data je prednost imenici *kuća*, a u hrvatskom imenici *dom*. Istovremeno se žena koja brine o kući u Srbiji naziva *domaćica*, a u Hrvatskoj *kućanica*. Sa jezičke tačke je zanimljivo što se o *kući* brine *domaćica*, a o *domu* *kućanica*.

ANTONIMI

U nazivu pripovijetke su dva turcizma. *Titiz* znači *škrtač*, a *džomet* je *darežljivac*. Koliko je značenje pojmova *škrtač* i *darežljivac* slično, a koliko se razlikuje?

Zašto ih narodni pripovjedač dovodi u vezu, da li zato što su slični ili što su različiti?

Ponekad se riječi dovode u vezu upravo zato što su potpuno različite jedna od druge.

Da li vam je poznata ova pripovijetka u cjelosti? Ako nije, pokušajte je pronaći i saznati zašto su ovi pojmovi dovedeni u vezu i šta je narodni pripovijedač htio istaći ovim osobinama?

Riječi suprotne po značenju zovu se **antonimi**. Kod antonimskih parova ne javlja se nikakva sličnost među pojmovima, a u vezu se dovode upravo po suprotnosti.

Dva leksema suprotnoga značenja čine antonimski par.

Antonimi mogu biti:

a) **pravi** antonimi (kad među antonimima ne postoji bilo kakva glasovna podudarnost):

dan – noć

ljetno – zima

voljeti – mrziti

b) **tvorbeni** antonimi (kada par čine riječi koje imaju isti korijen a različite nastavke koji ih čine antonimima):

nadvožnjak - podvožnjak

otvoriti - zatvoriti

unijeti - iznijeti

Tvorbeni se antonimi mogu tvoriti i jednim prefiksom koji označava negaciju:

čovjek - nečovjek

znanje – neznanje

obrijan – neobrijan

Vježba

1. Napravi antonimske parove:

loš _____	dan _____
hoću _____	siromaštvo _____
ljetno _____	neznanje _____
neprijatelj _____	lijen _____
ljubav _____	bolest _____

2. Nakon što uradite prvi zadatak utvrdite da li je riječ o pravim ili tvorbenim antonimima.

HOMONIMI

Ono su ti **bili** titiz i džomet...

Je su li *bíli* (postojali) ili su *bíli* (tukli)?

Šta znači *bili* prepoznavemo tek na osnovu rečeničnog konteksta. Isto je i sa narednim primjerima:

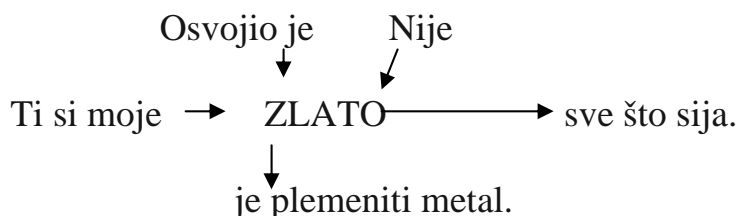
Duga je duga.
Sam sam.
Ti si, Zlato, moje zlato
Visoko je visoko.

Homonimi su riječi istog glasovnog sastava, a različitog značenja.

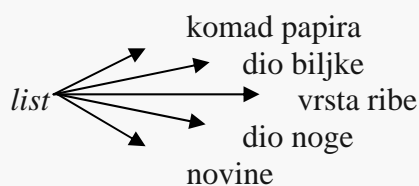
Dva leksema koji stoje u homonimiji nazivamo homonimskim parom.
Šta znače sljedeći homonimi:

pâs - pas
lûk - luk
zebra- zebra
kosa - kosa

POLISEMIJA

U koliko je različitih značenja upotrijebljena imenica *zlato*?
Da li su ta značenja potpuno različita ili im je nešto zajedničko?
Šta ih povezuje?
Isto je i sa imenicom *list*:

Polisemija je višeznačnost riječi. To je pojava da jedna riječ ima više smisaono povezanih značenja.

Polisemija je sposobnost riječi da ima različita značenja, to je slučaj promjene vrste značenja jedne riječi za razliku od homonimije u kojoj postoji zvukovno podudaranje različitih riječi.

Vježba

Navedite bar tri različita značenja navedenih riječi:

- a) *grlo* _____
b) *jezik* _____
c) *glava* _____

GRAMATIKA

RIJEČI I REČENICE

PUNOZNAČNE I NEPUNOZNAČNE RIJEČI

Pjevao je Tahir promuklo gledajući u svoje desno koljeno, a ja silno poželjeh da zavučem ruku u tu kudravu kosu!

Pred vama je jedna rečenica iz romana *Ruža* Nure Bazdulj-Hubijar. Ova kao i svaka druga rečenica sastoji se od riječi. Ponovo pročitajte rečenicu i pažljivije pogledajte riječi od kojih je nastala. Šta zapažate?

U rečenici svaka riječ dobija svoju ulogu (funkciju). Tako riječ u rečenici može biti u funkciji: **subjekta, predikata, atributa, apozicije, objekta i adverbijalnih odredaba.**

Pjevao je Tahir promuklo gledajući u svoje desno koljeno...

P S AON AOV A A O

Na osnovu primjera možemo zaključiti da riječ ponekad sama vrši funkciju rečeničnog člana, a nekad dvije pa i tri riječi zajedno obavljaju funkciju jednog rečeničnog člana. U našem primjeru dvije riječi popunjavaju poziciju predikata i poziciju objekta:

pjevao je = predikat
u koljeno = objekt

S obzirom na to da li je riječ sposobna da sama popuni ili ne popuni poziciju nekog rečeničnog člana (subjekta, predikata, atributa...) u rečenici, sve riječi dijelimo na **punoznačne i nepunoznačne.**

Punoznačne riječi mogu same ili zajedno sa nekom nepunoznačnom riječju popunjavati poziciju bilo kojeg rečeničnog člana.
Punoznačne su: imenice, pridjevi, glagoli, brojevi, zamjenice i prilozi.

Koja je riječ u sastavu navedenog predikata punoznačna, a koja nije? Isto utvrdite i kod navedenog objekta.

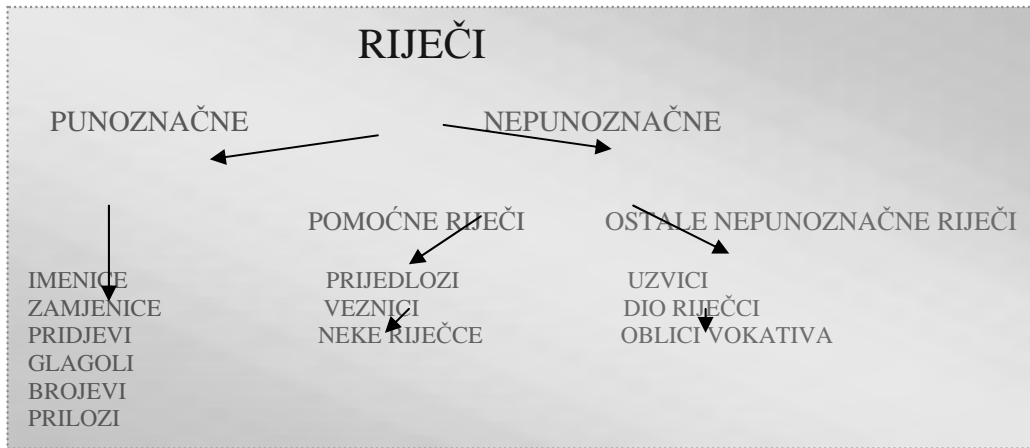
Nepunoznačne riječi ne mogu same popunjavati poziciju nekog rečeničnog člana.
Nepunoznačne riječi su: prijedlozi, veznici, uzvici, riječce.

NAPOMENA

Dvije su grupe nepunoznačnih riječi. U prvu grupu ubrajamo one koje se, zajedno sa nekom punoznačnom riječju, **moгу javiti** u ulozi nekog rečeničnog člana. To su: **prijedlozi, veznici i neke riječce**. Njih zovemo **pomoćnim riječima**.

Drugu grupu nepunoznačnih riječi čine **uzvici, jedan dio riječi te oblici vokativa**. Ove riječi nisu sastavni dio rečenice i ne popunjavaju poziciju ni jednog rečeničnog člana. Kod utvrđivanja rečeničnih članova ih jednostavno preskačemo.

NAPOMENA
Pomoćnim nepunoznačnim riječima smatraju se i:
pomoćni glagoli, modalni glagoli i fazni glagoli.

PREDIKAT

Čitam novine.

Napisao sam pjesmu za tebe.

Istaknute riječi su predikati. Prisjetimo se šta je predikat.

Predikat je rečenični član koji kazuje radnju. On je jezgro rečenice i bez njega nema ni rečenice. Prilikom analize rečenice obavezno se polazi od predikata jer je on samostalan i ne zavisi od drugih rečeničnih članova, dok svi drugi članovi posredno ili neposredno zavise od predikata.

Ranije ste naučili da je predikat glagol u nekom ličnom glagolskom obliku. Međutim, vrijeme je da se detaljnije upoznamo sa predikatom.

Pogledajmo primjere:

To me počinje ljutiti.

Želim vjerovati u uspjeh.

Moj otac je doktor.

Kojoj vrsti riječi pripadaju označeni predikati?

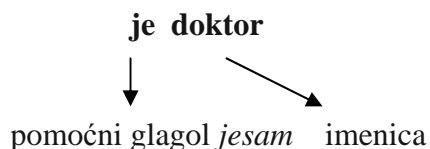
Kakva je razlika između predikata u posljednjoj rečenici i prethodnih predikata?

S obzirom na to koje riječi popunjavaju poziciju predikata, predikate dijelimo na **glagolske i neglagolske** (imenske) predikate.

Zaključak

Predikat je najčešće glagol, ali se u ulozi predikata mogu naći i druge punoznačne riječi: imenice, zamjenice, pridjevi, brojevi i prilozi. Ove riječi nikad same ne popunjavaju poziciju predikata, već se uz njih obavezno nalazi glagol, najčešće pomoćni glagol.

a) Imenski predikat

b) Ni svi glagolski predikati nisu isti:

Čitam novine.

PREZENT

Napisao sam pjesmu za tebe.

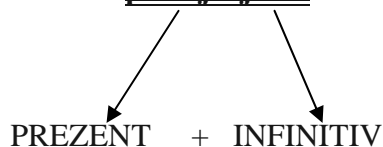

PERFEKT

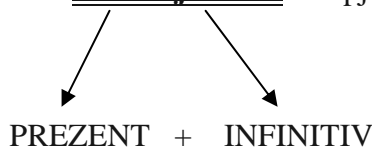
Glagolski predikat koji se sastoji od glagola u bilo kojem glagolskom obliku (prezent, aorist, perfekt, futur...) je **prosti glagolski predikat**.

c)

To me počinje ljutiti.

Želim vjerovati u uspjeh.

U bosanskom jeziku postoji izvjestan broj nepunoznačnih glagola koji zahtijevaju dopunu infinitivom i takav predikat se naziva **složeni glagolski predikat**.

Nepunoznačni glagoli se dijele na:

- fazne (*početi, nastaviti, završiti...*) i
- modalne (*željeti, moći, htjeti...*)

NAPOMENA

Nepunoznačan glagol se može dopuniti i konstrukcijom

da + prezent, ali bosanska jezička norma preporučuje infinitiv.

Ne treba

To počinje da me ljuti.

Treba

To me počinje ljutiti.

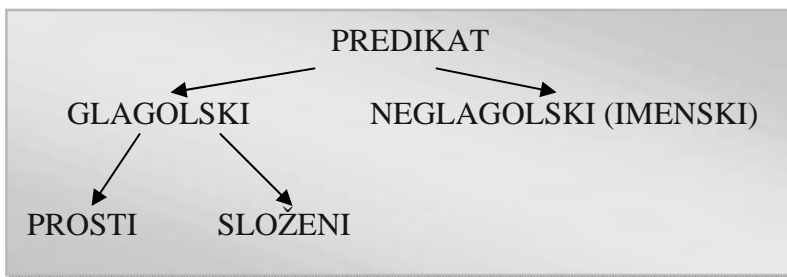
Predikat se može i dalje usložnjavati o čemu ćete učiti u narednim razredima.

Ilustracije radi navest ćemo nekoliko primjera:

Profesor je bio dobre volje.

Držao je predavanje na Filozofskom fakultetu.

Uvijek ja ispadnem kriv.

SUBJEK(A)T

*Na usnama **radost** puca.
Drveće rodnih šuma maše.*

Subjekt je rečenični član koji kazuje ko je vršilac radnje izrečene predikatom. Subjekt je **imenička riječ** u nominativu. Gramatička svojstva određena su mu predikatom s kojim se **uvijek** slaže **u licu i broju**.

Ne mora svaka rečenica imati subjekt.

a) Subjekt može biti ispušten posebno u 1. i 2. licu kada je suvišan, npr.

*Ja čitam knjigu.
Čitam knjigu.*

Ovakav subjekt koji se ne vidi, ali je lahko odrediv zove se **skriveni subjekt**.

b) Ispuštanje subjekta u 3. licu moguće je samo ako se iz konteksta (okruženja) subjekt prepoznaje, npr.

Čita novine. (KO???)

ali

Otac se zavalio u fotelju. Čita novine.

Ispušteni subjekt u 3. licu zove se **izostavljenim subjektom**.

c) Ponekad predikat u rečenici ne omogućava da se subjekt uopće pojavi.

*Bilo je hladno.
Sijeva!
Tim putem se nije išlo.
Učiti, učiti i samo učiti.*

Rečenice bez subjekta nazivaju se **jednočlane rečenice**.

Zanimljivo

Nije ovo babo Hasan-aga,
Već daidža Pintorović beže.

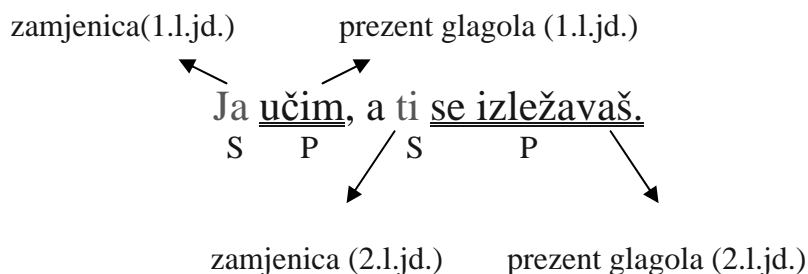
S

U kojem padežu je istaknuti subjekt?

Razmislite o razlozima zbog kojih je u ovom slučaju došlo do odstupanja od pravila.

SLAGANJE SUBJEKTA S PREDIKATOM

a) Svaka rečenica koja u svom ustrojstvu ima subjekt i predikat mora biti uobličena tako da se subjekt slaže sa predikatom. Već smo naveli da se subjekt sa predikatom **slaže u licu i broju**. Ako je predikat u 1.1.jd. i subjekt mora biti u 1.1.jd.

b) Ako je i u subjektu i u predikatu prepoznatljiv rod, onda se oni moraju slagati i u rodu.

Često učenički radovi sadrže greške tipa:

Amra i Merima su otišli.

Amra i Merima su otišle. ✓

c) Subjekti različitog roda koji su u jednini slažu se predikatom m. r. u množini:

Moj prijatelj i njegova sestra su nas pozvali na zabavu.

d) Subjekti različitog roda koji su u množini slažu se s predikatom m.r. u množini:

Nisu bili uznemireni samo ljudi. **Konji, krave, ovce**, čak i mala jagnjad uznemirili su se zbog strašne grmljavine koja je izdaleka dopirala.

e) Brojne imenice: dvojica, četverica, deseterica... slažu se s predikatom na dva načina: kao imenice srednjeg roda u množini ili kao imenice muškog roda u množini:

Ostala su samo njih dvojica.

Ostali su samo njih dvojica.

f) Zbirne imenice: djeca, braća... slažu se s predikatom kao imenice srednjeg roda u množini:

Braća su se često posjećivala.

g) Zbirne imenice: *lišće, granje...* slažu se s predikatom kao imenice srednjeg roda u jednini:

Lišće je opalo.

h) Zbirne imenice: *jagnjad, čeljad...* slažu se s predikatom kao imenice srednjeg roda u množini ili kao imenice ženskog roda u jednini:

Čeljad je na okupu.

Čeljad su na okupu.

ATRIBUT

...

*voda **žuborna***

kamenje valja i tugu

*niz **gole** grane **vremena***

...

Maruf Fetahović, Voda

Istaknute riječi su atributi.

Šta je atribut?

Atribut je imenski dodatak koji stoji uz imenicu i otkriva neko svojstvo te imenice.

Upotrebom atributa imenica postaje jasnija.

Atribut može stajati ispred i iza imenice na koju se odnosi i s obzirom na to dijeli se na **kongruentni i nekongruentni** atribut.

Razmislite:

Koju vrstu atributa prepoznajete u uvodnim stihovima?

a) Kongruentni atribut

plav džemper (pridjev uz imenicu)

moja sestra (pridjevska zamjenica uz imenicu)

sedmi putnik (redni broj uz imenicu)

KONGRUENTNI ATRIBUT

Normalna pozicija ovog atributa je ispred imenice (ali inverzijom može biti prebačen i iza imenice) sa kojom se slaže u rodu, broju i padežu. Izriče se pridjevima ili pridjevskim riječima.

b) Nekongruentni atribut

zrno *žita* (imenica uz imenicu)

djevojka *plave kose* (pridjev + imenica uz imenicu)

prsten *od zlata* (prijedlog + imenica uz imenicu)

NEKONGRUENTNI ATRIBUT

Stoji **iza imenice** i ne slaže se s imenicom u rodu, broju ili padežu. Izriče se: imenicom, pridjevsko-imeničkom sintagmom, prijedložno-padežnom konstrukcijom, a može i prilogom.

APOZICIJA

Stigao Bedrija, mrtve pruge putnik;

Kiša noćna, srebri,

Viklerima kosu navija.

Učili valcer –

Mi, seoski rvači.

...

E. Dazdarević, Bečki kolosijek

Apozicija je imenski dodatak koji stoji uz imenicu i daje dodatno objašnjenje o potpuno jasnoj imenici.

Apozicija može biti izražena jednom riječju ili sintagmom i može se nalaziti ispred i iza imenice na koju se odnosi. Razlikujemo:

- a) **apoziciju u postpoziciji** (iza imenice)
- b) **apoziciju u prepoziciji** (ispred imenice)

a) Apozicija u postpoziciji

Sarajevo, *glavni grad BiH*,...

Amira, *učenica sedmog razreda*,...

Drina, *plahovita rijeka*,...

APOZICIJA U POSTPOZICIJI

Stoji iza imenice i odvaja se zarezom sa obje strane.

Izražena je sintagmom koju uvijek čini još jedna imenica.

b) Apozicija u prepoziciji

profesorica Nisveta

hadžija Emin

grad Sjenica

APOZICIJA U PREPOZICIJI

Stoji ispred imenice i izražena je općom imenicom koja kazuje zanimanje, titulu, srodstvo... U nekim gramatikama ova apozicija se naziva atributiv.

OBJEK(A)T

Pitao me je za zdravlje.

Vratila mi je knjigu koju sam joj pozajmila.

NAPOMENA

Objekt se uvijek nalazi u nekom od zavisnih padeža:
G, D, A, I ili L.

Objekt je glagolski dodatak koji kazuje šta je predmet glagolske radnje (na koga ili na šta prelazi gl. radnja).

Utvrđimo u kojem su padežu uočeni objekti:

me (mene) – bezprijedložni akuzativ

za zdravlje - prijedložni akuzativ

mi (meni) – dativ

knjigu – bezprijedložni akuzativ

joj - dativ

Kakva je razlika između objekata *me* i *knjigu* i ostalih navedenih objekata? Kako zovemo objekt u akuzativu bez prijedloga, a kako onaj koji je u nekom drugom zavisnom padežu?

OBJEKT može biti:

- **bliži**/direktni/izravni

(nalazi se u akuzativu bez prijedloga, odgovara na pitanje *koga?šta?*, dolazi samo uz prijelazne glagole)

- **dalji**/indirektni/neizravni

(nalazi se u akuzativu s prijedlogom i u svim drugim zavisnim padežima, dolazi i uz prijelazne i uz neprijelazne glagole)

NAPOMENA

Bliži objekt **može biti i u bezprijedložnom genitivu**, ali samo u odričnoj rečenici, npr.

Niko nema odgovora.

Ne vidim mu ni majke ni oca.

Ovaj genitiv se uvijek može zamijeniti bezprijedložnim akuzativom:

Niko nema odgovor.

Ne vidim mu ni majku ni oca.

Objekt je najčešće: **imenica, imenička zamjenica, brojna imenica...**

Može se sastojati od: **jedne riječi, prijedložno-padežnog izraza ili vezane (neraščlanjive) sintagme.**

Primjer

Mi služimo **Bogu**. (jedna riječ)

Uhvatiše **četvericu**. (jedna riječ)

Da se nisi zaljubio **u nju**. (prijedložno-padežni izraz)

Vidio sam **mnogo ljudi**. (vezana sintagma)

Pozvali su **jednog od vas**. (vezana sintagma)

VJEŽBA

1. Prepoznajte u kojem su padežu objekti u sljedećim rečenicama:

Čitala je *knjigu*. _____

Čuvala se *ogovaranja*. _____

Vratila *mi* je moje *stvari*. _____

Razgovarali su *o* sretnim *danima*. _____

Učim ga bosančicu. _____

2. Uoči objekte u tekstu koji slijedi i prepoznaj padež u kojem se nalaze, a zatim zaključi da li je riječ o bližem ili daljem objektu:

- Tako, živio je u ovoj planini Giljevi taj Ram-Bulja. Živio i čuvao gazdine ovce. Bilo nas je mnogo čobana – ehej kakvih momaka – i mnogo ovaca. A ime toga Ram-Bulje proču se čak do Bihora. Nije bilo čobanina koji nije čuo za Rama što čuva Šerove ovce.

BLIŽI OBJEKT _____

DALJI OBJEKT _____

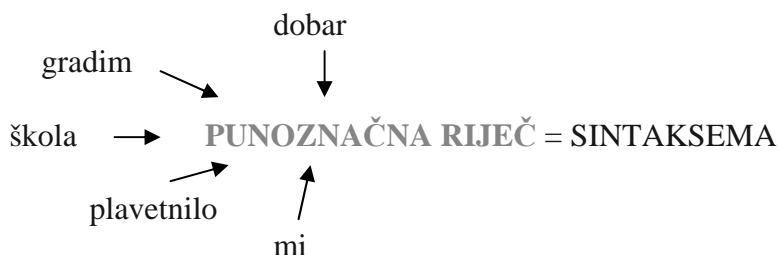
SINTAGME I REČENICE

SINTAGMA I SINTAKSEMA

U prethodnom razredu spomenuli smo pojmove **sintagma i sintaksema** i dali kratko objašnjenje tih pojmova. Sada ćemo saznati i nešto više o ovim pojmovima.

SINTAKSEMA

a) Sintaksema je svaka punoznačna riječ koja u rečenici vrši funkciju bilo kojeg rečeničnog člana.

b) Sintaksema je isto tako i veza jedne punoznačne riječi sa jednom ili više nepunoznačnih riječi koje u rečenici zajedno popunjavaju poziciju nekog rečeničnog člana.

PUNOZNAČNA RIJEČ
+
POMOĆNA NEPUNOZNAČNA RIJEČ } = SINTAKSEMA

iz škole = SINTAKSEMA

sa mnom = SINTAKSEMA

obukao sam se = SINTAKSEMA

Vježba I

Sljedeće rečenice podijelite na sintakseme:

Prolomilo se sljeme na Dizdarića kući pod silnim teretom ploče. Sasulo se nešto krova u kuću, ali nikom nije falila ni dlaka s glave.

PRIMJER

<i>prlomilo se</i>	_____	_____
<i>sljeme</i>	_____	_____
<i>na kući</i>	_____	_____
<i>Dizdarića...</i>	_____	_____
_____	_____	_____

SINTAGMA

SINTAKSEMA + SINTAKSEMA = SINTAGMA

putovati + autobusom = SINTAGMA
(putovati autobusom)

zabavljati se + s prijateljima = SINTAGMA
(zabavljati se s prijateljima)

Sintagma je veća sintaksička jedinica od sintakseme i nastaje udruživanjem najmanje dviju sintaksema. Bez obzira na veličinu, **sintagma nije rečenica jer nema svojstvo predikativnosti**. Ona je spoj dviju ili više punoznačnih riječi koje su smisaono i jezički povezane u jednu cjelinu nižu od rečenice.

Vježba II

U prethodnom zadatku ste rečenice podijelili na sintakseme. Sada povežite dvije sintakseme u jednu sintagmu tražeći smisaonu vezu među sintaksemama.

Pažnja!

Subjekt i predikat ne smijete povezivati jer oni čine rečenicu.

Prolomilo se sljeme na Dizdarića kući pod silnim teretom ploče. Sasulo se nešto krova u kuću, ali nikom nije falila ni dlaka s glave.

PRIMJER

<i>sljeme na kući</i>	_____	_____
<i>na Dizdarića kući</i>	_____	_____
_____	_____	_____

ODNOSI MEĐU ČLANOVIMA SINTAGMI

Odnos među sintaksemama koje tvore sintagmu može biti dvojak tako da članovi sintagme mogu biti **nezavisni** i ravnopravni ili zavisni i podređeni jedan drugome.

a) Nezavisne sintagme

U sintagmi dvije sintakseme mogu stajati u ravnopravnom odnosu pa takvu sintagmu nazivamo nezavisnom sintagmom.

PRIMJER

otrov i med
Omer i Merima
Bosna i Hercegovina

b) Zavisne sintagme

Mnogo je veći broj sintaksema koje se u sintagmu udružuju na osnovu odnosa podređenosti. U tom odnosu jedna je sintaksema glavna i podređuje sebi drugu sintaksemu koja je sporedna. Nadređena sintaksema naziva se **upravnim članom**, a podređena **zavisnim**.

PRIMJER

lijepa djevojka
tajanstveni stranac
vrlo dobar

djevojka	stranac	dobar	= UPRAVNI ČLANOVI
↓	↓	↓	
lijepa	tajanstveni	vrlo	= ZAVISNI ČLANOVI

Vježba III

Uoči sintagme u stihovima narodne pjesme i odredi koje su od njih zavisne, a koje nezavisne:

Okladi se momče i djevojče
da spavaju, da se ne diraju.
Momče daje sedlo i đogata,
a djevojka đerdan ispod vrata.
To rekoše u đerdeku legoše,
jedno drugom leđa okrenuše.

SINTAGME PO SASTAVU

Po sastavu sintagme mogu biti **proste i složene**. Proste se sastoje samo od dva člana i mogu biti:

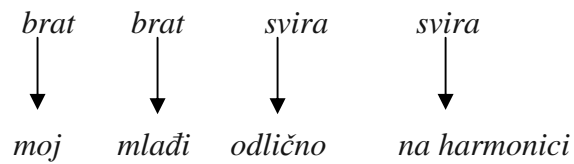
- bezprijedložne (*ljutito vikati, puno sreće, zanimljiv susret...*) i
- prijedložne (*šetati s prijateljima, plakati zbog ocjene, ljetovanje na moru...*).

Složene sintagme se obrazuju na osnovu prostih sintagmi i predstavljaju različite kombinacije prostih sintagmi (ili sintaksema i prostih sintagmi).

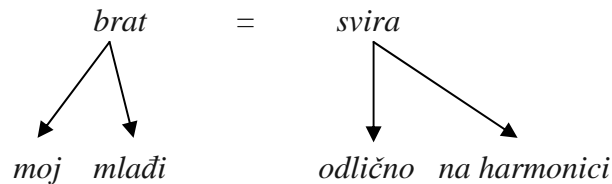
PRIMJER

Moj mlađi brat odlično svira na harmonici.

PROSTE SINTAGME:

SLOŽENE SINTAGME:

Uočavamo da se u navedenoj rečenici nalaze četiri proste ili dvije složene sintagme.

ZAPAMTI

Veza između subjekta i predikata se ne računa jer se sintaksička konstrukcija subjekta i predikata imenuje rečenicom.

NAPOMENA
Jedna riječ može biti član više prostih sintagmi

Kod raščlanjivanja rečenice na sintagme, uvijek treba krenuti od predikata.

Vježba IV

U sljedećoj rečenici uočite najprije proste, a zatim i složene sintagme:

U hladu tamnog rastinja naziru se komadići bijelih zidova derviških tekija.

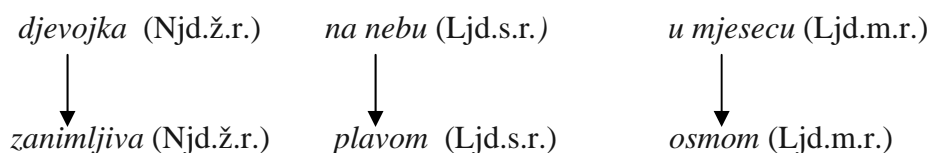
TIPOVI VEZE MEĐU ČLANOVIMA SINTAGME

S obzirom na to kako se ponašaju upravni i zavisni članovi u sintagmi, razlikujemo tri tipa veze:

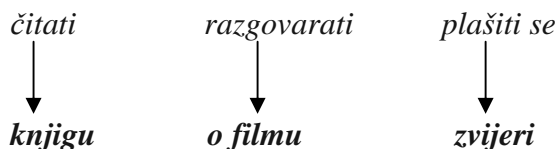
- slaganje (kongruencija)
- upravljanje (rekcija)
- pridruživanje

a) Slaganjem se naziva veza među članovima sintagme u kojoj se zavisni i upravni član slažu u rodu, broju i padežu: *zanimljiva djevojka, na plavom nebu, u osmom mjesecu*. Upravni član u ovim sintagmama najčešće je imenica.

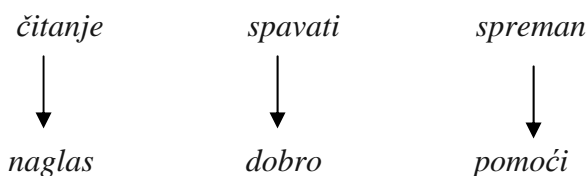
Primjer:

b) **Upravljanjem** se naziva veza među članovima sintagme u kojoj upravni član zahtijeva da se zavisni član pojavi u tačno određenom gramatičkom obliku: *čitati knjigu* (*bezprijedložni akuzativ*), *razgovarati o filmu* (*lokativ*), *plašiti se zvijeri* (*genitiv*). Sposobnost jakog upravljanja imaju glagoli mada se kao upravni član ovih sintagmi mogu javiti i druge riječi kao što su: imenice (*čitanje knjige*), pridjevi (*pun snage*)...

c) **Pridruživanje** je veza među članovima sintagme u kojoj se upravnom članu uvijek pridružuje **zavisni član** koji je **nepromjenljiva riječ** (prilog) ili **nepromjenljivi oblik riječi** (infinitiv): *ugodno se smjestiti*, *dobro spavati*, *početi čitati*. Upravni član ovih sintagmi najčešće je glagol, ali mogu biti i imenice (*čitanje naglas*), pridjevi (*spreman pomoći*).

Vježba V

Nakon što ste u prethodnoj vježbi uočili proste sintagme u ovoj rečenici, neće biti teško prepoznati tip veze koji vlada među članovima pojedinih sintagmi:

U hladu tamnog rastinja naziru se komadići bijelih zidova derviških tekija.

PROSTE I SLOŽENE REČENICE

Ispravljajući čamac Neven zagradi vodu snažnije. Pritom se nagnu, čamčić se zaljulja, malo vode se uli u njega, i skvasi se Karamanova nabusitost. Plaši se vode. U dječakovim očima niče smiješak i brzo se izgubi. Sad je sigurniji. U njegovim je rukama...

A.H.Dubočanin, *Preko Save*

Odlomak se sastoji od nekoliko rečenica. Pažljivije ih pogledajte i odredite predikate u svakoj od njih.

Na osnovu toga uočite razliku između rečenica i objasnite svaki primjer.

Podsjetnik

Rečenica je osnovna komunikacijska jedinica kojom se prenosi cjelovita obavijest. Karakteriše je **predikativnost**.

Rečenice se po sastavu dijele na: proste, proširene i složene.

Proste ili jednostavne imaju samo subjekt i predikat. Subjekt i predikat su glavni (osnovni) rečenični članovi.

Proširene rečenice osim subjekta i predikata imaju i sporedne rečenične članove: objekt, adverbijalne odredbe, atribut i apoziciju.

Složena račenica u svom sastavu ima najmanje dvije proste rečenice (dva predikata).

Rečenice po sastavu dijele na: **proste, proširene i složene**.

S obzirom na to da se složenost rečenice mjeri brojem predikata, možemo zaključiti da su i **proširene rečenice u osnovi proste** jer imaju samo jedan predikat. Dakle, prateći broj predikata, uočavamo da li je neka rečenica prosta ili je složena.

SLOŽENE REČENICE

Torovi su bili prazni i utoñuli u tišinu. Čule su se samo ptice kad prhnu i vratnice kad ih vjetar pokrene.

Navedene su dvije složene rečenice. Koliko su one međusobno slične? Koliko predikata ima prva, a koliko druga složena rečenica?

Kad kažemo da složena rečenica ima najmanje dva predikata, mislimo ustvari na to da ona ima dvije proste rečenice koje su objedinjene u jednu cjelinu.

Proste rečenice koje su sastavni dio složene rečenice, zovu se **klauze**.

Složene rečenice koje se sastoje od dviju klausa zovu se **jednstrukosložene**, a one koje se sastoje od triju ili više klausa zovu se **višestrukosložene rečenice**.

Pogledajmo rečenice koje slijede:

1. REČENICA

Bakir je vozio bicikl i pažljivo promatrao neravnine na putu.

K1 *Bakir je vozio bicikl*

K2 *pažljivo (je) promatrao neravnine na putu*

Obje ove klauze su ravnopravne, **ne zavise** jedna od druge i mogu se osamostaliti, tj. problikovati u dvije proste rečenice jer ne zavise jedna od druge.

2. REČENICA

Bakir je pažljivo promatrao neravnine na putu dok je vozio bicikl.

K1 *Bakir je pažljivo promatrao neravnine na putu*

K2 *dok je vozio bicikl*

Možemo li osamostaliti i ove dvije klauze?

Zvuči li smisleno rečenica *dok je vozio bicikl*?

Ova klauza **zavisi** od klauze *Bakir je pažljivo promatrao neravnine na putu*, koja je gramatički samostalna.

ZAKLJUČAK

Među klauzama u složenoj rečenici vlada odnos nezavisnosti ili zavisnosti. Na osnovu toga sve se složene rečenice dijela na: **nezavisnosložene i zavisnosložene.**

VJEŽBA

1. Podvucite predikate u sljedećim rečenicama, odredite granicu među klauzama i utvrdite da li među njima vlada zavisian ili nezavisian odnos:

a) *Posjetio sam ga i sasvim je dobro.*

b) *Ležala sam sasvim suhих očiju i prazno buljila u jednu tačku na tavanici.*

c) *Neprimjetno se ušunjah u sobu i sklopčah u uglu, a glas je odzvanjao tako divno da mi se činilo kako ću se ugušiti od uzbuđenja.*

NEZAVISNOSLOŽENE REČENICE

Karaman uđe u čamac i njegova strana dobro potonu. Uđe i Neven, ali se pod njegovom težinom ne stvori ravnoteža. Prihvati vesla, iskosi čamac, kradom, ispod oka, pogleda Karamana.

A.H.Dubočanin, *Preko Save*

Evo još nekoliko primjera složenih rečenica. Analizirajte ih i uočite šta im je zajedničko, a po čemu se razlikuju?

Jesu li sve navedene rečenice nezavisnosložene? Na osnovu čega dolazimo do tog zaključka?

Šta služi kao veza među klauzama?

Da li su klauze povezane veznikom ili su odvojene zarezom?

ZAPAMTI

U nezavisnosloženu rečenicu smisleno su povezane proste rečenice koje i pojedinačno predstavljaju komunikativno zaokruženu cjelinu. One su međusobno ravnopravne i ne zavise jedna od druge. Mogu se u složenu rečenicu uvesti **veznicima** (spajanje) ili **zarezom** (nizanje).

*Karaman uđe u čamac **i** njegova strana dobro potonu.*

SPAJANJE

*Uđe i Neven, **ali** se pod njegovom težinom ne stvori ravnoteža.*

SPAJANJE

RAZMISLI

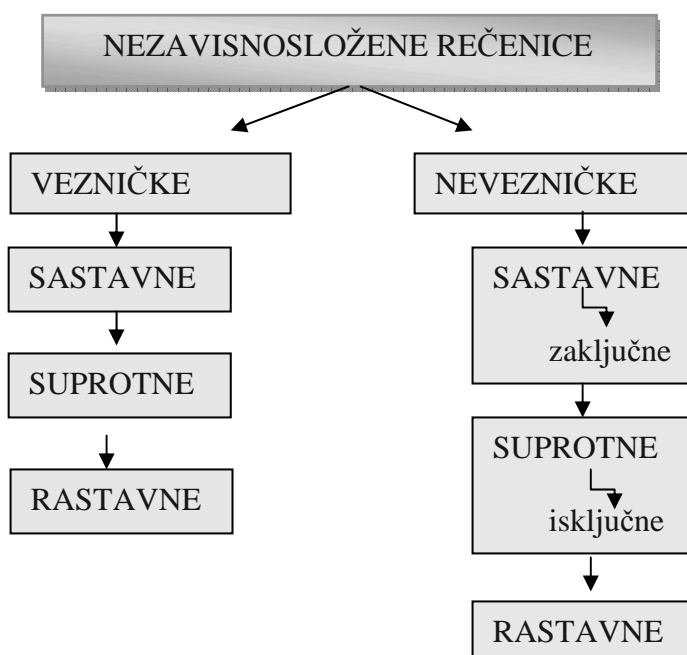
Zašto se u drugoj rečenici veza određuje na osnovu veznika, a ne na osnovu zareza?

Prihvati vesla, iskosi čamac, kradom, ispod oka, pregleda Karamana.

NIZANJE

NIZANJE

Spajanjem nastaju **vezničke**, a nizanjem **nevezničke** nezavisnosložene rečenice. S obzirom na specifičnost značenja, razlikujemo tri vrste nezavisnosloženih rečenica: **sastavne, suprotne i rastavne**. Ostale rečenice koje se navode u nekim gramatikama, samo su podvrsta jednih od njih.

SASTAVNE (KOPULATIVNE) REČENICE

Trava ispod njega se počela pomjerati i rogušiti...

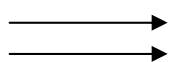
Išao je od vočke do vočke, obuhvatao ih rukama, gledao.

Razlikujemo sastavne vezničke (eksplicitne) i sastavne nevezničke (implicitne) rečenice.

Sastavne rečenice su nezavisnosložene rečenice u kojima radnja dviju ili više klauza teče u istom smjeru, naporedo ili jedna iza druge.

VEZNICI sastavnih rečenica su: **i, pa, te, ni, niti.**

SHEMA I

SHEMA II

UPOTREBA ZAREZA:

Zarez se **ne stavlja** između sastavnih klauza odvojenih veznikom, osim u izuzetnim slučajevima kada se nešto posebno ističe.

Suprotno prvom pravilu, sastavne **nevezničke** rečenice **se uvijek** odvajaju zarezom.

SUPROTNE (ADVERZATIVNE) REČENICE

...

Priča se da su rano lijegali, a ustajali

U zoru.

Da su noć provodili sa po pet, po šest žena.

A djece imali ko ovaca u toru.

...

Ć. SIJARIĆ, *Lirika*

Suprotne rečenice su nezavisnosložene rečenice u kojima se druga klauza svojim sadržajem suprotstavlja sadržaju prve klauze.

VEZNICI suprotnih rečenica su: **a, ali, nego, no, već.**

SHEMA

UPOTREBA ZAREZA:

Suprotne klauze se **uvijek** odvajaju zarezom bilo da je riječ o vezničkim ili nevezničkim suprotnim rečenicama.

RASTAVNE (DISJUNKTIVNE) REČENICE

*A što mi se Travnik zamaglio,
ili gori il' ga kuga mori?*

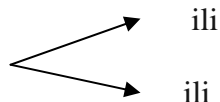
...

Narodna lirska pjesma

Rastavne rečenice su nezavisnosložene rečenice u kojima klauze nude dvije mogućnosti od kojih je moguće ostvarenje samo jedne.

VEZNIK rastavnih rečenica je: **ili**.

SHEMA

UPOTREBA ZAREZA

Zarez se **ne stavlja** između rastavnih klauza odvojenih veznikom, osim kada se nešto posebno ističe.

Rastavne nevezničke rečenice su veoma rijetke i uvijek se odvajaju zarezom.

Vježba

1. Podvuci predikate, zaokruži veznike i prepoznaj nezavisnosložene rečenice:

Djeca se drže za ručice i veselo se smiju.

Ili grmi il' se zemlja trese?

Uzeo si moje stvari, a nisi me ni upitao.

Talentiran je i vrijedno trenira, sigurno će postati uspješan sportista.

Zaključite:

Da li je riječ o vezničkim ili nevezničkim rečenicama?

2. Popuni tabelu koja slijedi:

NEZAVISNOSLOŽENE REČENICE	ZNAČENJE	VEZNICI	UPOTREBA ZAREZA
SASTAVNE	Sastavne rečenice su nezavisnosložene rečenice u kojima radnja dviju ili više klauza teče u istom smjeru, naporedo ili jedna iza druge.	i, pa, te, ni, niti	1. kod vezničkih sastavnih rečenica zarez ne treba 2. kod nevezničkih je zarez obavezan
SUPROTNE			1.

RASTAVNE			1.
			2.

ZAVISNOSLOŽENE REČENICE

*Sunce je blještalo iza staklenih očiju koje su išle na nas.
Kad se ta ljepota pogleda dječijim očima, njena se vrijednost umnožava.
Tada smo smjeli, da ne smetamo po kući, izaći na sokak.*

Uočite predikate u navedenim rečenicama te na osnovu njih utvrdite koliko klauza ima svaka rečenica.

Zapazili ste da je riječ o složenim rečenicama.

Da li su klauze u rečenicama u međusobnom zavisnom ili nezavisnom odnosu?

Utvrđite koja se klauza ne može osamostaliti te na osnovu toga zaključite koja je osnovna, a koja zavisna?

Na kojem mjestu se nalazi zavisna klauza u navedenim rečenicama?

Primjer

K1 *Sunce je blještalo iza staklenih očiju* → OSNOVNA KLAUZA

K2 *koje su išle na nas.* → ZAVISNA KLAUZA

UVRŠTAVANJE

Zavisna klauza se u rečenicu uvodi operacijom **uvrštanja**.

Složene rečenice u kojima su klauze međusobno povezane, ali tako da jedna klauza uvijek zavisi od druge i da se ne može osamostaliti, zovu se zavisnosložene rečenice. U zavisnosloženoj rečenici uvijek imamo jednu **zavisnu klauzu** i onu koja zavisnoj otvara mjesto, a koju zovemo **osnovna klauza**.

NAPOMENA
Kod jednostrukosloženih rečenica pojmovi **osnovna i glavna** klauza imaju isto značenje, ali se bitno razlikuju na nivou višestrukosloženih rečenica.

RED KLAUZA U ZAVISNOSLOŽENOJ REČENICI

Kod zavisnosloženih rečenica vrlo je važno utvrditi red klauza jer je u vezi s tim i upotreba zareza u ovim rečenicama.

Red može biti:

1. OBIČAN/NORMALAN

(na prvom mjestu u rečenici je osnovna, a na drugom zavisna klauza)

Sunce je blještalo iza staklenih očiju koje su išle na nas.

NORMALAN RED
ili POSTPOZICIJA

2. INVERZIJA / OBRNUT RED

INVERZIJA
ili PREPOZICIJA

(zavisna klauza je na prvom, a osnovna na drugom mjestu)

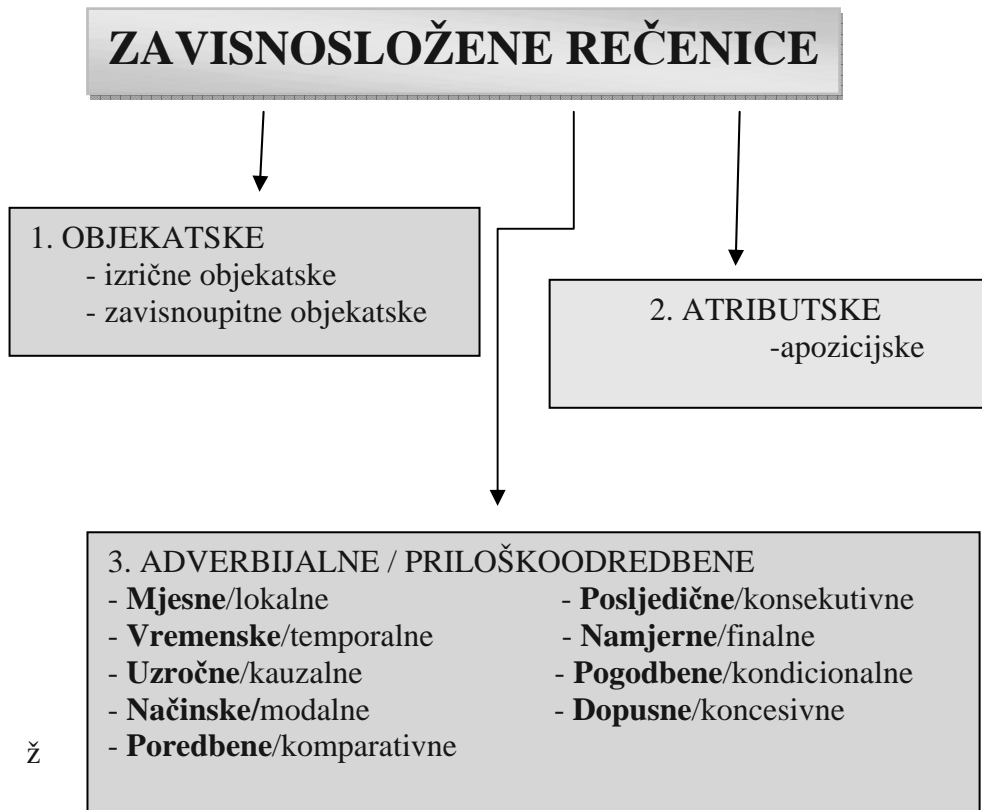
Kad se ta ljepota pogleda dječijim očima, njena se vrijednost umnožava.

3. UMETNUTA KLAUZA

(zavisna klauza se umeće između dijelova osnovne rečenice)

Tada smo smjeli, da ne smetamo po kući, izaći na sokak.

UMETNUTA
KLAUZA ili
INTERPOZICIJA

PREGLED ZAVISNOSLOŽENIH REČENICA

ATRIBUTSKE REČENICE

Ima jedna nevidljiva žena.

Koja mi nevidljivu košulju tka.

...
Ć. Sijarić, *Lirika*

Atributske rečenice su zavisnosložene rečenice u kojima se zavisna atributska klauza vezuje za imeničku riječ u osnovnoj klauzi i otkriva neku njenu osobinu ili svojstvo. Atributska klauza se ponaša kao i atribut uz imenicu, ali za razliku od atributa **ima predikat**.

VEZNICI atributskih rečenica su:

a) **odnosne zamjenice**: *ko, što, koji, čiji, kakav, kolik*

b) **prilozi:** *gdje, kuda, kamo, odakle, kuda, kako* (ukoliko se oni mogu zamijeniti odnosnom zamjenicom *koji*)

c) **riječca:** *da*

Primjeri

Zauzeo je svoje mjesto ^{K1} **na kojem** ^{K2} se odmarao.
Zauzeo je svoje mjesto **gdje** se obično odmarao.
Odakle ta želja **da** ljudima čini zlo.

Napomena

*Kasnije je uvijek svraćao u mjesto **gdje se rodio**.* – ATRIBUTSKA K.
*Kasnije je uvijek svraćao u Sjenicu, **gdje se rodio**.* – APOZICIJSKA K.

Kao posebna vrsta atributskih rečenica izdvajaju se one sa dopunskim značenjem pa ih zovemo dopunske atributske rečenice. Ove rečenice se nazivaju i apozicijske jer kao i apozicija dodatno određuju imenicu, a odvajaju se zarezom.

OBJEKATSKE REČENICE

*Ako si bio u Konstanci, jesi li shvatio
Da si i ti jedna bronza, isto kao Ovidije.*

Ć. Sijarić, *Lirika*

Objekatske rečenice su zavisnosložene rečenice u kojima se zavisna objekatska klauza vezuje za osnovnu klauzu i ima istu funkciju kao i objekt, ali je odlikuje predikativnost.

Objekatske klauze se dijele na:

- **izrične objekatske k.**

(dolaze uz glagole *govorenja, mišljenja i osjećanja*, a u složenu se rečenicu uvode veznicima: **da** i **kako**)

- **zavisnoupitne objekatske k.**

(izražavaju neko *pitanje u nepravnoj formi*, a veznici su upitne riječi: **ko, što, kuda, kako, kada, zašto, da li...**)

Primjeri

^{K1} Predlažem ^{K2} **da svi zapjevamo.**

^{K1} Pitali smo ih ^{K2} **kada će nas posjetiti.**

ADVERBIJALNE REČENICE

Adverbijalne klauze se uvrštavaju na mjesto adverbijalne odredbe. Kao što postoji adverbijalna odredba vremena tako postoji i zavisna vremenska klauza koja se ponaša isto kao i ova odredba s tim da je odlikuje **predikativnost**. U gramatici bosanskog jezika izdvojeno je devet vrsta adverbijalnih zavisnih rečenica. To su: *mjesne, vremenske, načinske, uzročne, poredbene, pogodbene, posljedične, uslovne i dopusne*.

1. MJESNE REČENICE

Idi **kuda** si pošao.

Otkud sunce **grije**, otud i led **bije**.

Mjesna klauza u zavisnosloženoj rečenici odnosi se prema predikatu u osnovnoj klauzi isto kao adverbijalna odredba mjesta prema predikatu u prostoj rečenici.

VEZNICI
gdje, kud(a), odakle,
otkud(a), kamo,
dokle, dokud(a)

Kao veznici im služe mjesni prilozi: *gdje, kud(a), odakle, otkud(a), kamo, dokle, dokud(a)*.

UPOTREBA ZAREZA

Zarez **ne treba** kada je red normalan, a obavezan je kada je inverzija.

2. VREMENSKE REČENICE

Bili su silni ti naši stari.

Kad u kući zapjevaju, lampa se tulila.

Kad kroz goru zapjevaju, gora se lomila.

...
Ć. Sijarić, *Lirika*

VEZNICI
dok, kad, čim,
pošto, tek što,
prije nego...

Vremenske klauze u složenoj rečenici kazuju vrijeme vršenja radnje izražene predikatom osnovne rečenice.

Primjeri

Kad radim, ne pričam.

Tu je živjela **otkad** zna za sebe.

Klauze se vezuju veznicima *dok, kad, čim, pošto, tek što, prije nego, prije nego što, prije no što, otkad, dokle, dok god, dokle god...*

UPOTREBA ZAREZA

Zarez **ne treba** kada je red normalan, a obavezan je kada je inverzija.

3. NAČINSKE REČENICE

*Prošao sam **kako** sam se nadao.*

***Kako** siješ, tako žanješ.*

Načinske rečenice su zavisnosložene adverbijalne rečenice u kojima se cijela zavisna klauza ponaša kao adverbijalna odredba načina. Kao i AON odgovara na pitanje **kako**.

VEZNICI
kako, što

Veznici su: **kako i što**

Došao sam **što** sam mogao ranije.

UPOTREBA ZAREZA

Zarez **ne treba** kada je red normalan, a obavezan je kada je inverzija.

4. POREDBENE REČENICE

...

Svakoga trena djecu prizivaju

Kao da će zlato skriveno dati

A u stvari samo još im žele reći

Kada će i kako voćke podrezati

...

R. Čelahmetović, *Kako boluju moji zemljaci*

Poredbene rečenice su zavisnosložene adverbijalne rečenice u kojima se sadržaj zavisne klauze poredi sa sadržajem osnovne.

VEZNICI
kao da, kao što,
kao kad, nego da,
nego što, nego kad

RAZLIKUJEMO:

- poređenje po jednakosti (veznici: **kao da, kao što, kao kad**)
- poređenje po nejednakosti (veznici: **nego da, nego što, nego kad**, no što, no da, negoli)

Poređenje po nejednakosti zahtijeva komparativ u osnovnoj rečenici.

UPOTREBA ZAREZA

Zarez **ne treba** kada je red normalan, a obavezan je kada je inverzija.

5. UZROČNE REČENICE

Bili su silni ti naši stari.

Priča se da su jahali gole konje,

Jer su se pod njima lomili samari.

Uzročne rečenice su zavisnosložene adverbijalne rečenice u kojima cijela jedna zavisna klauza preuzima ulogu AOU i kazuje uzrok vršenja radnje osnovne rečenice.

NAPOMENA

U ulozi uzročnih veznika mogu se naći i brojne druge vezničke konstrukcije kao što su: *zbog toga što, usljed toga što, iz jednostavnog razloga što, na temelju toga što, s obzirom na to što, s obzirom na to da, zahvaljujući tome što...*

Primjer:

S obzirom na to da je kiša padala cijeli dan, otkazana su sva takmičenja.

UPOTREBA ZAREZA

Zarez **ne treba** kada je red normalan, a obavezan je kada je inverzija.

6. POGODBENE REČENICE

Ako im se na putu našla rijeka,

Oni je preskoči u jedan skok.

Ako im se na putu našlo stablo,

Oni ga iščupaj i baci niz potok.

Pogodbene (uslovne) rečenice su zavisnosložene adverbijalne rečenice kod kojih cijela zavisna klauza kazuje uslov koji se mora ostvariti da bi se ostvarila radnja osnovne klauze.

Pogodbene rečenice:

a) Realne (stvarne):

Veznici: *ako, ukoliko, li*

Ako ne naučim, loše mi se piše.

*Pokisnu li, prehladit će se. (specifična pozicija veznika **li**)*

b) Moguće (potencijalne):

Veznici: *ako, ukoliko, kad*

Ukoliko bi nestalo plina, koristili bismo alternativna goriva. (predikat je obavezno u potencijalu)

c) Nestvarne (irealne):

Veznik: *da*

Da nisam skočio, auto bi me udario.

UPOTREBA ZAREZA

Zarez **ne treba** kada je red normalan, a obavezan je kada je inverzija.

Zadatak

Objasnite narodnu poslovicu koja slijedi, a koju je zabilježio i za nas sačuvao Mehmed-beg Kapetanović Ljubušak. Stavite je u savremene okvire i aktuelno vrijeme.

POSLOVICA

Ako kamen loncu, jao loncu; ako lonac kamenu, opet jao loncu.

7. POSLJEDIČNE REČENICE

Smijala se da su joj suze potekle.

Posljedične rečenice su zavisnosložene adverbijalne rečenice u kojima se zavisnom klauzom izriče posljedica radnje izvršene u osnovnoj klauzi.

VEZNICI:
da i
tako da

Pažnja!!!

Inverzija posljedičnih rečenica **nije moguća** jer se u tom slučaju dobija zavisna rečenica sa uzročnom klauzom.

UPOTREBA ZAREZA

S obzirom na to da je red uvijek normalan, zarez **ne treba**.

8. NAMJERNE REČENICE

Ljudi su zastajali kako bi bar malo predahnuli.

Polahko se uspinjao na munaru da prouči ezan.

Svratio sam ne bi li te vidio.

Namjerne rečenice su zavisnosložene rečenice u kojima se zavisnom klauzom izriče namjera radi koje je poduzeta radnja glavne rečenice.

VEZNICI
da, kako, li,
eda / e da

UPOTREBA ZAREZA

Zarez **ne treba** kada je red normalan, a obavezan je kada je inverzija.

9. DOPUSNE REČENICE

Mislim o tome iako to ne želim.

Strahovao sam mada nisam imao razloga.

Dopusne rečenice su zavisnosložene rečenice u kojima cijela zavisna klauza dopušta ostvarenje radnje osnovne rečenice uprkos postojanju smetnje (prepreke) za njeno ostvarenje.

VEZNICI:
iako, mada,
premda,
makar...

NAPOMENA:

U ulozu dopusnih veznika mogu se naći i brojni drugi veznički izrazi kao što su: *ako i, i kad, ma kako, ma koliko, ma šta, da i, i da, kako god, šta god...*

UPOTREBA ZAREZA

Zarez **ne treba** kada je red normalan, a obavezan je kada je inverzija.

Primjer:

Ako i bude padalo, neće biti dovoljno.

I da smo izgubili, ne bi bila sramota.

PRAVOPIS

ZAREZ U SLOŽENOJ REČENICI

U prethodnim razredima ste naučili da se zarezom u rečenici obavezno odvajaju:

- riječi u nabranjanju
- vokativ
- apozicija kada je iza imenice
- uzvici
- glagolski prilozi kada su na početku rečenice

U bosanskom jeziku se upotreba zarezom u složenoj rečenici normira na sljedeći način:

1. PRAVILO

ZAREZ U NEZAVISNOSLOŽENIM REČENICAMA

- Kod sastavnih vezničkih rečenica zarez ne treba, a kod nevezničkih je obavezan.
- Kod suprotnih rečenica, zarez je uvijek obavezan bez obzira da li je riječ o vezničkim ili nevezničkim rečenicama
- Rastavne vezničke rečenice se u pravilu ne odvajaju zarezom, a nevezničke se uvijek odvajaju.

2. PRAVILO

ZAREZ U ZAVISNOSLOŽENIM REČENICAMA

Osnovno pravilo o upotrebi zarezom u zavisnosloženoj rečenici nalaže da se zarez ne koristi kada je red klauza normalan, a da je obavezan onda kada su klauze u inverziji. Izuzetak su jedino apozicijske rečenice koje se uvijek odvajaju zarezom iako dolaze poslije glavne klauze.

Od ovog pravila se može odstupiti ako glavna klauza, koja je na prvom mjestu, i zavisna na drugom nisu u direktnoj značenjskoj vezi, za što se osjećaj stiče vremenom sa boljim poznavanjem jezika.

3. PRAVILO

Umetnute rečenice se odvajaju zarezom sa obje strane ukoliko se jasno osjeća da nisu u direktnoj značenjskoj vezi sa osnovnom rečenicom. Kada to jesu, zarez ne treba.

Primjer:

Tada smo smjeli, *da ne smetamo po kući*, izaći na sokak.
Otići ćemo *da ih posjetimo* na Bajram.

Vježba

1. Stavi zarez gdje je potrebno i usmeno obrazloži zašto je potreban:

- Pogledajte ljudi šta mi uradi a nisam ni za šta kriv!
- Moj otac hrabar i snažan čovjek tog časa je i sam poklekao.
- Ama pusti me čovječe!
- Čekajući prijatelje uživao je u prelijepoj prirodi.
- Nema sreće bez svoje kuće stoga čuvaj kućni prag.
- Mislim da mi koliko god ti želio ne možeš pomoći.
- Budući da smo dobri prijatelji mogu da joj kažem sve što želim.

2. Prekriži suvišan zarez:

- Bože, kako je dobra, ta žena, i kako razborita.
- Đul miriše, mila moja, majko.
- Zbog tebe, nikom ne dam, da me voli.
- Rijeka, Neretva, ulijeva se u Jadransko more, i jedina je bh. rijeka jadranskog sliva.

3. Odaberi tačnu konstrukciju i označi je znakom ✓

Poznati književnik, Husein Bašić	Husein Bašić, poznati književnik
To, naravno, ne umanjuje njen značaj	To naravno ne umanjuje njen značaj
Moj najbolji prijatelj Omer	Moj, najbolji prijatelj, Omer
Radeći je zaradio	Radeći, je zaradio

VELIKO I MALO SLOVO

a) Imena, prezimena i nadimci

Naučili smo da se **imena, prezimena i nadimci uvijek pišu velikim početnim slovom**: *Mehmedalija Mak Dizdar, Safet Hadrović Vrbički...*

Velikim početnim slovom pišu se i **imena naseljenih mjesta** (sela, čaršija, gradskih četvrti, gradova), bilo da je riječ o jednočlanim ili višečlanim pojmovima: *Tutin, Sjenica, Novi Pazar, Kosovska Mitrovica...*

Isto se pišu **imena država i kontinenata**: *Srbija, Bosna i Hercegovina, Evropa, Sjeverna Amerika...*

b) Pisanje pridjeva nastalih od vlastitih imena

- **Velikim** početnim slovom pišu se pridjevi na *-ov, -ev, -in* koji su nastali od vlastitih imena, prezimena i nadimaka: *Kulinov(-a, -o), Omerov, Mehov, Dizdarev, Sijarićev, Selmin, Fatimin...*

- **Malim** početnim slovom pišu se prisvojni pridjevi na *-ski, -čki, -ćki, -ški* izvedeni od zemljopisnih imena i naziva stanovnika: *novopazarski(-a, -o), miočki, zavidovički, njujorški...*

c) Nazivi ulica

Velikim početnim slovom pišu se nazivi ulica, aleja, trgova i bulevara ako se sastoje od jedne riječi: *Ćemaluša, Ferhadija, Pehlivanuša...*

Ukoliko je riječ o višestranom nazivu, tada se samo prva riječ piše velikim početnim slovom, a ostale malim (ukoliko nije vlastito ime).

Bosanska ulica ili Ulica bosanska, Ulica Isa-bega Isakovića, Trg bana Kulina...

d) Nazivi ustanova

Velikim početnim slovom piše se samo prvi član (i jedini u jednočlanih imena) u nazivima: **ustanova, organizacija, odsjeka, preduzeća, društava, umjetničkih grupa, skupova** ukoliko se u ostatku naziva ne nalazi vlastito ime.

Primjer

*Osnovna škola „Mehmed-beg Kapetanović Ljubušak“ u Mostaru
Univerzitet u Novom Pazaru*

Filozofski fakultet Univerziteta u Sarajevu

Odsjek za književnost na Filozofskom fakultetu Univerziteta u Sarajevu

Ministarstvo za obrazovanje i nauku Kantona Sarajevo

Društvo pisaca Bosne i Hercegovine

Sintagme tipa *osnovna škola, srednjoškolski centar* mogu se u nazivima skraćivati na OŠ, SŠC.

ZAPAMTI!
ministarstvo za kulturu, ne ~~ministarstvo kulture~~

NAPOMENA

Treba razlikovati uopštenu navođenje od pisanja nekih pojmova u svojstvu naziva, npr.

Završio sam osnovnu školu i sad namjeravam upisati gimnaziju.

ali

Završio sam Osnovnu školu „Mehmed-beg Kapetanović Ljubušak“ u Gračanici i sad namjeravam upisati Gimnaziju „Meša Selimović“ u Tuzli.

Nakon srednje škole upisat ću pravo.

ali

Nakon završene srednje škole upista ću Pravni fakultet u Podgorici.

RASTAVLJANJE RIJEČI NA KRAJU REDA

U pisanju se dogodi da se riječ koju pišemo na kraju reda ne može cijela napisati u redu u kojem je započeta pa se dio slova mora prenijeti u novi red.

Osnovno pravilo je da prijelom riječi mora biti što **prirodniji**.

Na kraju prvog reda poziciju posljednjeg slova zauzima crtica (-) koja čitaocu kazuje da je drugi dio riječi prenesen u novi red.

Iako se prilikom prvih godina školovanja naviknemo da se riječi rastavljaju poslije samoglasnika (bi-bli-o-te-ka) postoje i konkretnija pravila gdje riječ smijemo ili ne smijemo rastaviti.

PRAVOPISNA NORMA NALAŽE:

- da se jednosložne riječi nikad ne rastavljaju (*sok, prst, put*)
- da se jedno slovo nikad ne prenosi u novi red jer upravo toliko zauzima i crtica (*čita-ti*, a ne *čitat-i*; *sta-rost*, a ne *staros-t*)
- u novi red nikad se ne prenosi suglasnički skup sam, tj. bez samoglasnika (*ža-lost*, ne *žalo-st*)
- Ne treba rastavljati latinične digrafe **dž, lj, nj**
(*San-džak*, a ne *Sand-žak*; *zna-nje*, a ne *znam-je*; *po-lje*, a ne *pol-je*)
- u bosanskom jeziku ima mnogo riječi sa udvojenim suglasnikom (geminatom) pa pravilo nalaže da se one rastavljaju tako da jedan suglasnik pripada prvom, a drugi drugom dijelu riječi (*džen-net*, a ne *dženn-et*; *Muham-med*, a ne *Muhamm-ed*)
- Polusloženice se rastavljaju tako da se crtica stavlja i na kraju prvog reda i na početku drugog, kako bismo je razlikovali od cjelovitih riječi.

tursko-bosanski

Kurban-bajram

sahat-kula

*tursko-
-bosanski*

*Kurban-
-bajram*

*sahat-
-kula*

IZGOVOR I PISANJE SKRAĆENICA

Skraćenice su nužno zlo u jeziku. Nepoželjne su, ali isto tako i neizbježne. One nagrđuju literarni jezik i zato im u njemu nije mjesto, ali su u svakodnevnoj upotrebi neizbježne i svakim danom se sve više koriste. Skoro da nema institucije, organizacije, udruženja, umjetničke grupe koja u svom nazivu ne koristi neku skraćenicu, a administrativni stil je preplavljen njima.

Problem pisanja skraćenica se javlja zato što se neke od njih pišu **velikim**, a neke **malim slovom**, neke sa pišu **sa tačkom**, a neke **bez tačke**.

USTALJENE I PRIGODNE SKRAĆENICE

Sve skraćeniice se najprije mogu podijeliti na:

- **ustaljene** (općenito su poznate i tvorene u skladu sa utvrđenim pravilima)
- **prigodne** (koje smišljaju pojedinci kada im zatrebaju)

Ustaljene skraćeniice

Dijele se na:

a) obične (skraćeni dijelovi jedne riječi ili sintagme) i

b) složene (skraćivanje grupe riječi)

a) Obične skraćeniice

Obične se upotrebljavaju **samo u pisanju**, a u govoru se čitaju neskrraćeno, kao pune riječi (tj., Al, br.).

Skraćeniice sa tačkom na kraju

- Osnovno je pravilo da se takve skraćeniice, ukoliko je moguće njihovo razumijevanje, skraćuju do prvog slova: *l. (lice), v. (vijek), m.r. (muški rod)*.
- Ako je upitno njihovo značenje, onda se skraćeniice skraćuju do prvog samoglasnika (*br. /broj/, čl. /član/, gl. /glagol/*).
- Ako ni to nije dovoljno da bi bile jasne, onda se skraćuju do drugog samoglasnika (*bos. /bosanski/, nom. /nominativ/, uč. /učenik/*).
- Mada je rijeđe, skraćivanje se nekad vrši i do trećeg samoglasnika (*imperf. /imperfekt/*).
- Ponekad se skraćeniica tvori uzimanjem prvog i zadnjeg slova u riječi (*dr. /doktor/, mr. /magisar/*).
- Neke se skraćeniice tvore uzimanjem prvog slova i nekog slova iz sredine (*bh. /bosanskohercegovački/, tzv. /takozvani/, jd. /jedinina/*).

Skraćeniice bez tačke na kraju

Bez tačke na kraju pišu se obične skraćeniice **koje su simboli** (hemijski elementi, mjerne jedinice, strane svijeta). Neke od njih se pišu velikim, a neke malim slovom.

- Većina se mjernih jedinica piše malim početnim slovom, ali ipak ne sve: *m (metar), km (kilometar), t (tona), V (volt)*.
- Hemijski elementi, simboli padeža i strane svijeta pišu se velikim početnim slovom: *S (sumpor), N (nominativ), S (sjever)*.

b) Složene skraćeniice

Nastaju skraćivanjem višečlanih izraza (nekoliko riječi skraćivanjem učestvuje u njenom nastanku).

Najčešće se ove skraćeniice tvore uzimanjem početnih slova.

Uzorak početnih slova

O(snovna) Š(kola) → OŠ

A(kademija) L(ikovnih) U(mjetnosti) → ALU

R(adio) S(tari) G(rad) → RSG

Primjetna je razlika u čitanju između skraćeniica tipa RSG (eresge), PTT (petete), naspram, FIFA (fifa), UNICEF (unicef)...

NAPOMENA

Nekad se više različitih riječi isto skraćuje, npr, **g.** (uz **god.**) - godina
g. (uz **gosp.**) - gospodin

RSG (eresge) } SLOVNE skraćenice - čitaju se po imenima slova
PTT (petete) } od kojih su nastale i **pišu se samo velikim slovom**
SAD (esade) }

MUP (mup) } GLASOVNE skraćenice - čitaju se kao glasovna
ALU (alu) } cjelina pa se uglavnom mogu pisati i kao obične
ANUBiH (anubih) } riječi sa velikim početnim slovom, npr.

MUP ili Mup – MUP-a ili Mupa
FIN ili Fin – FIN-a ili Fina

Vježba

1. Kako se čitaju skraćenice:

BKC, RTVBiH, UNHCR, VARTEKS, OUN, PVC, USA

2. Napiši skraćenice:

a) lice____, litar____; „sjeveroistok____, i slično____, magistar____,
množina____, ženski rod____, akuzativ____, milimetar____,
gospodin____, inženjer____, bosanskohercegovački____, aluminij____,
hafiz____, stoljeće____, sekunda____.

b) Udruženje likovih umjetnika Bosne i Hercegovine____
Bosanski kulturni centar____
Fakultet političkih nauka____
Glasnik zemaljskog muzeja____

1. Prekriži netačne oblike:

dok. - dr. (doktor) npr. - nap (naprimjer) km - KM (kilometar)
Fe - fe (željezo) dkg - dcg (dekagram) jed. - jd. (jedinica)
Hz - Hc (herc) h - s (sat) VA – Va (voltamper)

SASTAVLJENO I RASTAVLJENO PISANJE RIJEČI

U bosanskom jeziku riječi se odvojeno pišu sve dok čuvaju svoje posebno značenje.

PODSJETNIK

Klitike su neakcentovane riječi koje se u govoru naslanjaju na prvu akcentovanu riječ uz koju se nađu. Zajedno se izgovaraju kao jedna izgovorna cjelina, ali se odvojeno pišu. što predstavlja veliki pravopisni problem

Na pamet ludog ne računaj!

PRIJEDLOG UZ IMENICU

Kada dvije riječi razviju novo jedinstveno značenje, smatraju se složenicom i pišu se zajedno.

Sve je učio **napamet**.

PRILOG

PODSJETNIK
Zajedno se piše
jedino negacija uz
sljedeće glagole:
neću, nemam,
nemoj, nisam

RASTAVLJENO SE PIŠU:

- sve punoznačne riječi (*moja, majka, čita, dobar, tri...*)
- sve riječi koje samostalno iskazuju gramatičke kategorije (padež, rod, lice, broj)
- negacija uz glagole (*ne znam, ne želim, ne idite*)
- riječca li (*da li, mogu li, hoćeš li*)

SASTAVLJENO SE PIŠU:

- složenice (*nogomet, blagdan, dangubiti, videoklub*)
- pridjevi izvedeni od višečlanih izraza (*novopazarski, bosanskohercegovački, južnobalkanski, istočnoevropski*)
- složene riječi kod kojih prvi dio bliže određuje značenje drugog (*autoput, fotokopija, radioaparati*)
- negacija uz imenice, pridjeve i priloge (*neznanje, neprihvatljiv, nemoralno*)

POLUSASTAVLJENO SE PIŠU:

- imeničke polusloženice kod kojih prva riječ izgubi promjenljivost (*bajram-namaz, Husrev-beg, Husein-kapetan*)
- dvostruka prezimena (*Bazdulj-Hubijar, Kapidžić-Hadžić*)
- pojedina geografska imena (*Herceg-Novi, Kulen-Vakuf, Austro-Ugarska*).